

TALLINNA ÜLIKOOL
HUMANITAARTEADUSTE INSTITUUT

Margus Ader

UFOLOOGILINE FENOMEN EESTIS 1988-1994

Bakalaureusetöö

Juhendaja lektor Uku Lember

Tallinn 2019

Sisukord

Sissejuhatus.....	3
1. Ufoloogia ja selle teaduslik uurimine.....	8
1.1. Ufoloogia kui pseudoteaduse iseloomust.....	8
1.2. Ufoloogia Eestis enne 1988. aastat.....	10
1.3. UFO fenomen USA-s 1947-1960-ndatel ja mõistete väljakujunemine.....	13
2. Ufoloogid ja kogukond.....	15
2.1. Skeptiline liikumine Eestis.....	15
2.2. AKRAK ja Igor Volle.....	17
2.3. Jüri Lina.....	22
2.4. Muid Eesti ufolooge ja nende tegevus.....	24
3. Ufoloogia ajakirjanduses ja televisioonis.....	28
3.1. Trükiajakirjandus.....	28
3.2. Saatesari „Monoloog tundmatuga”.....	36
Kokkuvõte.....	41
Allikad ja kirjandus.....	45
Summary.....	49
Lisad.....	51
Intervjuu Igor Volkega. Transkriptsioon (03.12.2018).....	51
Intervjuu Jüri Linaga. Transkriptsioon (08.01.2019).....	57
Intervjuu Ivo Tarmistoga. Transkriptsioon (09.02.2019).....	64
Intervjuu Tiit Kändleriga. Transkriptsioon (04.03.2019).....	72
Intervjuu Aari Juhansonga. Transkriptsioon (30.03.2019).....	80
Intervjuu Igor Volkega II. Transkriptsioon (03.04.2019).....	86

Sissejuhatus

Inimesi on läbi ajaloo paelunud ümbritsev keskkond ja meile on omane leida seal olevatele nähtustele alati mingisugunegi teaduslik seletus. Inimesed pürgivad pidevalt üha kõrgemale teaduses, mõistmaks järjest paremini maailma toimimist mikroosakese tasandil kui ka universumis laiemalt. Ometigi tuleb ette ka olukordi, mille puhul kindla teadusliku seletuse andmine mingisugusele nähtusele pole võimalik. Seda sellepärast, et aset leidnud nähtus võib meile tunduda harjumuspärase reaalsusega täielikkus vastuolus olevana ja seetõttu seletamatu. Seletamatus on aga sobiv pind erinevate parateaduste¹ ja müstiliste teooriate esile kerkimiseks ja arenguks. Üheks taoliseks pseudoteaduseks on ufoloogia, mis tegeleb tundmatute lendavate objektide uurimisega.

Ufoloogid ja sellest parateadusest huvitatud moodustavad ühiskonnas eraldi omaette kogukonna. Antud kogukonnale on omane sarnane eluvaade ja väärtussüsteem. Nii näiteks on ka Greg Eghigian Pennsylvania ülikoolist, artiklis nimega „Making UFOs make sense: Ufology, science, and the history of their mutual mistrust”, mis ilmus ajakirjas *Public Understanding of Science*, pidanud niinimetatud UFO kogukonda olemasolevaks nähtuseks.² Eelnevalt pole aga viidud Eestis läbi uurimusi, mis kajastaksid UFO kogukonda kui ka ufoloogilist fenomeni laiemalt Eestis Nõukogude Liidu lõpul, üleminekuperioodil ning peale taasiseseisvumist. 1980-ndate teisel poolel leidis aset järkjärguline mentaalne vabanemine, mis oli sobilik pinnas ka ufoloogiliste ideede levikuks. Siiski puuduvad täpsemad akadeemilised uuringud sellest, et millised olid need kirjalikud allikad, isikud ja teleseraalid, kes sobivat olukorda UFO fenomeni populariseerumisel ära kasutasid.³ Eestis on küll varasemalt pealiskaudselt pööratud tähelepanu Eesti ufoloogia ajaloole, näiteks on sellest kirjutanud Igor Volke enda teoses „Täiendatud ufopäevikud”, käsitledes perioodi 1970-ndatest kuni 21. sajandini. Ometigi on see pigem autobiograafilises võtmes, kajastades autori kogemusi ja tegutsemisi vastaval perioodil.⁴

1 Alternatiivne teadus, mis tegeleb teemadega, millel puudub üldaktsepteeritud teaduslik tõepõhi (Oxford dictionaries koduleht, 28.04.2019)

2 Greg Eghigian. Making UFOs make sense: Ufology, science, and the history of their mutual mistrust. *Public Understanding of Science*, 2017, 26(5), 612-626, lk 622. Doi: 10.1177/0963662515617706.

3 Raudsik, Hans. Soome tuntumaid UFO-uurijaid Tapani Koivula peab UFO-de kosmilisi sõnumeid ülitähtsaks. *Universum*, 1993, 14(7), 2-3, lk 2.

4 Igor Volke. Täiendatud ufopäevikud. Tallinn, Pilgrim 2017, lk 7-12.

On tegemist ka nii-öelda siseringi uurijaga, mistõttu pole suutnud distanseeruda ega ole ajalooteaduslikult käsitlenud antud ajastut. Puudub akadeemiline lähenemine ufoloogiale Eestis ka laiemalt. Kuna ufoloogia on teema, mis tekitab ka tänasel päeval paljudes inimestes elevust ja ka omavahelisi vaidlusi tõepärasuse teemal, siis on autor võtnud töö eesmärgiks ufoloogilise fenomeni selgitamise Eestis perioodil 1988-1994, mis võis poliitilisi arenguid silmas pidades olla UFO-de kõrgajaks Eestis. Siiski on uurimistöö autor lähenenud ufoloogiale akadeemiliselt, pidades seda eelkõige fiktsiooniks, mis on omakorda justkui folkloorseks uurimismaterjaliks. Kuid millistele küsimustele uurimustöös püütakse täpsemalt vastust leida?

Esiteks, kes olid olulisemad ufoloogid uuritaval perioodil, kelle vahendusel leidis aset UFO-temaatika populariseerumine? Millised olid taoliste tuntumate ufoloogide kui ka skeptikute seisukohad Eesti ufoloogilises diskursuses olevate aktuaalsemate teemade osas? Mil viisil panustasid ufoloogid Eesti ufoloogilisse diskursusesse uuritaval perioodil?

Teiseks, mil viisil leidis aset ufoloogilise fenomeni elavnemine ning vastava teema poliitilise surve alt vabanemine? Selle konstrueerimiseks tuleb leida vastus küsimustele, millised väljaanded, teosed ja teleseriaalid mängisid ufoloogia-alase vundamendi tekkimisel uuritaval perioodil markantset rolli. Milline oli vastavate allikate iseloom, mida kajastati ning mil viisil huvilisi omavahel koondati?

Kolmandaks, kuidas on muutunud ufoloogide töö tänapäeva ja uuritava aja võrdluses? Kas vastab tõele, et ufoloogiline hiilgeaeg on pärit perioodist 1988-1994, mil heideti kõrvale nõukogulik doktriin? Kui palju registreeriti tol ajaperioodil väidetavaid UFO nähtusi ning kuivõrd on ufoloogide töö aktiivsus ajas muutunud?

Põhiallikateks on käesolevas uurimistöös autori teostatud intervjuud, mille transkriptsioonid on kättesaadavad lisade all. Autor teostas intervjuusi uuritaval perioodil aktiivsete ufoloogidega nagu Igor Volke, Jüri Lina, Ivo Tarmisto; lisaks skeptilise liikumise eestvedaja Tiit Kändleriga ja ka Aari Juhansoniga, kes tegutses tõlkijana ajakirja *Universum* toimetuses. Täpsemalt ja konkreetsemalt ajastu vaimu tabamiseks on kasutatud põhiallikatena ka ajakirju *Universum* ja *Paradoks B*, kuhu koondusid aktuaalsemad ufoloogilise diskursuse

teemad uuritavast perioodist. Intervjuude puhul tuleb aga ka silmas pidada, et inimälu on petlik ja subjektiivne, mistõttu peab nende kasutamisel olema tähelepanelik. Lisaks võivad intervjuueeritavad jätta isiklikust huvist lähtuvalt mõnest sündmusest mulje, mis reaalsuses ei vasta tõele. Eriti tähelepanelik peab olema „kirglike” ufoloogide osas, kes püüavad tõestada vankumatult enda ideede paikapidavust, arvestamata teaduslikku diskussiooni.

Lisaks on allikatena kasutatud ka uuritava perioodil eksisteerinud ufoloogide teoseid nagu Volke „Täiendatud ufopäevikud” (2007) ja „UFO-raamat” (1991), lisaks Ilmar Soomere „UFO-kontaktid ja usk” (1990), Jüri Lina „UFO-gåtan fördjupas” (1992). Taoliste teoste kasutamine annab võimaluse paremini tutvuda tuntud ufoloogide tegevuse ja ideedega. Lisaks kajastavad need ka autorite parateaduslikke uurimistulemusi ning lugusid teiste inimestega aset leidnud UFO juhtumitest, millega nad uurijatena kokku puutusid. Siiski ei ole tegemist akadeemiliste uuringutega, mistõttu ei saa nende tõepärasuses kindel olla. Samuti on uurimismaterjalina käesolevas töös kasutatud Vahur Kersna poolt juhitud saadet „Monoloog tundmatuga” (1990-1991), mille kolm osa on säilinud Eesti Rahvusringhäälingu veebiarhiivis. Tegemist on saatega, mis uuritava ajal põhjustas suurt elevust vaatajaskonna seas. Osade ufoloogiliste mõistete seletamiseks on kasutatud ka Marek Simpsoni „UFO: müüt või reaalsus?” (1998), teoses on kasutatud ufoloogia valdkonnas UFO nähtuste süstematiseerimisel üldaktsepteeritud põhimõtteid nagu näiteks Hyneki klassifikatsiooni.

Ometigi ei kajasta vastavad allikad teaduslikku lähenemist ufoloogiale ega paku akadeemilist taustainformatsiooni taolisele pseudoteadusele. Seetõttu on kasutatud teisese allikana Christopher Partridge teost „UFO religions” (2003), mis vaatleb ufoloogiat psühholoogilisest aspektist lähtuvalt ja toob ühtlasi välja hulganisti iseloomulikke jooni ufoloogia kui pseudoteaduse kohta. Sarnasel põhjusel on kasutatud uurimistöö koostamisel ka teemakohaseid artikleid akadeemilistest ajakirjadest nagu *Social Studies of Science*, *Journal of College Science Teaching*, *Journal of Film and Video*, *Studies in Popular Culture* ja *Public Understanding of Science*. Lisaks veel Rosalind J. Marshi teost „*Soviet Fiction Since Stalin: Science, Politics and Literature*”. Taolised teaduslikud kirjutised annavad võimaluse tõmmata paralleele maailmas aset leidnud „ufoloogiliste” reeglipärasuste, sündmuste ning Eestis toimunu vahel. Ka võimaldavad akadeemilised allikmaterjalid laiemalt uurida ufoloogiat ajalooteaduslikus ning kriitilises võtmes.

Töö esimeses osas on fookus ülevaatel ufoloogia kui pseudoteaduse iseloomust läbi kriitilise ja akadeemilise aspekti, tuuakse välja olulisemad sotsioloogilised ja psühholoogilised elemendid valdkonna selgitamiseks. Teisena on käsitletud ka Eesti ufoloogia lugu enne 1988. aastat, et kujundada üldist pilti varasemalt toimunud, kuna sellel oli mõju ka uuritavale perioodile. Kolmandana on käsitletud ülevaatlikus võtmes USA UFO fenomeni perioodil 1947-60-ndatel, mil kujunes välja niinimetatud moderne ufoloogia ja ufoloogilised mõisted koos sellega. Taolisi iseärasusi on vaja Eesti ufoloogia ajaloo eellooks välja tuua, sest Eestisse olid jõudnud perioodiks 1988-1994 globaalsed ufoloogilised ideed, mis muudab antud teema aktuaalseks. Lisaks puudub laiem akadeemiline teadvustatus vastava valdkonna osas, mistõttu aitab see lugejal paremini loetust are saada ning asju omavahel seostada.

Töö teise osa tähelepanu on pööratud UFO-kogukonnas uuritaval perioodil tegutsenud ufoloogidele, nende mõtete vahendamisele ja tegemistele. Nii näiteks on juttu Igor Volkest, Jüri Linast, Hans Raudsikust, Ilmar Soomerest ja ka Ivo Tarmistost. Teises peatükis tuuakse ka välja uuritavast perioodist Eesti ufoloogiale omaseid elemente. Samuti käsitletakse teises peatükis Eestis sel ajal eksisteerinud skeptilist liikumist, mis oli justkui vastureaktsioonina tekkinud erinevate parateaduste levikule. Skeptilise liikumistegevuse uurimisel saame paremini aimu, et millist pseudoteadust pidasid nemad kõige „ohtlikumaks” ratsionaalsele mõistusele uuritavast perioodist ja ka sellest, et kui aktiivselt tuli vastukaaluna tegutseda pseudohuviliste survele.

Kolmas osa kannab pealkirja „Ufoloogia ajakirjanduses ja televisioonis”. Püütakse jõuda selgusele, kuidas leidis aset represseeritud UFO-temaatika nõukoguliku doktriini alt vabanemine Eestis, mil valitsevaks diskursuseks oli selgitada nähtused lahti teaduslikust aspektist lähtuvalt. Millised olid esimesed pseudo-teoreetilised ajakirjad ja kuidas kajastati ajalehtedes UFO-temaatikat. Vaadeldakse lähemalt ajakirju nagu *Paradoks B* ja *Universum* ja püütakse neid iseloomustada. Lisaks on pööratakse tähelepanu ka televisioonile, täpsemalt saatesarjale „Monoloog tundmatuga”, selle telgitagustele ning ufoloogide ja skeptikute poolsele kriitikale nii antud saatesarja kui ka eelpool mainitud ajakirjade aadressil.

Uurimistööst on välja jäetud Merivälja diskursus, (üks selle perioodi aktuaalsem UFO-

juhtum), samuti ei süveneta ufoloogide ja pseudoteadlaste korraldatud konverentsidesse, kuna käesoleva töö maht seda ei võimalda. Piiratud on ufoloogide, nende nägemuste, skeptilise tegevuse ja ajakirjanduses ning televisioonis aset leidnud muutuste analüüsimisega.

1. Ufologia ja selle teaduslik uurimine

1.1. Ufologia kui pseudoteaduse iseloomust

Ufologia kui pseudoteadus on oma olemuselt deskriptiivne. Enamasti pööratakse tähelepanu UFO-dega ⁵ kokkupuutujate kogemustele: mida veidrat nad täheldasid, millised tunded neid valdasid tol hetkel, kas aset leidnud sündmustel oli kogejatele mingisugune mõju edaspidiseks jne. Vastavad lood suuresti loovadki ufoloogiale vundamendi, mille najal edasi areneda ja luua erinevaid pseudo-teooriad näiteks tulnukate olemusest ja eesmärkidest inimkonna suhtes.⁶ Samas ei tohi unustada, et UFO-de mütologiseerimine on eelkõige kristlikus kultuuriruumis levinud nähtus.⁷ Nii näiteks analüütilise psühholoogia rajaja Carl Gustav Jungi kohaselt võivad UFO-d olla kõrgtehnoloogilises tsivilisatsioonis teatud laadi mõistuse produktiks (ehk hallutsinatsioonid), millele omistatakse jumalikke ning muid erilisi omadusi.⁸

1980-ndate keskpaigas läbi viidud uurimuse kohaselt olid USA-s ufologia ja ka muude pseudoteaduste populariseerumise taga tabloidlehed, televisiooniprogrammid, dokumentaalfilmid ja teemakohased raamatud. Taolisi allikaid iseloomustab ebakriitiline lähenemine probleemidele, mille puhul viiakse läbi nii-öelda ideoloogilisi uurimusi, et tõestada maavälise intelligentse elu olemasolu läbi UFO-de. Nii näiteks olevat UFO-temaatilised dokumentaalfilmid suuresti süüdi selles, et inimesed usuvad nagu USA valitsus varjaks informatsiooni tulnukate kohta.⁹ Näiteks 1983. aastal Connecticuti ülikoolis tudengite seas läbi viidud uuringu kohaselt uskusid 40,4% küsitletutest antud pseudoteoreetilisse seisukohta. Siiski kõige suurem mõju olevat täheldatud raamatutel, mis aitavad erinevaid mõttemalle rahva sees juurutada.¹⁰

Samuti on UFO nähtuste raporteerimisel avastatud seaduspärasus ufoloogilises

5 UFO - „*Unidentified Flying Object*” ehk tundmatu lendav objekt (Volke 1991: 6)

6 Volke. Täiendatud, lk 22

7 Christopher Partridge. *UFO religions*. London, Routledge 2003, lk 262.

8 Partridge. *UFO religions*, lk 326

9 Kenneth L. Feder. *The Challenges of Pseudoscience*. *Journal of College Science Teaching*, 1985, 15(3), 180-186, lk 180.

10 Feder. *The Challenges*, lk 180-183.

diskursuses: peale vastavate juhtumite avaldamist ajakirjanduses järgnevad laineliselt ka teated teistest taolistest juhtumitest. Kui aga UFO nähtusi pressis mõnda aega ei avaldata, siis langeb ka teadete arv vastavatest juhtumitest. See seletab ka asjaolu, et miks mõni periood paistab ajaloos ufoloogiliselt aktiivsemana silma kui mõni teine, siiski ei saa piirduda ainult taolise seaduspärasuse väljatoomisega. Põhjuseid selleks võib olla mitmeid.

Kuna enamjaolt leiavad inimesed UFO nähtustele ja niinimetatud „inimröövidele” teadusliku seletuse, siis ainult vähesed tõsiusklikumad raporteerivad endaga toimunust avalikkusele, kes pole suutnud sündmust ära seletada või soovivad isiklikust huvist lähtuvalt enda veendumusi teistega jagada.¹¹ Seda tõestab ka Colorado ülikooli poolt läbi viidud uuring 1970-ndatel, mille käigus selgus, et 13% UFO nähtustega kokkupuutujatest on endaga kogetut hiljem ka avalikkustanud.¹² Seetõttu võime öelda, et nii-öelda UFO fanatism pole suutnud laiu masse endaga kaasa haarata, inimesed juhinduvad eelkõige ratsionaalsest mõistusest. UFO fanatism paistab aga levinum kõrgharidust omandavate inimeste hulgas, mis tuli välja eelnevast lõigust.¹³

Laias laastus võib pidada UFO kogukonda eriilmeliseks. Selles on nii kõrgharidusega kui ka madalama haridusega inimesi.¹⁴ Nende hulgas on ka mõningaid tuntuid teadlasi nagu astronoomid Josef Allan Hynek, Carl Sagan ning ka arvutiteadlane Jacques Vallée, kes kõik uurisid UFO küsimust lähemalt ning püüdsid sellele vastust leida. Nii näiteks oli Hynek ise skeptiline kontaktleritega¹⁵ aset leidnud sündmuste osas, kuid pidas UFO fenomeni uurimisvääriks.¹⁶ Siiski on enamustele UFO huvilistele omane see, et ufoloogiaga tegeletakse kõrvaleriala või hobina. Kogutakse teemakohast kirjandust (ajakirjad ja raamatud), viiakse läbi ja osaletakse konverentsidel ning teatud juhtudel ka korjatakse teavet toimunud UFO juhtumitest ning avaldatakse enda mõtisklusi ajakirjanduses.¹⁷

UFO kogukonna võib jagada kolmeks. Esimeste hulka kuuluvad üksikautorid, kelle ümber

11 Partridge. UFO religions, lk 306

12 Ron Westrum. Social Intelligence about Anomalies: The Case of UFOs. Social Studies of Science, 1977, 7(3), 271-302, lk 283-286.

13 Feder. The Challenges, lk 183.

14 Westrum. Social, lk 290.

15 Isik, kes on väidetavalt kokku puutunud maavälise mõistusliku eluga.

16 Eghigian. Making UFOs, lk 614.

17 Westrum. Social, lk 290.

on koondunud teatud lugejaskond. Taoline kogukonna liik on kõige tavapärasem ning levinum, keskendutakse UFO nähtuste, lähikontaktide ¹⁸ ning väidetavate inimröövide selgitamisele. Mõnikord võivad taolised lugejaskonnad olla ka UFO-religioosse iseloomuga, moodustades sektilaadse rühmituse, nagu see on tüüpiline olnud näiteks USA-s ja Saksamaal. Teiste seas on nii-öelda antiikufoloogiline kogukond ehk liikumine, mis on keskendunud eelkõige maavälise elu otsimisele ajaloost (antiikajast ning ennem seda). Kõige tuntumaks arvamusiidriks võib selles pidada Erich Von Dänikeni, kes on loonud alternatiivajaloolise käsitluse, milles on oma roll ka maavälisel elul. UFO kogukonnaga seotuks võib pidada ka skeptikuid ja kriitikuid, kes peavad enda ülesandeks UFO-de taga peituvate tulnukate mitteolemasolu tõestamist ning ratsionaalse mõistuse eest võitlemist. Nad ei moodusta ühtset kogukonda, kuid on teineteisega aktiivses suhtluses ehk mõjusfääris.¹⁹

Ajakirjas *Social Studies of Science* 1977. aasta augusti numbris on toodud välja hüpotees, mis oleks sobilik ka siinkohal välja tuua. Erinevad UFO-juhtumite publitseerimised ajakirjanduses ja muus massimeedias tekitavad teatud laadi „nakkuse” ühiskonnas, mistõttu inimesed hakkavad üha rohkem endaga kogetuid seletamatuid juhtumeid erinevatesse informatsioonikanalitesse (ajalehed, ajakirjad) saatma. See võib olla ka üks põhjus, miks mõned perioodid on ajaloos nii-öelda ufoloogilisemalt aktiivsemad kui teised. Lisaks julgustab see ufolooge enda tegevusega aktiivsemalt jätkama.²⁰ Seetõttu pole ka imestamist väärt, et seoses Volke, Tarmisto, Raudsiku ja Lina eelpool mainitud tegutsemise kaudu, raamatute avaldamise näol ja aktiivse avaliku UFO-temaatika teadvustamise tõttu oli tulemuseks suurenenud UFO-nähtuste arv Eestis perioodil 1989-1992. Siiski ei saa seda pidada ainukeseks põhjuseks.

1.2. Ufologia Eestis enne 1988. aastat

Esimese vabariigi aegu oli küll taevas aeg-ajalt täheldatud salapäraseid lendavaid objekte,

¹⁸ Hyneki klassifikatsiooni järgi: tundmatu lendobjekti vaatlus lähemalt kui 150 meetrit või otsene kontakt väidetavate maaväliste intelligentsete olenditega (Soomere 1998: 6).

¹⁹ Partridge. UFO religions, lk 179-180

²⁰ Westrum. Social, lk 280.

millest ka ajalehtedes mõnikord räägiti. Ometigi ei olnud sel ajal veel ühtegi inimest, kes oleks nähtustesse sügavamalt süvenenud. Seevastu saksa okupatsiooni aegu UFO nähtuste teadvustamine kasvas, inimesi hakati rohkem julgustama toimetustesse saatma kirju, kui nad olevat näinud taevas midagi salapärast.²¹ Arvatavati oli see seotud asjaoluga, et sõjahirmus kardeti vaenlase tehnoloogilist ülekaalu ning võimuorganid kasutasid spionaažiks ajakirjanduse toimetusi. Nii oli ka II maailmasõja ajal mitmeid juhtumeid, mille puhul liitlasväed pidasid identifitseerimata objekte õhus vaenlase salarelvastuseks. Populaarsemaks muutus UFO-de seostamine maavälise eluga alles peale sõda.²² Stalinismi periood aga ei olnud Eestis kui ka laiemalt Nõukogude Liidus ufoloogia kui pseudoteaduse arenguks sobilik pinnas. Valitses põhimõte, et teadus peab teenima eelkõige riigiaparaadi huve, parateaduslikud valdkonnad nende hulgas ei olnud, olid represseeritud. Laialdasem parateaduslik „teadvustatus” sai võimalikuks alles peale Stalinismi.²³

Nii sai Eesti territooriumil UFO nähtuste suurem „teadvustamine” alguse 1960-ndatel ehk Hruštšovi „sula” ajal, mil ajakirjanduses hakati avaldama antud temaatikat. Nii ilmus 1967. aasta detsembris Kelami esimene ufoloogia-alane kirjutis „Kas külalised kosmosest?” ajalehes „Edasi”. Tegemist oli kümneosalise kirjutisega, mis oli esimene UFO temaatikat lahkav lugu Eesti ajakirjanduses. Enamasti pöörati antud kirjutises tähelepanu mitmetele UFO-juhtumitele, millega olevat puutunud kokku mitmed USA piloodid nii tsiviil- kui ka sõjaväe ringkondades. Raudsiku kohaselt aga ei tekitanud vastav artikkel ühiskonnas elavat vastukaja, seda nii ufoloogide kui ka kriitikute osas. Arvatavasti võis see tuleneda asjaolust, et ei olnud veel välja arenenud tugev UFO kogukond ega akadeemiliselt skeptiline liikumine. Peagi aga keelustati Nõukogude Liidus sarnase temaatikaga artiklite publitseerimine. Seetõttu pidid mitmed ufoloogid, kaasa arvatud Kelam, kolima enda tegevusega „põranda alla”.

Üks oluline põrandaalune tegutseja oli Jüri Lina, kes 1978. aastal toimetas artiklite kogumiku nimega „Kui avastame UFO-d ehk ufoloogia probleemid”.²⁴ Kogumiku

21 Hans Raudsik. Kas külalised kosmosest? Tunne Kelami roll Eesti ufoloogilises mõtte arengus. *Universum*, 1993, 20(14), lk 5.

22 Chris D. Bader. The UFO Contact Movement from the 1950s to the Present. *Studies in Popular Culture*, 1995, 17(2), 73-90, lk 75.

23 Rosalind J. Marsh. *Soviet Fiction Since Stalin: Science, Politics and Literature*. New York, Barnes & Noble Books 1986, lk 136.

24 Raudsik. Kas külalised, lk 5-7.

põhieesmärgiks võib üldplaanis pidada oletatavate kosmoseolendite tegevuse ja eetikanormide tutvustamist, täpsemalt öeldes nende moraalseid ja teaduslikke põhjendusi.²⁵ Selles teoses on Kelami artiklid nagu „UFO probleemi arengujooni 1965-1975” ja „UFO-de mõju meie maailmale”²⁶, lisaks oli kajastatud ka Vello Leito ning Jüri Lina enda kirjutised.²⁷ Laiem lugejaskond ei saanud Lina kogumikuga Nõukogude ajal tutvuda. Laialdasemat tähelepanu leidis kogumik Lina sõnul sel ajal aga Soomes, kus selle osasid publitseeriti ajakirjas *Ultra*.²⁸

Üheks esimeseks Eesti ufoloogiks võib pidada Eduard Nurjat, kes Hans Raudsiku kohaselt sai Saksamaa okupatsiooni aegu inspiratsiooni tollasest ajakirjandusest²⁹. Ometigi pole tema ufoloogilisi käsitusi trükitud ilmunud ja ta on jäänud seetõttu mitmete teiste antud valdkonna esindajate nimede varju.³⁰ Vääriski ta aga suuremat tähelepanu, sest ta oli omal ajal ka Euroopas tunnustatud ka kui ufoloogia-alase informatsiooni koguja ja analüüsija. Lisaks on tema käe all õppinud ka mitmesugused hiljem tuntuks saanud ufoloogilise mõtte arendajad, nende hulgas ka Tunne Kelam.³¹ Samuti võib tema õpilaseks pidada Igor Volket, kes on Nurjat iseloomustanud kui Eesti ufoloogia isa. Nurja viis läbi mitmesuguseid seminare ufoloogilistel, filosoofilistel kui ka spirituaalsetel teemadel, vaadeldi koos õpilastega ka taevast ning ehitati teleskoope.³²

Alates 1985. aastast muutusid aktuaalsemaks ka sellised teemad, mis olid seotud müstikaga. 1980-ndate teisel poolel tuli fookusesse ka väidetav Merivälja juhtum, mis leidis laialdast tähelepanu nii Eestis kui ka mingil määral laiemalt Nõukogude Liidus ja osades Euroopa riikides.³³ Poliitilise lõdvenemise tõttu said ufoloogid nüüd ka vabamalt tegutseda. Nii näiteks loodi ametlikult 1986. aastal Igor Volke juhtimisel Anomaalsete Keskkonnanähtuste Registreerimise ja Analüüsi Komisjon ehk AKRAK, millega liitusid

25 Lina, 1949, lk 57 (vaata lisade alt). Salvestus on autori valduses.

26 Raudsik. Kas külalised, lk 5.

27 Lina, 1949, lk 57.

28 Raudsik. Kas külalised, lk 5.

29 Raudsik. Kas külalised, lk 5.

30 Paavo Matsin. Vahingu rihmata kell. Sirp 18.01.2008. <http://sirp.ee/s1-artiklid/c7-kirjandus/vahingu-rihmata-kell/> (Otsing 06.04.2019).

31 Raudsik. Kas külalised, lk 5.

32 Volke. Täiendatud, lk 9

33 Piret Pappel. Folklorist ja ufoloog selgitavad, miks ufod jätkuvalt inimesi huvitavad. Novaator 28.01.2015. <http://novaator.err.ee/256280/folklorist-ja-ufoloog-selgitavad-miks-ufod-jatkuvalt-inimesi-huvitavad> (Otsing 09.04.2017); Urmas Vahe. Salapärase Merivälja objekt M: Eesti oma ja tõestisündinud salatoimik. Õhtuleht 29.08.2017. <http://www.oh tuleht.ee/468128/salaparane-merivalja-objekt-m-eesti-oma-ja-toestisundinud-salatoimik> (Otsing 09.04.2017).

erineva pseudoteaduslikku huviga uurijad.³⁴ Tegemist oli Eesti Teadus-Tehnilis ühingu oleva keemiaosakonda kuulunud keskkonna orientatsiooniga grupiga. Organisatsiooni nime keerukus ja pikkus tulenes tõsiasjast, et režiimile pidi olema arusaadav antud komisjoni tegevusvaldkond, kuna kardeti Nõukogude Liidu vastast tegevust. Loodi ka põhikiri, mis sõnastas AKRAK-i eesmärgi: tuli luua tingimused edaspidisteks uuringuteks, olgu need siis loodusteaduslikud, humanitaarsed või tehnilised.³⁵

1.3. UFO fenomen USA-s 1947-1960-ndatel ja mõistete väljakujunemine

Kaasaegse ufoloogia üldtuntud lugu algab 24. juunil aastal 1947, mil tuletõrjevarustuse ärimees, Kenneth Arnold, püüdis aidata leida kaduma läinud transpordilennuki C-47 rususi Cascade Mountainsi territooriumil. Ta oli tõusnud õhku Washingtoni osariigist Chehalisi lennujaamast ning oma teekonnal nägi ta väidetavalt üheksat salapärast helendavat objekti, mis liikusid tohutu kiirusega. Ta oli suures hämmingus tunnistuse kohaselt, sest ta ei olnud varem midagi sellist näinud. Hiljem kirjeldas Arnold ajakirjanikele väidetavaid objekte kui „.../taldrikud, mis visatud mööda veepinda”.³⁶ Järgnevatel kuudel sulandus antud mõiste ajakirjanduse kaudu massiteadvusesse ning kujunes välja tänapäeval üldkasutatav mõiste – *flying saucer* ehk lendav taldrik.³⁷ Kiiret massiteadvusesse jõudmist aitab tõestada fakt, et 19. augustil 1947 viidi USA-s *Gallupi* poolt läbi avalik küsitlus, mille käigus selgus, et üheksa inimest kümnest olid kuulnud midagi “taldrikutest”. Juba 1947. aasta lõpuks oli USA-s teada 850 UFO-juhtumit, mis on järjekordne tõestus sellest, et kuidas antud fenomenile hakati üha rohkem tähelepanu pöörama.³⁸ Ometigi ei olnud see esimene kord, mil kasutati sõna „taldrik” tundmatu lendobjekti kohta. Varasemalt on seda niimoodi nimetanud ka üks Texase farmer, aastal 1878, mil ta nägi tumedat lendobjekti. Vaatamata sellele ei jõudnud taoline idee veel massidesse sel hetkel.³⁹

34 Igor Volke. UFO-raamat. Tallinn, Perioodika 1991, lk 32.

35 Volke, 1950, lk 51 (vaata lisade alt). Salvestus on autori valduses.

36 Volke. UFO-raamat, lk 6; Partridge. UFO religions, lk 5

37 Volke. UFO-raamat, lk 6

38 Partridge. UFO religions, lk 5

39 Jacques Vallée. Teine reaalsus: Võõrkontakti juhtumiraamat. Tõlkinud: Andres Valdre. Tallinn, Kupar 1993, lk 27.

Sõna UFO pärineb Oxfordi Inglise Sõnastiku kohaselt aga 1950-ndatest. Esimest korda kasutas antud terminit USA lendur Donald Keyhoe oma teoses. Laialdasemalt on aga peetud antud kontsepti rajajaks USA õhuväe ohvitseri Edvard Ruppelit. Ta soovis uue terminiga asendada vananenud „lendavat taldrikut”, sest UFO oleks olnud konkreetsem ja üldisem mõiste. Antud mõiste levis peatselt ka ühiskondlikku sõnavarasse ja sellega kujunes välja ka ufoloogia, mille aitas massidesse viia ajakiri *The Times Literary Supplement* aastal 1959; neli aastat hiljem umbes hakati ka antud pseudoteaduse professionaale nimetama ufoloogideks.⁴⁰

Nagu me näeme, siis kaasaegne ufoloogia rikastus mõistete poolest tänu ajakirjanikele, kes aitasid neid massidesse viia žurnalide vahendusel. Kasvas plahvatuslikult ka UFO-nähtuste kirjelduste arv, mis leidsid avalikkuses nüüdsest suuremat tähelepanu. Aktualiseerinud UFO küsimuse tõttu uuriti ja analüüsiti USA õhuväe poolt UFO-juhtumeid perioodist 1947-1969, tehes koostööd ka Colorado ülikooliga. Antud uurimisprogramm on kõige paremini inimestele tuttav *Project Blue Book* nime all. Kokku pöörati tähelepanu 12 618 erinevale UFO-juhtumile, millest 701-l puhul ei suudetud ratsionaalset põhjust leida. Tulemusena jõuti järeldusele, et kuigi 701 UFO-juhtumit jäi selgusetuks, siis ei kujuta need USA rahvuslikule julgeolekule ohtu. Puudusid ka tõendid sellest, et nende taga oleks maaväline mõistuslik elu.⁴¹

40 What is the origin of the term „UFO”? English Oxford Dictionaries.

<https://en.oxforddictionaries.com/explore/what-is-the-origin-of-the-term-ufo> (Otsing 25.03.2019).

41 U.S Air Force Fact Sheet. UNIDENTIFIED FLYING OBJECTS AND AIR FORCE PROJECT BLUE BOOK. https://archive.is/20120719123429/http://www.af.mil/information/factsheets/factsheet_print.asp#selection-89.0-89.528 (Otsing 25.03.2019).

2. Ufoloogid ja kogukond

2.1. Skeptiline liikumine Eestis

Ka äsja taasiseseisvunud Eestis on eksisteerinud ufoloogide ning muude pseudoteadlaste kõrval skeptilist liikumist, mille üheks eesmärgiks võib pidada teadusliku mõtlemise eest võitlemist ning propageerimist. Teatud tingimustel rääkides võime pidada skeptilist liikumist justkui antiteesiks, mis on tekkinud pseudoteadustele vastukaaluks. Nii loodigi 1991. aasta talvel teadustoimetajate ühing nimega Eesti Skeptiline Meel, kuhu kuulusid tollane lisalehe (Rahva Hääle oma) Vaatleja peatoimetaja Tiit Kändler ning ka ajakirja *Horisont* peatoimetaja Indrek Rohtmets.⁴² Lisaks oli liikmeteks veel Hendrik Relve ja Peeter Ernits.⁴³ Organisatsioon oli ise mitteametlik ning loodi Kändleri sõnul seetõttu, et paranähtusel⁴⁴ ja -teadustel oli sel hetkel niivõrd markantne mõju, et sel oli oma efekt juba rahva tervisele (siinpuhul peetakse silmas „imeravimeid” ja „ravitsejaid”, mille poole inimesed võivad käe haarata, lootes paranemist). Kuid see on ka tänapäeval eksisteeriv probleem, sest levivad mitmesugused kahtlased „imevedeikud”, mis väidetavalt lubavad erinevatest haigustest vabaks saada. Suuresti võeti eeskujul Eesti Skeptilise Meele loomisel Soome skeptikute seltsilt *Skepsis*, kes tegid pseudoteaduste vastast teavitustööd ning pidasid ka vastavaid loenguid.⁴⁵ Soome oli paljugi Eestile eeskujuks ufoloogias laiemalt ja ka skeptilise suuna osas, kuna seal puudus taoline tsensuur nagu Nõukogude perioodil ja taolised liikumised vabamalt arened. Nii oli juba 1960-ndate I poolel olnud seal tegutsevad taolised UFO-organisatsioonid nagu *Lentävät lautasetkerho* (Lendava Taldriku Klubi) ja *Helsingin Ufoyhdisty* (Helsingi UFO-ühendus), millest viimane hakkas välja andma UFO-ajakirja *Lentolautaslehti* (ajakiri *Lendav taldrik*) 1963. aastal.⁴⁶ Alles 1989. aastast sai Raudsiku kohaselt UFO-huvilistele võimalikuks UFO-uurimismaterjali kättesaadavus Soomest, mil kadusid tollitõkked (kehtis paranähtusliku kirjanduse puhul); esimesena hakkas taolist materjali Eestisse toome Volke isiklikult.⁴⁷ Tõenäoliselt pääses

42 Matti Virtanen. Ebatavalised kivid kadusid. Tõlkinud: Aime Kivistik. *Universum*, 1992, 5(5), 31, lk 31.

43 Kändler, 1948, lk 76 (vaata lisade alt). Salvestus on autori valduses.

44 Mõistetamatu nähtus inimese jaoks (Eesti õigekeelsussõnaraamatu koduleht, 30.03.2019).

45 Kändler, 1948, lk 76.

46 Partridge. *UFO religions*, lk 196-197

47 Hans Raudsik. Soome tuntumaid UFO-uurijaid Tapani Koivula peab UFO-de kosmilisi sõnumeid ülitähtsaks. *Universum*, 1993, 14(7), 2-3, lk 2-3.

sellega ka selgemalt Soome mõju Eesti ufoloogilises diskursuses esile.

Eesti Skeptiline Meel, nagu selgus, viis läbi vastureaktsioonilist tegevust erinevates pseudoteaduslikes valdkondades. Kõige märkimisväärsimaks hetkeks võib nende tegutsemise puhul pidada aastat 1992, mil otsustati välja anda „Suurüraja” auhind, mis anti Eesti Televisioonile, sest tol hetkel oli kombeks, et Aktuaalses kaameras loeti saate lõppu horoskoope.⁴⁸ Auhind anti väljavalitule, kes olevat väidetavalt kõige enim aidanud kaasa paranormaalsete (ehk ebanormaalsete) vaadete levikule. Sellest järeldub, et vähemalt Eestis eksisteerinud skeptilise liikumise silmis ei olnud UFO-temaatika kõige laiemalt levinuimaks pseudoteaduslikuks probleemiks, selleks oli alternatiivmeditsiin.⁴⁹

Lisaks viidi 1992. aastal läbi ka avaliku arvamuse küsitlus, mille raames püüti tuhandelt inimeselt uurida nende uskumiste kohta. Küsimustiku mõtles välja Tiit Kändler isiklikult ja seda aitas läbi viia prestiižne küsitlusfirma Emor, küsimustik publitseeriti ajalehe Rahva Hääle lisalehes Vaatleja.⁵⁰ Tulemusena selgus, et 1992. aasta seisuga usuti kõige rohkem kätega ravitsemisse, astroloogiasse ning maaväliste olendite poolset Maa külastamist. Kusjuures kätega ravitsemisse uskus 58% küsitletutest, astroloogiasse 50% ning maaväliste olendite külastamist 46%. Uuringus selgus päris mitu intrigeerivat tõsiasja lisaks protsentidele. Esiteks, võrreldes venelastega kipuvad eestlased olema ebausklikumad: venelastest uskus maaväliste olendite külaskäike Maal 40% ja eestlastest 51% küsitletutest, astroloogia puhul oli vastav näit 53% ja 43%. Kändler on ise püüdnud vastavat rahvuslikku erinevust seletada järgnevalt: „Kui võim kadus, kaldusid eestlased ka kõiki selle poolt halvustatud nähtusi tõe pähe võtma.”⁵¹ Teiseks, kõige populaarsem olevat paranormaalsetesse nähtustesse uskumine olnud 25 – 34-aastaste kõrgharitud naiste hulgas. Tegemist on põlvkonnaga, mis oli pärit Hruštšovi „sula” ajast, samuti on naised müstitsismi osas vastuvõtlikumad mitmete uuringute kohaselt ning veidral kombel avastati ka tõsiasja, et kõrgharidus võib paranormaalsusesse uskumisele kaasa aidata. See võib-olla ka põhjuseks, miks taoline grupp teistega võrreldes silma paistis antud Emori küsitlusest

48 Kändler, 1948, lk 76.

49 Postimees 1992. aastal: «Suurüraja» aastapreemia pälvis Eesti Televisioon. Postimees 09.06.2016. <https://arvamus.postimees.ee/3722385/postimees-1992-aastal-suururaja-aastapreemia-palvis-eesti-televisioon> (Otsing 06.04.2019).

50 Kändler, 1948, lk 77.

51 Tiit Kändler. Vaatleja 19.06.1992, lk 2.

Kändleri kohaselt.⁵² Uurimistulemustest võime järeldada, et 1990-ndate I poolel oli ühiskonnas tugevalt levinud pseudoteaduslik mõttelaad, kuid ufoloogia polnud selles kõige levinuim. Inimesed uskusid enim ravitsemisse ja astroloogiasse. Lisaks tegeles skeptiline liikumine sel hetkel ka nii-öelda probleemi kaardistamisega, et teada saada kuivõrd levinud on äsja taasiseseisvunud Eestis pseudoteaduslikud mõtiskelud. Võrreldes tänapäeva 1990-ndatega on Kändleri kohaselt aga skeptiline tegevus vaibunud. Praegu on skeptikute nii-öelda lipukandjaks Martin Vällik, kes on võttis skeptiliselt liikumiselt juhtimise üle ning omab internetis portaali nimega skeptik.ee.⁵³

Eesti Skeptiline Meel ja ta liikmed ei olnud ainukeseks avalikuks kanaliks, kes vaatlesid kriitilise pilguga UFO-nähtusi. Nii on 1994. aasta populaarteadusliku ajakirja *Horisondi* numbris artikkel „UFOsid Maa peale toomas”. Artiklis käsitletakse mitmesuguseid UFO-juhtumeid, millele lõpuks leiti ratsionaalne põhjendus. Lisaks peetakse antud artiklis üsnagi ebatõenäoliseks, et tulnukad külastaksid meid, kuna nad peaksid asuma meist mitmete valgusaastate kaugusel. Tuuakse välja ka fakt, et alates 1970-ndatest aastatest pole laekunud UFO-ajakirjale *National Enquirer* ühtegi kindlat tõendit teooria kinnitamiseks, et Maad oleks külastanud tulnukad. Ometigi on vastav konkurss juba sellest ajast välja kuulutatud ning kinnitajale lubatakse 1 000 000 dollarit. Vastaval artiklil on manitsev toon, sest kutsub inimesi taevast nähtuid objekte kohe mitte UFO-deks pidama, vaid pidama silmas tõsiasja, et enamustele taoliste juhtumitele on teaduslik seletus olemas.⁵⁴

2.2. AKRAK ja Igor Volle

Baseerudes Volke väidetele ja mälestustele võime öelda, et 1979. aastal loodi Igor Volke ning mitmete tema kaaskondlaste koostööl Anomaalsete Keskkonnanähtuste Registreerimise ja Analüüsi Komisjon ehk AKRAK. Eesmärgks oli selgitada energofooride ehk valgusnähtuste, poltergeistide⁵⁵, tundmatute lendobjektide ning psühhosomaatiliste⁵⁶

52 Kändler. Vaatleja, lk 2.

53 Kändler, 1948, lk 77.

54 Philip J Klass. UFOsid maa peale toomas. *Horisont*, (6), 1994, 12-15, lk 12-15.

55 Väidetav vaimolend, kes annab endast märku koputuste või kolina näol (Dictionary.com koduleht, 28.04.2019)

56 Psüühiliselt kehale mõju (Eesti õigekeelsussõnaraamat, 28.04.2019)

nähtuste algupära.⁵⁷ Jaan Saare (AKRAK-i esimees) juhtimisel liideti AKRAK Teaduslik-Tehniliste Ühingu keemiaosakonna hulka. Volke oli liitmise koha pealt aga vastutav paberimajanduse alalt.⁵⁸ Siiski AKRAK-i tegevus katkestati võimuorganite poolt mõneks ajaks Volke kohaselt, põhjenduseks toodi, et taoline organisatsioon ei tohiks figureerida. 1980-ndate teine pool oli aga taoliseks ettevõtmiseks poliitiliselt sobilikum, mistõttu jätkati tegevust ning edaspidiselt taolisi katkestusi nende tegutsemises ette ei tulnud.⁵⁹ Sel ajal sai AKRAK ka ametlikult vormituna alguse, aastal 1986.⁶⁰

Komisjon ise koosnes Volke sõnutsi algusperioodil (ennem taasiseseisvumist) umbkaudu neljateistkümnest liikmest. Nende eesmärk oli eelkõige vahenduslikku rolli täitev: koguti materjali, mida saadi välitöödelt, ning anti see edasi akadeemilistele institutsioonidele uurimiseks. Tänapäevaks on Volke välitööde meeskonda jäänud aga neli inimest. Tollasel ajal tehti koostööd Volke sõnul Tallinna Polütehnilise Instituudiga ja Saku Maaviljeluse Instituudiga.⁶¹ Välitöödel läbi viidud tööprotsess oli iseenesest lihtne. Alguses tegeleti fotografeerimise ja müstiliste nähtustega kokkupuutujate intervjuerimisega. Lisaks teostati ka radiatsiooni ja elektromagnetlainete mõõtmist spetsiaalse aparatuuriga ja vaadeldi kohalikus nii-öelda anomaalses piirkonnas võimalikke kõrvalekaldeid taimekasvus.⁶² Taolisi mõõdistamisi ning vaatlemisi viidi läbi seetõttu, et UFO-kogukonnas usutakse olevat mitmesugustel UFO-del teatud laadi mõju keskkonnale. Nii näiteks on välja toodud ufoloogide poolt, et UFO maandumisel jääb sellest mingisugune jälg maapinnale 50% tõenäosusega, kuid samas usutakse ka kaasnevasse suurenenud radiatsiooni sündmuskohal.⁶³ Antud ajastu muudab märkimisväärseks tõsiasi AKRAK-i töös, et algmaterjal anti Volke kohaselt edasi Saku Maaviljeluse Instituudi ja Tallinna Polütehnilise Instituudi laboritele, mis teostasid uuringuid mitteametlikult. Nii näiteks uuris Saku Maaviljeluse Instituudi labor saadud taime- ja pinnaseanalüüse. Alatihti maksti need kinni AKRAK-i liikmete enda poolt. Ühe põhjusena taolise tegutsemise osas võib välja tuua AKRAK-i enda põhimõtte: andmete analüüsiks on olemas spetsiaalsed välja

57 Volke, 1950, lk 52; Volke II, 1950, lk 84 (vaata lisade alt). Salvestus on autori valduses.

58 Volke. Täiendatud, lk 9

59 Volke. UFO-raamat, lk 32; Volke, 1950, lk 39.

60 Volke II, 1950, lk 87.

61 Volke. Täiendatud, lk 10-12

62 Volke, 1950, lk 51-52.

63 G. Koltšin. Salapärase UFO: nende tunnusjooned ja ebatavalised omadused. Universum, 1993, 10(4), 10-12, lk 10.

koolitatud inimesed.⁶⁴ Teisalt, isegi veel organisatsiooni enda algusaastail tuli vastavaid uuringuid teostada Eestis poolsalamisi, sest pseudoteaduslikud arusaamad ei olnud veel avalikus diskussioonis aktsepteeritavad. Ometigi leidis juba akadeemilistes ringkondades inimesi, kes olid nõus pseudoteadlastega koostööd tegema.

Taolised kaastöölised ei pruukinud Volke kohaselt olla ka teadlased, kes uuringutes kaasa aitasid. Nende hulgas oli ka Paldiski sõjaväeringkonna ohvitser, kes olid nõus pudeli viina ja külla kutsumisel andma välja salajast informatsiooni UFO-nähtuste kohta. Tänapäeval oleks see Eesti tingimustes mõeldamatu Volke sõnul, et oleks võimalik pudeli viina eest Eesti Kaitseväelt saada informatsiooni UFO-dest.⁶⁵ Üheks sarnaseks infolekitajaks, kes küll polnud ohvitser, kuid aitas AKRAK-i tööle kaasa, võib pidada TASSi ajakirjanduse korrespondenti nimega Jevgeni Kapov. Kuna tal oli mitmeid tutvusi nii armee kui ka poliitika vallas, siis tal õnnestus hankida Kohtla-Järvel 1990. aasta märtsil nähtud UFO-st lindid, mille ta ilmutas ning pakkus teenena AKRAK-ile.⁶⁶

AKRAK-i olulisus ja fenomenaalsus seisnes selles, et enne taasiseseisvumist oli komisjon põhikeskuseks, mis koondas informatsioonikanalid ühte punkti üle-eestiliselt.⁶⁷ Kuna Nõukogude perioodil oli informatsiooni defitsiit ufoloogilise temaatika osas, siis üheks organisatsioonitöö ja ka ufoloogilise mõtte arendajaks olid tutvused erinevate pseudoteadlaste vahel üleliiduliselt. Näiteks korraldati üleliidulisi pseudoteaduslikke Siberi megakonverentse Tomski linnas aastatel 1988, 1990 ning ka hiljem Nõukogude Liidu lagunemise järelkajana 1992. aastal, kus arutleti ka uuemate ufoloogiliste teooriate olemusest.⁶⁸ Lisaks Tomskile võtsid AKRAK-i liikmed osa ka Leningradi, Moskva, Petrozavodski ning mitmetest teistest üleliidulistest parateaduslikest konverentsidest. Sel hetkel avanes ühtlasi Volkel ka võimalus teha koostööd Loode sõjaväeringkonna luurejuhi German Koltšiniga, samuti ka armee tasandil tegutsenud Vladimir Ažazaga ning Arvid Mordvin-Šodroga, keda kõiki ühendas UFO-huvi.⁶⁹ Taolised isikud olid Volke jaoks

64 Volke II, 1950, lk 86.

65 Volke II, 1950, lk 88-89.

66 Volke II, 1950, lk 90; Volke. Täiendatud, lk 311

67 Tarmisto, lk 70 (vaata lisade alt). Salvistus on autori valduses.

68 непериодические быстропотекающие явления в окружающей среде: тезисы докладов междисциплинарной научно-технической школы-семинара. 18-24 апреля 1988 года. г. томск. част III. Tomsk, 1988; третья томская международная научно-техническая школа-семинар: непериодические быстропотекающие явления в окружающей среде. 20-26 апреля 1992 года, г. томск. част II. Tomsk, 1992; Volke, 1950, lk 55.

69 Volke. Täiendatud, lk 10

tõenäoliselt „vahendajaks”, kellelt ta sai informatsiooni UFO-dest armee tasemel. Nii toob Kändler enda intervjuus välja, et Volke olevat olnud Nõukogude armee ufoloogilisest diskursusest suuresti mõjutatud.⁷⁰ Kahtlemata oli konverentsidel oluline roll erinevate ufoloogide ja laiemalt ka pseudoteadlaste ühendamisel ning tutvuste sõlmimisel. Peale Nõukogude Liidu lagunemist hakkasid uued iseseisvad riigid korraldama pseudoteaduslikke konverentse endi piires Volke sõnul ja märkimisväärsamad ajad jäid UFO-teemaliste ürituste poolest minevikku.⁷¹ Siiski ei ole Volke ainuke välissuhtleja rolli täitnud ufoloog uuritavast perioodist Eestis. Nende hulgas on ka Hans Raudsik, kes külastas Peterburi UFO- ja parapäevi 1992. aasta novembris ning kirjutas enda muljetest ajakirjas *Universum*.⁷² Lisaks Jüri Lina, kellel oli Rootsis elades kontakte Moskva lennundusinstituudi dotsendi, Felix Ziegeliga, kelle kaudu Lina oli kursis olulisemate Nõukogude Liidu UFO-juhtumitega.⁷³

Periood 1988-1994 oli AKRAK-ile aktiivseks ajaks töö osas, laekus hulganisti teateid keskkonnaanomaaliatest. Näiteks kui tänapäeval on normaalne, et laekub aasta jooksul viis kuni kümme teadet aastas, siis antud perioodil oli vastav number 30. Töögraafik olevat Volke sõnul olnud nõnda tihe, et UFO-kaugvaatlused.⁷⁴ jäeti sel hetkel suurema tähelepanuta ning pandi lihtsalt viisakusest kirja, täpsemalt juhtumitesse süvenemata.⁷⁵ Ajakirja *Universum* 1994. aasta 7-8 numbris on ta ühtlasi ka välja toonud, et anomaalsete nähtuste kõrgajaks oli Eestis periood 1989-1992. Kõige aktiivsemaks olevat aga olnud aasta 1991, mil laekus 37 teadet juhtumitest.⁷⁶ Tänapäeval on aga tavaks, et leiab aset 6,7 kuni 10 juhtumit aastat Volke kohaselt, mis näitab selgelt, et väidetavate anomaalsete nähtuste kõrgaeg on jäänud minevikku.⁷⁷ Seoses taolise materjali kuhjumisega uuritaval ajastul andis Volke välja ka ühe esimese eesti keelse UFO-temaatikat käsitleva teose aastal 1991 nimega „UFO-raamat”, kus leidub mitmeid UFO-nähtuste kirjeldus lugusid uuritavast perioodist nii Eestist kui välismaalt. Teiseks põhjuseks võib pidada asjaolu, et enne raamatu välja andmist valitses poliitilisel maastikul stigmatiseeritus ka vastava teema

70 Kändler, 1948, lk 75.

71 Volke, 1950, lk 55.

72 Hans Raudsik. UFO- ja parapäevad St. Peteburis. *Universum*, 1993, 7(1), 2-3, lk 2.

73 Lina, 1949, lk 58.

74 Hyneki klassifikatsiooni järgi: tundmatu lendobjekti vaatlus kaugemalt kui 150 meetrit (Simpson 1998: 6).

75 Volke, 1950, lk 52.

76 UFO-d ja sültijad olendid on Eestis tavalised külalised. *Universum*, 1994, 24(7-8), 8, lk 8.

77 Volke, 1950, lk 52

osas, selle kadumisel nägi Volke ideaalset võimalust, et teos lugejateni tuua.⁷⁸ Raamatu põhieesmärgiks on pakkuda lugejatele mõtisklust UFO-juhtumite potentsiaalsest põlvnemisest. Nii on teoses kajastatud mitmed AKRAK-i poolt uuritud UFO-juhtumid, mille puhul kirjeldatakse elavalt väidetavate kosmoseolendite välimust ja neile iseloomulikke jooni, toetudes tunnistajate enda ütlustele, muutes sellega vastavad lood kahtlemisväärses. Lisaks avaldab Volke ka mõtte, et inimkond on peagi lähenemas uuele arenguetaapile, mille tulemusel meie maailmapilt avardub. Inimene ei vabane Volke kohaselt aga loomuomasest egotsentrismist, mis olevat väljendunud nii teaduslikes, religioossetes kui ka igapäevasemates mõttekonstruktsioonides.⁷⁹ Sanane mõttelaad on ka laiemalt levinud UFO kogukonnas kui ka mitmetes sektsilaadsetes organisatsioonides, mis on „jumalikustanud” UFO nähtused. Ollakse keskendunud mingisugusele uuele etapile inimkonna ajaloos või loodetakse selle saabumist. Inimesi aga peetakse pahelisteks olenditeks, kes peaksid saama „valgustatuks”.⁸⁰

Ometigi tuleb küsida, et mis võis olla taolise UFO-de „aktiviseerumise” põhjuseks teaduslikult vaadeldes, mis omakorda ajendas ka Volke kirjutama teose „UFO-ramaat? Globaalsel tasemel oli 1990-ndad perioodiks, mil oli lõppenud Külma sõda. Sellega seoses on Katherine Kinney ajakirjas *Journal of Film and Video* välja toonud oletuse, mille kohaselt annaks sümptomaatiliselt levima hakanud UFO huvi ära põhjendada sellega, et oli kadunud silmist konkreetne vastane ühiskondlikult, mistõttu hakati teda otsima kuskilt mujalt (varasemalt oli selleks olnud näiteks USA puhul Nõukogude Liit). Üheks selliseks osutusid aga oletatavad maavälise mõistusliku elu esindajad. Vastav hirm võis hiljem globaalsel tasemel tuua kaasa ka niinimetatud „X-failide” (teleseriaalist „*X-files*” tulenev nimi) kultuse 1990-ndatel, millel oli kahtlemata mõju ka Eestile.⁸¹ Teise teooriana suurenenud UFO huvist pakub välja John A. Saliba teoses „*UFO religions*”. 1980-ndatel ja 90-ndatel olid pidevalt teadmised universumi osas suurenemas. Suurenevate kosmoloogiliste teadmiste mõjul hakkasid inimesed aga üha rohkem tähelepanu pöörama universumile, mis seostub ka kui potentsiaalse maavälise mõistusliku elu asupaigana. Universumist inspireerituna hakati seega looma erinevaid fiktsioone UFO-de olemusest ja

78 Volke, 1950, lk 54

79 Volke. UFO-raamat, lk 70-82

80 Partridge. *UFO religions*, lk 3-103

81 Katherine Kinney. THE X-FILES AND THE BORDERS OF THE POST-COLD WAR WORLD. *Journal of Film and Video*, 2001, 53(4), 54-71, lk 54.

tulnukatest.⁸² Seega võib öelda, et väidetav UFO laine oli põhjustatud erinevatest poliitilistest, psühholoogilistest ja sotsioloogilistest mõjudest. Siiski oleks vajadus konkreetsemat akadeemiliste uuringute järele, mis käsitleks ajaloos esinenud väidetavaid UFO laineid ning nende täpsemaid teaduslikke põhjendusi.

2.3. Jüri Lina

Teiseks oluliseks Eesti soost ufoloogiks võib Volke kõrval pidada Jüri Lina, kellel oli märkimisväärne panus ufoloogilise mõtte arendamisel. Nii näiteks tegi ta koostööd ajakirja *Universumi* kui ka *Kolmanda silma* toimetusega Eestis, kirjutades artikleid pseudoteaduslikel teemadel kui ka kommenteerides UFO-juhtumeid vastavates žurnaalides uuritavaal perioodil. Samal ajal ta aga ise elas Rootsis, mistõttu võib teda pidada teatud tingimustel välis-Eesti ufoloogiks.⁸³ Nagu eelnevalt kirjutatud, siis oli Lina ka 1970-ndatel aktiivne ufoloogia kui ka muude parateaduste vallas, kuid antud asjaolu põhjustas Linal võimueliidiga probleeme Eesti territooriumil, sest tema sõnul olid nad sallimatud teistsuguste arusaamade suhtes. Ka peale „põranda alla” kolimist jätkusid probleemid, mis kulmineerus Lina riigist välja saatmisega 1979. aastal. Sellest ajast peale on Lina elanud nii Rootsis kui Soomes. Välismaal viibitud aeg võib olla ka üks põhjustest, et miks ta pole veel eesti keeles UFO-teoseid avaldanud, vaid soome ja rootsi keeles.⁸⁴

Lina poolt on kirjutatud „*Ufo-gåtan fördjupas*” (eesti keeles „UFO-mõistatus süveneb”), mis ilmus 1992. aastal Rootsis.⁸⁵ Antud teose põhiideeks võib pidada seda Lina sõnutsi, et kui inimkond hakkab jõudma UFO mõistatuse lahenduseni, siis leiavad peatselt aset sellised UFO-juhtumid, mis varasemad tõekspidamised ümber lükkavad. Kokkuvõtvalt öeldes me ei saa kunagi midagi selgelt öelda lendavate objektide kohta ning vastav UFO-mõistatus Lina sõnul justkui „mängiks meiega kulli, põgenedes meie eest”. Raamatus on esindatud Lina sõnul kõige jahmatavamad UFO-vaatlused kui ka kontaktjuhtumid maailmast kui ka Eestist.⁸⁶ Üheks selliseks võib pidada Virve Havi juhtumit 1990. aasta

82 Partridge. UFO religions, lk 329

83 Lina, 1949, lk 59; Jüri Lina. Omaaegseid UFO-vaatlusi Eestis. *Universum*, 1993, 13(7), 4-5, lk 4.

84 Lina, 1949, lk 57-62.

85 Jüri Lina. *Ufo-gåtan fördjupas*. Stockholm, Referent 1992, lk 3-4.

86 Lina, 1949, lk 60.

mais Saaremaal, millest Lina on enda teoses kirjutanud. Havi kohaselt olevat ta õhtul enne uinumist kõõgis kuulnud kolinat ning uurima minnes avastanud salapärased olendid enda majas, kes väidetavalt viisid Havi enda õhusõidukiga teisele planeedile.⁸⁷ Siiski on taolised UFO-röövid ufoloogilises diskursuses üsna tüüpiliseks saanud peale 1970-ndaid. Ufologia enda fookus on üha rohkem alates sellest ajast koondunud oletatavatele UFO-de poolt röövitutele ning nende lugudele - alatihti leiavad need ka laialdast kajastust.⁸⁸ Antud lood annavad alust erinevate teooriate tekkimiseks nagu näiteks, et millist liiki tulnukad inimkonda külastavad ning mis on nende eesmärgid meie suhtes.

Linal oli oluline panus Eesti UFO-juhtumite tutvustamisel ja populariseerimisel Rootsis ja ka mujal. Ta tegi võimalikuks teistele ufoloogidele ja UFO-huvilistele välisriikides Eesti uurimismaterjali kättesaadavuse. Lisaks on ta tegelenud ka laiemalt Nõukogude Liidu ufoloogilise mõtte selgitamisega ja vahendanud seda mainitud rootsi keelse teose kaudu. Nii näiteks olevat Lina sõnul 1988. aastal alguse saanud Nõukogude Liidus UFO nähtuste kõrgaeg, mis saavutas enda haripunkti perioodil 1989-90, misjärel hakkas tendents langema.⁸⁹ Võrdlusena tasub siinkohal märkida, et Eestis oli aktiivseimaks aastaks Volke kohaselt 1991.⁹⁰ Siiski tänapäeval võrreldes kunagise ajaga on Lina täheldanud UFO lainete vähenemist ning sellele ei oska ta põhjust anda.⁹¹ Võttes arvesse Lina tööd UFO-nähtuste seletamisel välisriiklikul tasemel ning Nõukogude Liidu siseseid UFO-uuringuid, siis pole ka imestada, et ta pälvis laiahaardelist tähelepanu. Nii näiteks valiti ta 1993. aastal Ukrainas UFO-uurimisinstituudi auliikmeks.⁹²

Ajakirjas *Universum* on ilmunud Lina väljavõtted tema 1979. aastal ilmunud soome keelsest raamatust „*Ufotutkimuksesta Neuvostoliitossa*” ehk eesti keelde tõlgituna „UFO-uuringud Nõukogude Liidus”. Väljavõtted valis Lina ise ning tõlkis ajakirja *Universum* jaoks ära. Artiklis on kajastatud mitmeid UFO-juhtumeid Ukrainast, Gruusiast ning teemaks võetud ka 1977-78. aastatel esinenud suurenenud UFO-nähtuste arv Nõukogude Liidus.⁹³ Kahtlemata oli taolisel tegutsemisel kasutegur antud ajakirja lugejatele, see teos ei

87 Lina. UFO-gåtan, lk 121-131

88 Partridge. UFO religions, lk 26-27

89 Lina. UFO-gåtan, lk 13-14

90 UFO-d ja sültijad, lk 8.

91 Lina, 1949, lk 61.

92 Jüri Lina valiti Ukraina UFO-instituudi auliikmeks. *Universum*, 1993, 14(7), 4, lk 4.

93 Jüri Lina. „UFO-uuringud Nõukogude Liidus” väljavõtteid Jüri Lina raamatust. *Universum*, 1993, 11(5), 13-15, lk 13-15.

olnud eesti keeles ilmunud, mistõttu huvilised said nüüdsest peale Nõukogude Liidu lagunemist tutvuda vastava teosega üldplaanis 1993. aastal.^{94.}

Lisaks mainitud raamatule on Lina ka kirjutanud artikli *Universumi* 1993. aasta neljateistkümnendasse numbrisse, milles on hästi joondunud välja tema enda põhimõttelised seisukohad UFO-küsimuses. Nii näiteks on Lina arvamusel, et mitmete riikide (Venemaa ja USA) võimuladvik on meile valetanud mitmete küsimuste osas, mis puudutavad maavälise elu olemasolu ja ajaloo toimunut. CIA (*Central Intelligence Agency*) olevat tegelenud taoliste inimeste vaigistamisega, kes soovisid ligi pääseda salaandmetele. Lina kohaselt võivad UFO-d ja tulnukad ennast esitada meile ka paljudel mitmesugustel eri viisidel, osadel väidetavatel maavälistel olenditel on seljas olnud USA armee mundrid, teistel aga Nõukogude Liidu omad.⁹⁵ Taolised vandenõuteooriad UFO-de ja USA omavahelistest sidemetest on üsnagi levinud ufoloogilises diskursuses. Vandenõuteooriad pakuvad inimestele psühholoogiliselt mõjuvõimsat tunnetuslaadi, sest oldakse võimelised üldaktsepteeritud käibetõdesid ümber lükkama, mis tekitab teatud rahuldust. Vandenõuteooriatest lähtuvalt saab inimene ennast defineerida teistest erinevana ja tunda seetõttu isiklikult terviklikumana. See on ka üks põhjustest, miks inimesed vastavatesse teooriatesse ka nii-öelda kiinduvad.⁹⁶

2.4. Muid Eesti ufolooge ja nende tegevus

Lisaks Linale ja Volkele oli Eestis tegutsevate ufoloogide hulgas ka mitmeid teisi omanäoliseid isikuid, kes andsid enda panuse fenomeni aktiveerumisele ja populariseerumisele. Üheks selliseks inimeseks võib pidada Hiiumaa kohalikku ufoloogi nimega Ivo Tarmistot. 1970-ndatel, mil Tarmisto õppis Tallinna Polütehnilises Instituudis, kutsuti ta kursusekaaslase poolt Eduard Nurja poolt läbi viidud ringi, kus ta kohtus mitmete UFO-huvilistest noortega (sealhulgas Volkega). Tarmisto puutus seal kokku kontaktisikute teostega, mille oli ära tõlkinud Eduard Nurja isiklikult. Põhjalikumalt antud teostesse

⁹⁴ Lina. „UFO-uuringud Nõukogude Liidus”, lk 13-15.

⁹⁵ Jüri Lina. Meid jälgitakse. *Universum* 1993, 20(14), 4-7, lk 4.

⁹⁶ Karen M. Douglas, Robbie M. Sutton, Aleksandra Cichocka. The Psychology of Conspiracy Theories. *Psychological Science*, 2017, 26(6), 538-542, lk 539. Doi: 10.1177/0963721417718261.

süvenedes jõudis Tarmisto aga järeldusele, et erinevad UFO- ja humanoidjuhtumid on jumalas iseeneses olemas ning tema maailmapilt sai terviklikuks (varasemalt oli lugenud piiblit). Tarmisto oli Nurja poolt läbi viidud ringis mõningad aastad, tal tekkisid eriarvamused ja isiklikud seisukohad, mistõttu tuli ta sealt ära. Taolisi ühe isiku ümber koondunud organisatsioon Tarmisto vältis, samuti ei ühinenud ta ka AKRAK-i meeskonnaga, sest see oleks olnud vastuolus tema ideoloogiliste seisukohtadega: iga inimene võib suhelda jumalaga, selleks pole vaja vahelülisid. Ka organisatsioonilist kuuluvust ei pidanud Tarmisto õigeks, sest nendes olevat alati eksisteerinud mingit sorti hierarhiat. Seetõttu võttis ta ufoloogina individualistliku suuna, uurides Hiiumaa UFO-juhtumeid, ning vajadusel abistades Volket välitöödega, ilma UFO organisatsioonidesse astumata. Võrreldes Volkega on Tarmisto ufoloogina kriitilisema ja negatiivsema meelestatusega erinevate Nõukogude aegsete ufoloogide ning sõjaväeringkonnas olnud ohvitseride suhtes, kuna Tarmisto arvates olevat neile olnud tavaks UFO temaatikaga seotud informatsioonikilde nii-öelda üle paisutada ning valetada toimunud sündmustest.

Tarmisto on uuritava perioodil tegelenud UFO-juhtumitega seotud lugude kogumise ja uurimisega kodusaare tasandil. Kogutud materjal on ühtlasi ka üles pandud Tarmisto enda kodulehele, et see oleks kõigile kättesaadav.⁹⁷ Nii näiteks UFO-juhtum 1989. aasta oktoobrist Hiiumaalt Reigi külast, mil Ella Laaneoru äratas kell neli hommikul salapärase valgus toas, mis pani teda esmalt arvama, et ta on sisse maganud. Aknast välja vaadates ja asja lähemalt uurides aga selgus, et metsa kohal olid kaks tundmatud lendobjekti, mis kiirgasid valgust ja olid üksteisest ümber kolme meetri kaugusel. Vastava nähtusega ei kaasnenud Laaneoru sõnul mingeid heliefekte, objektid liikusid helitult. Vastav juhtum on ka avaldatud Hiiumaa ajalehes 17. novembril aastal 1990 Tarmisto enda artiklis.⁹⁸ Seega juba enne taasiseseisvumist oli Eestis olukord, mille puhul UFO-temaatikat kajastati aktiivsete asjahuviliste poolt laiale lugejaskonnale. Tarmisto ei olnud aga ainuke sarnne näide. Teiseks taoliseks UFO-huviliseks võib pidada Ilmar Soomere, kes 1990. aastal andis välja teose nimega „UFO-kontaktid ja usk”.⁹⁹

Ilmar Soomere on sündinud 1942. aastal ning omandanud kõrghariduse Tartu ülikoolis

⁹⁷ Tarmisto, lk 64-70.

⁹⁸ Ivo Tarmisto. Helekollane kuma ja helenduvad objektid.

http://www.otsimrat.net/kaugvaatlused/helendavad_objektid.html (Otsing 04.02.2019).

⁹⁹ Ilmar Soomere. UFO-kontaktid ja usk. Viljandi, Sünnimaa 1990.

1966. aastal. Tegemist on inimesega, kes elukutselt psühhiaater ning töötanud Jämejala Vabariiklikus Psühhoneuroloogiahaiglas.¹⁰⁰ See pole aga maailmas erakordne, et UFO-küsimustega tegelevad ka kõrgharidusega ufoloogid nagu Soomere. UFO-kogukonnas on nii põhiharidusega kui ka doktorikraadiga asjaarmastajaid. Siiski ühendab kõiki üks tõsiasi - ufoloogiaga tegeletakse nii-öelda hobi korras.¹⁰¹ Nii näiteks olid ka nii Tarmisto kui ka Volke mõlemad elukutselt tuletõrjujad.¹⁰² Taoline amet andis Volke sõnul piisavalt palju vaba aega ning „leivarahta”, et tegeleda ufoloogiaga ning ennast harida ufoloogia vallas.¹⁰³ Kuid millele täpsemalt Soomere teos „UFO-kontaktid ja usk” keskendub?

Teos annab ülevaate nii ajalooliselt dokumenteeritud (piiblilood, kroonikad) kui ka piltlikult väljendatud (koopajoonised) juhtumitest, milles esineb sarnasusi tänapäevaste UFO-nähtustega.¹⁰⁴ Tähelepanu on pööratud ka muistsete eestlaste jumalale Taarale, kelle kultus olevat Soomere hüpoteesi kohaselt olnud seotud Orioni tähtkujuga. Soomere spekulatsiooniks on, et eestlastele kui ka teistele soomeugri rahvastele olid antud tähtkujus olevat seitse tähte kui identifitseerimata objektideks, millele omastati kultuslik tähendus.¹⁰⁵ Taoline asjaolu annab tõestust, et UFO-sid võib mõista ka erinevates dimensioonides vastupidiselt üldlevinud kontseptsioonile ufoloogilises diskursuses, mille kohaselt UFO-d seostuvad maavälise eluga. Seetõttu võib Soomere mõtiskelu pidada originaalseks viisiks, millega ta lähenes UFO küsimusele uuritaval perioodil: UFO võib olla mis iganes identifitseerimata objekt.

Üheks Eestis tegutsenud aktiivseks ufoloogiks võib pidada uuritaval perioodil ka Hans Raudsiku, kes on sarnaselt Linaga avaldanud enda kirjutisi ajakirjas *Universum*, mille puhul ta oli üheks aktiivsemaks UFO temaatika kajastajaks.¹⁰⁶ Lisaks on Raudsik tegelenud ka Eesti kontaktlerite („tulnukatega” kokkupuutunu) intervjuueringimise ja filmimisega, et saada informatsiooni sellest, kuidas väidetavad tulnukad on inimesed endaga kaasa viinud ning peale seda tagasi toonud.¹⁰⁷ Volke kohaselt puutus Raudsik isiklikult vähe välitöödega

100 Soomere. UFO-kontaktid, (vaata kaanelt).

101 Westrum. Social, lk 290; Soomere. UFO-kontaktid, (vaata kaanelt).

102 Tarmisto, lk 65; Volke, 1950, lk 54.

103 Volke, 1950, lk 54.

104 Soomere. UFO-kontaktid, lk 1-25

105 Soomere. UFO-kontaktid, lk 25

106 Hans Raudsik. Mida toob meile saabuv UFO-aeg. *Universum*, 1993, 12(6), 29-30, lk 29.

107 Toomas Kuter. Teadmata kadunud - kas müüt või reaalsus? *Pärnu Postimees* 24.08.2001.

<https://parnu.postimees.ee/2340147/teadmata-kadunud-kas-muut-voi-reaalsus> (Otsing 10.04.2019).

kokku, eelkõige oli ta ufoloogina valinud publitsistliku ja informatsiooni vahendava rolli. Nii pidas ta ka mitmesuguseid loenguid ning hankis nendeks materjali AKRAK-ilt, mil ta vastava komisjoni koosseisu kuulus.¹⁰⁸ Põhjalikumalt hakkas Raudsik tegelema UFO küsimusega 1988. aastal, enne seda töötas millitsa ohvitserina ning ühtlasi tegutses ka kriminaaljälituse osakonnas. Töö kõrvalt tegeles Raudsik vabatahtlikult ka 1970-ndate II poolel teadmata kadunud inimeste otsimisega. Kriminaaljälituse osakonnast ja kadunud inimeste otsingutest pärineb Raudsikul ka UFO huvi, mitmed veidrad kadumisjuhtumid panid teda mõtlema, et kuidas vastavad lood said aset leida. UFO-temaatikat uurima asudes leidis ta hulganisti põhjendusi, mille abil müstilised inimeste kadumised enda jaoks ära seletada.¹⁰⁹ Psühholoogia teooria kohaselt võiks siinkohal olla aga tegemist müüdi loomisega või soovmõtleemisega. Läbi ajaloo on olnud müüdid oluliseks elemendiks, mis annavad võimaluse end ümbritsevas keskkonnas olevad nähtused ära seletada, olgu see siis UFO-de taga peituv mõistuslik elu, päikese kummardamine jumalana ja nii edasi - niimoodi käitudes tajutakse suuremat pilti. Inimesele on omane, et talle ei meeldi ebaselgus, mistõttu hakatakse looma pseudoteaduslikke teooriaid müütide näol.¹¹⁰ Taolist müüdiloomet võime täheldada ka teiste eelpool toodud ufoloogide puhul. Nii näiteks Lina puhul, kes lõi teooria, mille kohaselt UFO nähtustele on omane süvenev seletatamatus ajas.¹¹¹ Seda ka Volke kohta toetudes Kändleri mälestustele, kelle kohaselt tegeles ta aktiivselt Nõukogude armee ufoloogilise diskursuse „teadvustamisega”.¹¹²

108 Volke II, 1950, lk 88.

109 Kuter. Teadmata.

110 Partridge. UFO religions, lk 330

111 Lina, 1949, lk 60

112 Kändler, 1948, lk 75

3. Ufologia ajakirjanduses ja televisioonis

3.1. Trükiajakirjandus

Seoses taasiseseisvumisega ja varasemalt alanud poliitilise lõdvenemisega sai Eestis 1990-ndate 1. poolel alguse plahvatuslik para-ajakirjanduse võidukäik. Hakkasid ilmuma mitmesugused uudsed väljaanded, mis püüdsid rahuldada selliste lugejate vajadusi, kes olid huvitatud parapsühholoogiast, UFO-dest ja muudest esoteerilistest teemadest. Varasemalt ei olnud inimestele niivõrd kättesaadav vastav temaatika, kuid nüüdsest sai taoline pseudoteaduste huvi laialdasemalt rahuldatud. Esimeseks para-ajakirjaks Eestis oli *Päikesetuul*, mis käsitles esoteerilisi teemasid ning hakati kuukirjana välja andma 1990. aasta 1. poolel.¹¹³ Umbes samal ajal tuli eetrisse ka esimene osa Vahur Kersna poolt juhitud saatesarjast *Monoloog tundmatuga*, täpsemalt 6. jaanuaril 1990. aastal. Sellest järeldub, et pseudotemaatiline “plahvatus” leidis aset ka teistes meediumites kui ajakirjad.¹¹⁴ Järjekorras teisena hakati 1991. aastal välja andma sarnast ainekku (esoteerikat) käsitlevat ajakirja *Paradoks B*, mis vaatles nüüdsest ka UFO temaatikat põhjalikumalt¹¹⁵. Hiljem kasvas ajakirjast *Paradoks B* välja ufoloogiline kuukiri *Universum* (1992. aastal aprill), tõenäoliselt oli lugejatele vaja konkretiseerida teatud teemaderinge – ülejäänud pseudoteadustest tuli eristada ufologia. Kusjuures nii *Paradoks B* kui ka *Universumi* toimetajaks oli Viljo Saldre ning kirjastuseks Viljandis asunud Sünnimaa.¹¹⁶ See kirjastus tegeles aktiivselt ka UFO temaatikat käsitlevate raamatute kirjastamisega, nii näiteks Ilmar Soomere „UFO-kontaktid ja usk” (1990) kui ka hiljem Marek Simpsoni teos „UFO: müüt või reaalsus?” (1998). Oldi orienteeritud para-teadustele ja esoteerikal: propageerides ning populariseerides pseudo valdkondi varajases taasiseseisvunud Eestis kui ka enne seda.¹¹⁷

Nõukogude ajal liikus käsikirjalisi pseudoteaduslikke tekste inimeselt-inimesele, millest

113 Mari Rebane. Para-ajakirjanduses kummitusist ja tulnukaist ei pajatata. Eesti Päevaleht 05.02.2004. <http://epl.delfi.ee/news/melu/para-ajakirjanduses-kummitusist-ja-tulnukaist-ei-pajatata?id=50975771> (Otsing 20.04.2019).

114 Režissöör: Nele Laanejärv. Monoloog tundmatuga: Raido. Eesti Rahvusringhääling 06.01.1990. <https://arhiiv.err.ee/vaata/monoloog-tundmatuga-raido> (Otsing 13.04.2019).

115 Rebane. Para; Paradoks B, 1991, 1(1).

116 Juhanson, lk 78 (vaata lisade alt) Salvestus on autori valduses.

117 Soomere. UFO-kontaktid; Marek Simpson. UFO: müüt või reaalsus? Viljandi, Sünnimaa 1998.

mitmed olid tõlked numeroloogia, jooga ja ufoloogia teemal.¹¹⁸ Seetõttu ei valitsenud täielik „põud” informatsiooni osas ka parahuvilistel. Nii näiteks anti Lina sõnul 1970-ndatel välja „kodukõitelisi väljaandeid” (vastavalt nimetas antud kirjutisi KGB, kes tundis nende vastu huvi). Vastavaid teoseid ei publitseeritud, kuid mõningaid taolistest võis ilmuda „põranda all” 50-60 eksemplari, millest mitmed läksid huviliste seas ringlusesse. Kõige rohkem olevat need huvi tekitanud noorte inimeste seas, eriti tõstab Lina esile loominguliselt meelestatud kunstikooli õpilasi Tartust.¹¹⁹ Ometigi sai laiem lugejaskond ajakirjanduses ja paber kandjal UFO temaatikaga kokku puutuda alles 1991. aastal, mil hakkas ilmuma ajakiri *Paradoks B*¹²⁰. Niimoodi käitudes leidis Saldre Juhanson sõnul sobiva niši, mis aitas kaasa efektiivsemale turundusele – varem ei olnud UFO temaatikat puudutatud¹²¹.

Oli ajalehtede veergudel juba varasemalt kajastatud UFO juhtumeid, kuid puudus põhjalikum pseudoteaduslik käsitus ajakirjades. Nii näiteks 1989. aasta 6. oktoobril Noorte Hääles avaldatud artikkel „KAS TÕESTI?! Kohtumine UFO-ga. Eestis on kaks inimest, kes on tulnukatega silmast silma kohtunud.” Väidetav sündmus leidis aset Pärnu-Tallinn maanteel, Haimre teeristil, ning kokkupuutujaid oli tunnistuse kohaselt kaks: Toomas Vendel ja Laine Pilov. Tunnistajate väitel lisaks UFO taldriku nägemisele, mis hõljus ristmiku kohal 15 meetri kõrgusel, vaadeldi ka sellest väljunud „salapäraseid olendeid”, kes olevat inimesest pikemad olnud ning ebatavaliste kehavormidega. Tunnistajad olid ise samal ajal autos, kuid ei soovinud oletatavate tulnukatega kontakti luua: viimastel paistis vastav soov aga olevat, sest lehvitasid väidetavalt tunnistajatele, millele aga ei vastatud. Kontakti leidmata, suundusid vastavad „olendid” tagasi enda „õhulaeva” tunnistajate sõnutsi. Hiljem, kui Väino Raskasov (artikli autor Noorte Hääles) tunnistajaid küsis, selgus et Vendel ja Pilov olevat kogenud sündmuse kestel enda tunnistuse kohaselt teatud mälu ja ajataju kaotust.¹²² Artikli teeb huvitavaks tõsiasi, et sellel puudus kriitiline ja teaduslik lähenemine, mis oleks püüdnud vastavat juhtumit lahti seletada. Toimunud demonstreeritakse kui realselt toimunud sündmust ning seda 1989. aastal, enne Nõukogude Liidu lagunemist.

118 Juhanson, lk 81.

119 Lina, 1949, lk 60.

120 *Paradoks B* 1991, 1(1).

121 Juhanson, lk 81.

122 Väino Raskasov. Kas tõesti?! Kohtumine UFO-ga. Eestis on kaks inimest, kes on tulnukatega silmast silma kohtunud. Noorte Hääl 06.10.1989, lk 3.

Pärast artikli ilmumist, 1989. aasta oktoobris, hakkas *Noorte Hääle* toimetusele hulganisti saabuma ka teateid teistelt inimestelt, kes olevat Märjamaa kandis (Haimre asub Märjamaa lähistel) kokku puutunud tundmatute lendobjektidega ja olenditega. Nende hulgas oli ka üks teade Tallinnast ja teine tollasest Kohtla-Järve rajoonist. Nagu näeme, siis köitis see artikkel lugejaskonna seas tähelepanu ning vastureaktsioonina tõi välja mitmeid inimesi, kes olevat samuti sarnaste nähtustega kokku puutunud.¹²³ Oli niinimetatud Haimre teeristi juhtum tuttav ka Linale, kelle kohaselt oli tegemist ühe märkimisväärsema juhtumiga Merivälja kõrval Eestis 1980-ndate II poolel¹²⁴. Ka Volke on antud juhtumit enda teoses "Täiendatud ufopäevikud" (2017) täpsemalt kirjeldanud, samuti ka tööprotsesse, mida väidetaval sündmuskohal teostati välitöödel (intervjuu osalistega, pinnase ja taimestiku vaatlus jne.). Nagu me näeme, siis ajaleht *Noorte Hääle* oli selle juhtumi puhul asendamatuks elemendiks, ilma selleta poleks arvatavasti Haimre teeristi juhtum niivõrd tuntuks inimeste seas saanud ega ka kõneainet pakkunud.¹²⁵ Siiski oli vajadus antud perioodil millegi ufoloogiliselt teoreetilise, mahukama ja järjepidevama vastu. Kui varasemalt oldi UFO juhtumeid kirjeldatud ajalehtedes pigem ülevaatlikus võtmes, siis kahtlemata tekkis lugejatel soov ka teada, et kuidas UFO fenomeni on lahti seletanud pseudoteadlased ning akadeemikud. Ufoloogiliste ja pseudoteaduslikele küsimustele vastuse saamiseks hakati 1991. aastal välja andma ajakirja *Paradoks B*.

Ajakiri *Paradoks B* oli eelkõige orienteeritud parapsühholoogiale, esoteerikale, taoliste imetegijate kirjeldamisele nagu Sathya Sai Baba ning vendadele Hilleritele, poltergeistidele, astraalrännakutele. UFO temaatiline osa moodustas žurnaali mahust väikse osa. Selle ajakirja ja hilisema *Universumi* üheks eesmärgiks võib pidada erinevate UFO-teoreetiliste ja teiste pseudoteaduslike vaatepunktide tutvustamist lugejaskonnale ja teatud mõttes ka rahva harimist vastavates valdkondades.¹²⁶ Taolise eesmärgi teostamiseks anti ülevaade 1992. aasta jaanuari *Paradoks B* viiendas numbris Erich Von Dänikeni fundamentaalsetest seisukohtadest UFO küsimuse osas artiklis „Väinämöinen tuli kosmosest”.¹²⁷ Däniken on üks maailma kuulsamaid ja aktuaalsemaid ufolooge, kes on oma raamatute vahendusel jaganud originaalset antiikufoloogilist mõtet, mis on ühtlasi ka tema

123 Väino Raskasov. Tulnukad uuesti Märjamaa kandis. *Noorte Hääle* 10.10.1989, lk 1.

124 Lina, 1949, lk 61.

125 Volke. Täiendatud lk 300-301

126 *Paradoks B*, 1991-1992, 3(3)-10(7); Juhanson, lk 74.

127 Maija Holmen-Bärlund. Väinämöinen tuli kosmosest. *Paradoks B* 1992, 5(2), 12-14, lk 12-13.

edu põhjus. Nii mõnigi tema teostest on osutunud *bestselleriks* nagu „*Erinnerungen an die Zukunft*” (1968).¹²⁸ Artikkel pööras tähelepanu antiikufoloogi isikule ning kriitikale, mille osaliseks ta on saanud. Nii näiteks on räägitud sellest, et kuidas Däniken on teeninud UFO temaatiliste teostega miljoneid, kuid samas on ka suur raha kulutaja (mida Däniken ka ise tunnistab) – samal ajal mitmed inimesed peavad teda petiseks, kes olevat valetamise näol elatist teeninud. Ka tuuakse kirjutises välja Dänikeni põhitees, mille kohaselt olevat kunagi Maale tulnud kõrgemal arengutasemel olendid, kes mõjutasid inimkonda varajases evolutsiooni etapis, mistõttu arenes välja tänapäevane arenenud ühiskond ning inimene. Põhjendusi ei tule Dänikeni sõnul kaua otsida, sest vastavaid vihjeid tulnukate ning inimkonna „iidsetest” sidemetest leidub hulganisti ajaloos ning rahvaluules. Olevat Dänikeni arvates Soome rahvuseeposes „Kalevala” figureeriv Väinämöinen kandnud üsnagi arusaadavalt astronautidele mõeldud skafandrit.¹²⁹ Nagu me näeme, siis omas teatuid „hariduslikke” elemente Dänikenist kirjutatud artikkel UFO kogukonnas: tutvustas isikut, põhiseisukohti, Dänikenile suunatud vastureaktsioone. On ka üsna tõenäoline, et nii mõnigi ajakirja lugeja sai artiklist inspiratsiooni ning hakkas Dänikeni panust ufoloogilisse „varasalve” täpsemalt uurima – oli ju para-ajakirjandus alles hiljuti tunginud massidesse 1992. aastal. Siiski oli võimalus juba enne para-ajakirjade levikut tutvuda näiteks Dänikeni teostega ning muude parateaduslikke mõtiskeludega, kui tutvusringkonna ühised vestlusteemad ning sellega kaasnevad võimalused seda võimaldasid, nagu näiteks Juhansonil puhul. Nii tuli Juhansonil kunagine klassiõde reisilt (Kanadast) tulles tagasi 1980-ndate teisel poolel ühe Dänikeni poolt kirjutatud teosega (täpsem teose nimi selgusetu), mis pakkus mõlemale osapoolle huvi.¹³⁰ Siiski pole Dänikeni teooriad leidnud piisavalt kinnitust tõentusmaterjali näol, et väita nagu oleks inimkond loodud tulnukate poolt, mistõttu võib taolist lähenemist pidada tavapäraseks fiktsiooniks.¹³¹

Lisaks Dänikeni mõtete tutvustamisel asetab *Paradoks B* rõhu sellistele välismaiste pseudoteooriate esitlemisele nagu väidetavale UFO-de ja Egiptuse püramiidide omavahelisele seosele.¹³² Samuti kirjutati lühendatud tõlge näiteks Robert Chapmani teosest „UFO”.¹³³ Võttes aluseks tõsiasja, et enamus ajakirjas ilmunud artiklitest olid

128 Partridge. UFO religions, 183-184

129 Bärlund. Väinämöinen, lk 12-13.

130 Juhanson, lk 82.

131 Partridge. UFO religions, lk 184

132 Markus Sepp. Veel kord püramiidist. *Paradoks B*, 1992, 14(11), 16-18, lk 16.

133 Robert Chapman. Kummalised märgid taevast. *Paradoks B* 1992, 4(1), 6-7, lk 6.

refereeringud teistele allikatele, võime väita, et *Paradoks B* täitis eelkõige vahendavat rolli.¹³⁴ Ainult vähesemal määral peitub ajakirjas *Paradoks B* informatsioon nii-öelda otse allikast. Nii näiteks on kajastatud antud ajakirjas Raivo Mõttuse (*Paradoks B* kaastööline) isiklik ülevaatlik artikkel 1993. aastal oktoobris aset leidnud Eesti esimesest psühhotroonika konverentsist, mis leidis aset Pärnus.¹³⁵

Nagu eelnevalt mainitud, siis 1992. aasta aprillist ilmuma hakanud ajakiri *Universum* oli täielikult orienteeritud ainult UFO-materjalile ning ufoloogiline temaatika hakkas nüüdsest kirjastuse poolt antud lubadusel üksknes ilmuma uues kuukirjas.¹³⁶ Siiski jätkas *Paradoks B* aeg-ajalt ufoloogilise materjali käsitlemist, mistõttu ei suudetud enda lubadust sõnasõnaliselt täita (nähti siiski vajadust taolise materjali kajastamisel *Paradoks B*-s). Nii on tehtud väljavõtteid Dänikeni poolt kirjutatud teostest, tõlgitud ning avaldatud järjejutuna *Paradoks B* 1993. aasta 19-21 numbrites.¹³⁷ Ometigi moodustas ajakiri *Universum* mahu poolest UFO temaatika osas enamuse: 31 leheküljel oli üksnes konkretiseeritud UFO-dele ja tulnukatele.¹³⁸ Iseloomult ja eesmärgi poolest oli uus ufoloogiline kuukiri sarnane *Paradoks B*-le, kuid mahu poolest suutis paremini tegeleda ufoloogilise „teadvustustööga”. Tõenäoliselt oli ajakirjade sarnase iseloomu põhjuseks see, et nii peatoimetaja ja kirjastus olid mõlemal samad. Oli ka *Universum* eelkõige võtnud vahendava rolli, tutvustades erinevaid ufoloogia alaseid teoreetilisi vaatepunkte maailmast.¹³⁹ Nii näiteks on võetud lõike George H. Leonardi teosest „Meie Kuu peal on veel keegi” (1978) tõlgitud kujul ning järjejutu formaadis.¹⁴⁰

Ka kunagise Nõukogude Liidu ning Vene ufoloogilisele diskursusele on *Universumis* suurt rõhku pööratud. Nii näiteks räägitakse *Universumi* 1993. aasta 16. numbriskorduvatest UFO nähtustest Tšernobõli elektrijaama kohal, mis olevat leidnud aset peale tuumajaama katastroofi. Samas on ühtlasi ka sisse toodud religioosne vaatepunkt artiklis „UFO-fenomen õigeusu valguses”, mis väidetavalt aitab ära seletada UFO nähtuste olemuse.

134 *Paradoks B*, 1991-1992, 3(3)-10(7).

135 Raivo Mõttus. Suurüritus Pärnus: Eesti esimene psühhotroonikakonverents. Raivo Mõttuse ülevaade. *Paradoks B*, 1993, 25(10), 4-6, lk 4.

136 *Paradoks B*, 1992 7(4), lk 24.

137 Erich Von Däniken. Tulnukad ja inimese loomine. Tõlkinud: Heino Pedusaar. *Paradoks B*, 1993, 19(4)-21(6).

138 *Universum* 1992, 1(1), 1-31, lk. 1-31.

139 *Universum* 1992-1994, 1(1)-26(11/12).

140 George H. Leonhard. On seal keegi veel meie kuu peal? Tõlkinud: Urmas Lipandi. *Universum*, 1992, 1(1), 12-15, lk. 12-15.

Tegemist on täpsemalt kirjelduslooga, mille peategelaseks on õigeusklik munkpreester Serafim Rouz ning tema selgitus UFO nähtuste tagamaadest. Nii olevat UFO-d saatana kehastuseks, püüdes sel viisil inimesi enda poolele saada. Inimkond on väidetavalt kaotanud kontakti kristliku maailmaga, mistõttu on langetud erinevatele taevast laskuvate saatana jõudude meelevalda.¹⁴¹ Siiski on üsna haruldane, et modernseid UFO nähtusi seletatakse läbi mõne kristliku, budistliku või teiste religioonide aspekti. Pigem on vastavad eri dimensioonid, ufoloogia ja religioon, liikunud erinevatel radadel ning üksteisest lahus hoitud.¹⁴² Eesti ufoloogias võib sünkretistliku¹⁴³ maailmakäsitlust täheldada Ivo Tarmisto puhul uuritavast perioodist, kelle kohaselt on UFO nähtused jumalas iseeneses olemas.¹⁴⁴ Seetõttu võime väita, et 1990-ndate I poolel ei olnud religiooni ning UFO temaatika omavaheline seostamine Eesti UFO kogukonnale uudisnähtus. Para-ajakirjandusel oli veel võime taolisi pseudo-teoreetilisi lähtekohti rahva seas propageerida. Samuti võib religiooni ja ufoloogia omavaheline sünkretism olla erisuguse iseloomuga, ühel juhul suhtutakse UFO-desse kui „saatana” kehastusse, teisel juhul ei peeta neid aga ohtlikeks vaid uurimisväärseks.

Oluliseks funktsiooniks nii ajakirja *Paradoks B* kui ka *Universumi* puhul oli koondada UFO huvilisi ning suurendada UFO-kogukonnas kommunikatsiooni ja levitada infot ka pseudoteadusest laiemalt huvitatud inimeste seas. *Universumi* puhul oli vastavat eesmärki täitvaks rubriigiks „Universumi-post”, milles oli enamjaolt kajastatud UFO nähtustega kokkupuutujate kogemusi. Kusjuures toimetusse laekunud kirjad ja avalikustatud lood pärinesid enamasti lugejaskonna seast (seda mõlema ajakirja puhul), kellele loodi sel viisil uut laadi moodus teineteisega suhtlemiseks, arvestades para-ajakirjanduse nooruslikkust ja uudsust.¹⁴⁵ Puudus veel laialdane interneti kui ka arvutite kasutamine nagu tänapäeval, mis oleks muutnud hõlpsamaks UFO kogukonna omavahelist suhtlust. Nii näiteks jõudsid esimesed arvutid päästeteenistusse Tarmisto kohaselt veidi enne 1990-ndate keskpaika.¹⁴⁶ Ka Volke sõnutsi on võrreldes 1990-ndate 1. poolega maailm avardunud tänapäeval, sest internet andis võimaluse kõrvutada enda ufoloogilist uurimismaterjali teiste ufoloogide

141 V. Kratochvil. UFO-d on külalised tulevikust: UFO Tšernobõli elektrijaama kohal. *Universum*, 1993, 17(11), 2-3, lk. 2; Serafim Rouz. UFO-fenomen õigeusu valguses. *Universum*, 1993, 17(9), 26-29, lk. 26-29.

142 Partridge. *UFO religions*, lk 256

143 Kultuuriliste või kunstiliste vaatesüsteemide kombinatsioon (Eesti õigekeelsussõnaraamat, 08.05.2019)

144 Tarmisto, lk 64-65.

145 *Universum*, 1992-1994, 1(1)-27(11-12); *Paradoks B*, 1991-1992, 3(3)-10(7); Juhanson, lk 60.

146 Tarmisto, lk 66.

analoogidega.¹⁴⁷ Internet ühtlasi vähendas arvatavasti ka parakonverentside olulisust ning pakkus efektiivse lahenduse rahvusvahelisel tasandil ufoloogide omavahelisele lävimisele, peale Nõukogude Liidu lagunemist. oli enne internetiseerumist para-ajakirjadel suurem vastutus kogukondliku suhtluse arendamisel kui näiteks tänapäeval. Mis aga oleks taolise väite tõestuseks?

tõestuseks võib tuua *Paradoks B*, mis pakkus võimalusi pseudoteaduslikke ühenduste tekkeks ja arenemiseks. Sealne „Posti” rubriik oli analoogne *Universumis* olnud „Universumi-postile”, kuid hõlmas ka laiemalt pseudoteaduslikke huvidega inimesi. Nii võttis 1992. aasta *Paradoks B* seitsmendas numbris, rubriigis „Post”, sõna 15-aastane Tallinna noormees nimega Marko H. Wosoy. Wosoy teeb teistele lugejatele ettepaneku, et *Paradoks B* kõrval võiks eksisteerida ka noortegrupp, millega ta kutsub huvilisi üles liituma või jagama lugejatega aset leidnud anomaalseid juhtumeid aadressil Tallinn, Tehnika 21-5.¹⁴⁸

Järgnevas *Paradoks B* numbris on Marko O. Wosoy poolt saadetud taaskord sarnase üleskutsega kiri. Ometigi tutvustab ta ennast nüüdsest kui Para-Fännide Ühenduse liikmena, mille peakontor asub endiselt aadressil Tehnika 21-5. Vahepealsel ajal on ühtlasi ka tehtud suur arenguhüpe, sest nüüdsest tegutseti ka Ida-Virumaal.¹⁴⁹ Siiski polnud taoline areng võib olla kõige märkimisväärssem vastava ühenduse töös võrreldes järgnenuga. *Paradoks B* üheksandas numbris, mil oli möödunud umbes kuu, võtab taaskordselt sõna Wosoy. Oli teostatudeostatud nimevahetus, organisatsioon kandis nüüdsest nimetust Fen-Ühendus. Nimevahetus teostati aga põhjusel, et vahepealsel ajal oli vastava ühendusega liitunud ka keskealseid isikud, siiski säilis vaatamata sellele organisatsiooni sisuline külg. Oldi endiselt aadressil Tehnika 21-5 ning Wosoy oli vastutav reklaaminduse eest *Paradoks B*-le. Lisaks käis Fen-Ühendusel külas ka Volke, kes rääkis liikmetele Merivälja fenomenist.¹⁵⁰ Nagu me näeme, oli vastav organisatsioon kolme järjestikuse *Paradoks B* numbri (nr. 7-9) väljaandmise jooksul liikunud idee sünnist kuni toimiva, vanuseliselt erinevaid inimesi hõlmavaks, kaheosakonnalise ühenduse tasemele. Kahtlemata oli taolise kiire arengu põhjuseks ajakirja *Paradoks B* poolt pakutavate võimaluste ärakasutamise

147 Volke II, 1950, lk 87.

148 Post. *Paradoks B*, 1992, 7(4), 21, lk 21.

149 Para-Fännide Ühendus. *Paradoks B*, 1992, 8(5), 14, lk 14.

150 Fen-Ühendus. *Paradoks B*, 1992, 9(6), 15, lk 15.

oskus. Vastasel juhul ei oleks endale niivõrd aktiivselt reklaami teostatud. Arvatavasti kasutati ka teistsuguseid viise enese propageerimisel nagu suu-sõnaline lähenemine enese tutvusringkonnas.¹⁵¹

Siiski tuleb mainida, et lisaks positiivsetele külgedele, nagu UFO huviliste omavaheline koondamine ja vastavas subkultuuris inimeste „harimine”, kannab para-ajakirjandus endas alati ka ebakriitilist lähenemist teaduslikust vaatepunktist lähtuvalt. Kui esineb kirjutistes kriitilist mõtlemist, siis on see enamasti suunatud skeptiliste mõtlejate arusaamade pihta.¹⁵² Nii näiteks on järjeloona avaldatud *Universumi* esimeses numbris artikkel „On seal keegi veel meie kuu peal?”, mis võrreldes teistega paistab eriti hästi silma ebakriitiliste seisukohtade ja mõtiskelude poolest, millega püütakse ära tõestada, et Kuul eksisteerivad väidetavalt tulnukad. Kirjutis annab ülevaate George H. Leonhardi nägemusest, kes on tugevalt veendunud, et pärast tuhande NASA poolt tehtud Kuu-foto läbi vaatamist on võimalik üsnagi veendunult väita, et Kuul on maavälised mõistuslikud olendid. Leonard avastas piltidelt väidetavalt mitmeid püramiide, ehitisi ning lendavaid taldrikuid, mida ta ühtlasi ka demonstreeris enda raamatus „Meie Kuu peal on veel keegi”. Samas ei tulnud autori arutluskäigus kõne allagi, et tegemist võiks olla harilike pinnavormide ning nii-öelda varjude mänguga.¹⁵³ Leonard on ka ise toonud enda teosest välja tõsiasja, et ta on sügavalt laskunud pseudoteadusesse: ”Ma ei näe ühtki võimalust selle raamatu aluseks olevate materjalide ning seisukohtade katsetamiseks süstemaatilisel viisil, mis on üks põhjustest, miks kogu NASA tosinaid ruume täitev informatsioon võib olla kasutu, kui küsimuse all on intelligentsete olendite asumine Kuu peal.”¹⁵⁴ Seetõttu võime väita, et para-ajakirjadel oli suur roll ka pseudoteaduslike ideede juurutamisel rahva seas, loodi vankumatut seisukohad ilma kriitilist vaatepunkti arvesse võtmata. Taoline asjaolu ei valmistanud ainuüksi pahameelt UFO kogukonnast väljaspool, vaid ka selle sees. Nii pidas Volke negatiivseks elemendiks seda, et vastavad ajakirjad vahendasid tema sõnade järgi mitteakadeemilist mõtet.¹⁵⁵ Sellest järeldub, et osad mitteakadeemiliselt ufoloogiaga tegelevad inimesed pidid ennast siiski teistest UFO kogukonna liikmetest osade tunnuste poolest erinevaks. Nii näiteks soovis üks osa, nagu näiteks Volke, pretendeerida teadusele ja

151 Post, lk 21; Para, lk 14; Fen, lk 15.

152 Westrum. Social, lk 290-291.

153 Leonard. On seal, lk 12-15; George H. Leonard. On seal keegi veel meie Kuu peal? *Universum*, 1992, 2(2), 20-24, lk 22-23.

154 Leonard. On seal, lk 13

155 Volke, 1950, lk 54-55.

akadeemilisusele. Siiski jääb see ufoloogiliste uurimiste puhul kättesaamatuks.

3.2. Saatesari „Monoloog tundmatuga”

1990. aastal hakati Eesti Televisioonis näitama saatesarja *Monoloog tundmatuga*, mis süvenes põhjalikumalt UFO temaatikasse ja käsitles siinsel territooriumil aset leidnud salapäraseid juhtumeid. Saatejuhiks oli antud sarjal üle-eestiliselt tuntud ajakirjanik Vahur Kersna ja režissööriks Nele Laanejärv. Esimest korda said nüüdsest eestlased UFO-nähtustega kokkupuutumisel pöörduda televisiooni ning teistele kaasmaalastele endaga kogetut kirjeldada.¹⁵⁶ Lisaks sellele esinesid saates ka mitmesugused paranähtuste asjatundjad, kes televisiooni vahendusel tutvustasid inimestele ufoloogia olemust ja põhiküsimusi.¹⁵⁷

Volke kohaselt oli ufoloogilise fenomeni populariseerumise taga just ajakirjanike töö 1980-ndate teisel poolel ning 1990-ndate alguses, kes hakkasid Nõukogude ajal represseeritud valdkondi eetrisse tooma nagu Kersna Eestis. See tegutsemisviis hoidis UFO huvilisi küll informeeritud, kuid Volke arvates puudus saatesarjal „Monoloog tundmatuga” sügavam (analüütiline) ufoloogiline mõte ning oli orienteeritud meelelahutuslikule narratiivi kohale toomisele.¹⁵⁸ Samuti ei eita Kändler nagu Volkegi, et tegemist oli populaarse saatesarjaga. Kersna seisukoht olevat Kändleri sõnul olnud saate tegemisel, et inimesed peavad teadma, mis nende kaasmaalastega toimub - pole vahet, kas vastavad UFO juhtumid olid tõesed või mitte. Taolise seisukoha vastu Kändleril pole midagi, kuid tihti meenutasid mitmed lood antud saatesarjas talle nii-öelda “hullumaja stseene”, mis tekitas Kändleril küsimusi, et kas tõesti oli vaja ikka midagi sellist rahvale näidata.¹⁵⁹ Ka Volke ufoloogist kaaskolleeg, Tarmisto, on Kersna poolt juhitud saatesarjaga kokku puutunud. Tarmisto ei pidanud taolist käitumist õigeks, sest Kersna olevat lähenenud UFO temaatikale ajakirjaniku uudishimust lähtuvalt, püüdes õigustada sel viisil enda ametit.¹⁶⁰ Nagu näha, siis Kersna poolt juhitud

156 Laanejärv. Raido.

157 Režissöör: Nele Laanejärv. Monoloog tundmatuga: Vormsi Enn. Eesti Rahvusringhääling 17.09.1990. <https://arhiiv.err.ee/vaata/monoloog-tundmatuga-vormsi-enn/same-series> (Otsing 13.04.2019).

158 Volke, 1950, lk 54-55-.

159 Kändler, 1948, lk 75.

160 Tarmisto, lk 71.

saatesarja osas jätkus kriitikat nii ufoloogide enda seas kui ka skeptilise suuna esindajate hulgas. Selle põhjal võib väita, et Kersna saatesarja ilmumisel oli Eestis juba välja arenenud mitmekesine UFO kogukond, millest üks pool oli meelelahutuslik teine analüütilisemale ufoloogiale orienteeritud. . Kuid millised teemad täpsemalt leidsid kajastust antud saates?

Üheks aktuaalsemaks Eesti ufoloogiliseks juhtumiks, mida käsitleti saates „Monoloog tundmatuga”, oli Raido lugu.¹⁶¹ Väidetav sündmus leidis aset 1989. aasta oktoobris, kuid oma märkimisväärsuse tõttu leidis see veel taaskajastust ka 1993. aasta *Universumi* üheteistkümnendas numbris. Mis on taolise tähelepanuväärsuse taga? kõik kolm samas majas resideerivat inimest kogesid enda tunnistuste kohaselt erinevatel ajavahemikel midagi “paranormaalset”. Peategelane on siinkohal laps nimega Raido, kes enda sõnul rööviti tulnukate poolt öösel ära. Hommikuks olnud tema kehal väidetavalt salapärased maalingud, põsele oli justkui tembeldatud lehm ja samuti oli peopesadel täheldatavad huvitavad joonistused – neid märkas ka Raido ema.¹⁶² Juhtumit käis uurimas ka AKRAK-i meeskond, väidetavad joonistused olid selleks hetkeks Raido kehalt aga kadunud. Samuti oli kaduma läinud väidetav värvainega taskurätt, millega oli osaliselt maha pühitud Raido kehal olnud joonistused.¹⁶³ Lisaks ei saanud Raido vanaema enda tunnistuse kohaselt öhtul (enne Raido “röövimist”) siseneda suurde tuppa, sest mingisugune nähtamatu müür asetses ukse ees, millest polnud võimalik mööda pääseda. Peagi olevat vanaema sõnul toaõhk täitunud sinika auruga, milles hakkasid ringi liikuma mingisugused olendid – see hirmutas vanaema ja ta suundus magama. Eelnevalt oli Raido maininud vanaemale, et ta nägi akna taga inimestele mitte sarnanevaid olendeid.¹⁶⁴ Taolised tulnukatega kokku puutumised on ufoloogide ja asjaarmastajate “maiuspalaks”, sest mitme inimese tunnistused lisavad juhtumile “tõetruudust”. Nii on on ülemaailmselt tuntumatest väidetavatest tulnukate poolsetest inimiröövidest ja UFO juhtumitest suur osa seotud kahe või enama inimese “läbielamistega” ja sellega seostud tunnistustega. Nii võib pidada üheks tuntuimaks inimiröövi juhtumiks Barney ja Betty Hilli juhtumit, milles olid kaks osalist (tunnistajat), samuti ka Walton Travige juhtum, mille puhul üks metsatöölaine nägi kuidas teist

161 Laanejärvi. Raido.

162 Hans Raudsik. Raido lugu: kas sajandi „teadusmõrv” toimus 1989. aasta oktoobris Viitnal. *Universum*, 1993, 11(5), 2-3; 26-27, lk 2.

163 Raudsik. Raido, lk 26.

164 Raudsik. Raido, lk 2.

väidetavalt rindu tulistati UFO poolt.¹⁶⁵ Teaduslikult vaadeldes võib Raido lugu pidada soovmõtlemise tulemuseks. Tihti esineb inimestel enne magama jäämist või selle kestel kas hallutsinatsioonide, uneparalüüsi või unenägemise ajal väidetavaid inimirööve. Eriti veel sellistel juhtudel, mil isik on loomingulisemate omadustega, UFO fenomenist eelnevalt huvitatud või soovib tähelepanu püüda meedia vahendusel.¹⁶⁶ Nii oli Raido puhul väidetav juhtum leidnud aset ajal, mil tal oleks pidanud olema uneaeg, mis võib viidata asjaolule, et tegemist oli unenäoga. Ka pole välistatud võimalus, et Raido vanaema puutus kokku unelaadse seisundi või hallutsinatsioonidega - oli ta eelnevalt kuulnud Raidolt, kuidas akna taga olid salapärased olendid.¹⁶⁷

Vahur Kersna toimetatud saates sai sõna ka Soomes tuntud UFO-spetsialist nimega Tapani Koivula.¹⁶⁸ Koivula kutsuti antud saatesse Hans Raudsiku (Kersna koostööline saates) sõnul seetõttu, et esimene episood, Raido lugu, tekitas tema kohaselt „omapärast” vastukaja vaatajate hulgas. Seetõttu otsustati kolmas ja neljas osa teha nii-öelda teoreetilises võtmes – mitme ufoloogi hulgast valiti välja Jüri Lina ning Koivula isiklikult. Koivulat valides oli määrav, et tegemist oleks kõrgharitud ning välismaalasest isikuga, kes oleks pikemalt UFO fenomeniga tegelenud. Taolised kriteeriumid võeti arvesse, sest vaatajaskonnale püüti jätta sügavalt veendumuslik seisukoht, et ufoloogia puhul on tegemist olulise uurimisvaldkonnaga, millega tegelevad ka kõrgharitud inimesed. Raudsiku sõnul see ka õnnestus, sest hiljem ei tulnud pea ühtegi negatiivset kirja saate toimetusse.¹⁶⁹

Saates tutvustas Koivula, milliste väidetavate tulnukatega on inimesed kokku puutunud tunnistuste kohaselt ja parema pildi ette manamiseks joonistas ta taolised olendid ka paberile. Koivula kirjelduse järgi on enamik oletatavad tulnukad lühikest kasvu, keskel läbi 1,5 meetri pikkused. Neile on omane gigantne pea ning suured silmad – tavapärane massimeedias leviv tulnuka kuvand. Koivula sõnul on olemas ka teistsuguseid tulnukaid, on nähtud inimeste sarnaseid olendeid, kes kannavad kaitseriietust. Lisaks sellele rääkis Koivula intervjuus Kersnaga ka sellest, mida üks UFO-uuriija üldse uurib. Koivula kuulus

165 Simpson. UFO: müüt, lk 54-56

166 Partridge. UFO religions, lk 332-333

167 Raudsik. Raido, lk 27.

168 Režissöör: Nele Laanejärv. Monoloog tundmatuga: Tapani Koivula. Eesti Rahvusringhääling 18.03.1990. <https://arhiiv.err.ee/vaata/monoloog-tundmatuga-tapani-koivula/same-series> (Otsing 18.04.2019).

169 Hans Raudsik. Soome tuntumaid UFO-uurijaid Tapani Koivula peab UFO-de kosmilisi sõnumeid ülitähtsaks. Universum, 1993, 14(8), 2-3, lk 2.

Soome UFO-uurijate ühingusse, mis lähenes UFO küsimusele nii-öelda teaduslikult. See tähendab seda, et UFO-nähtuste esinemisel püütakse algselt juhtumid lahti seletada looduslikku ja tehnilist aspekti silmas pidades. Taoliselt tegutsedes on võimalik Koivula kohaselt 90% juhtumitest selgitada tavapäraste ilmingutena (looduslik või tehniline nähtus), ülejäänud 10% säilivad seletamatuna.¹⁷⁰ Ka Eesti UFO-kogukonnas eksisteeris liikmeid AKRAK-i meeskonna ja Volke näol, kes olid sarnaselt Koivulaga lähenenud UFO küsimusele teaduslikult. Andmete selgitamisel tehti koostööd näiteks Saku Maaviljeluse Instituudiga. Ka juhtumeid vaadeldi pigem üksiktasandil mitte grupiviisiliselt (pidades silmas välitööde omapära), see võis olla ka põhjuseks, miks ei oldud AKRAK-is innustatud erinevatest UFO ajakirjanduses levinud imeteooriatest.¹⁷¹ Antud asjaolu tõestab ka Volke seisukoht tema 1991. aastal ilmunud „UFO-raamatus”: „Pinnapealne uurija peab kõike tõeks või valeks, täielikult ignoreerides üksiketappide ja -elementide tinglikkust, samastades neid reaalsusega.”¹⁷² Nagu eelnevalt mainitud, siis nii Volke kui Koivula püüsid UFO küsimusele läheneda teaduslikumalt, kahtlemata muutis taoline meetod nende tegutsemise ühiskondlikult aktsepteeritavamaks ja veenvamaks, sest ei piirdutud ainult pseudoteaduslike viisidega. Seda asjaolu oskas ka saatesari „Monoloog tundmatuga” ära kasutada enese turundamisel, kutsudes rääkima tuntud kõrgharitud ufoloogi Soomest, mis lisaks veenvust. Vaatamata selle ei suudetud siiski taodelda Koivulaga akadeemilist lähenemist ufoloogiales vastavas episoodis, sest piirduti väidetavate tulnukate kirjeldamisega – justkui nad eksisteeriks.

Kersna intervjuueeris saates „Monoloog tundmatuga” ka rahvaravitsejat Enn Mikrit, kes pidas mõtisklust inimeste kohast universumis ja looduses. Nii elab inimene kolmemõõtmelises ruumis.¹⁷³ Ometigi on Mikri sõnul ka olemas väidetavalt neljamõõtmeline ruum ehk dimensioon, mida tajuvad enda ümber tulnukad. See annab neile võime Mikri sõnul tulla läbi tahkete materjalide ja ilmuda välja justkui eikuskilt. Oletusena pakub ta välja teooria, et inimesed pole võimelised üle minema kolmandast neljandasse dimensiooni, sest meile on omane agressiivsus ning pidev soov olla kellestki parem - see takistab meie vaimset arengut. Kuna mitmetel tulnukatel Mikri kohaselt kurjuse probleemi ei esine, siis pääsevad nad kergelt ja kiirelt muust universumi otsast

170 Laanejärvi. Tapani.

171 Virtanen. Ebatavalised, lk 3; Volke II, 1950, lk 79.

172 Volke. UFO-raamat, lk 3

173 Kolmemõõtmeline ruum koosneb pikkusest, laiusest ja kõrgusest.

meie juurde. Nii näiteks olevat inimkond väidetavalt leidnud kõige keerulisema viisi maavälise mõistusliku eluga suhtlemiseks - tehnika abil. Seetõttu unustanud aga ära Mikri kohaselt enda ürgse võime suhelda universumiga mõtte jõul, mis olevat efektiivsem kiiruse osas.¹⁷⁴ Sarnast mõttemaailma võib täheldada Lina puhul, kelle sõnutsi on võimalik tulnukatega suhelda mõtte jõul, kes püüavad vastavad signaalid kinni.¹⁷⁵ Samuti ka Tarmisto osas, kelle arvamus kohaselt on maavälised mõistusliku elu esindajad pärit teistsugusest dimensioonist ning olemuselt mittemateriaalsed.¹⁷⁶ Sellest järeldub, et paljud pseudoteadused on tugevalt üksteisest mõjutatud ning enamasti võivad ka mitmed „ravitsejad” ja muude eri valdkondade esindajad arendada ufoloogilist diskursust nagu tegi Enn Mikker saatesarjas „Monoloog tundmatuga”.

Peale saatesarja lõpetamist, 1991. aasta kolmandal jõulupühal, tõdes Kersna isiklikult, et UFO-nähtuste päritolust targemaks vahepealsel ajal ei saadud – ei saavutatud dialoogi tundmatuga. Endiselt on tegemist müsteeriumiga, mis köidab inimeste meeli ning on tundmatu Maa kodaniku jaoks. Seda tõsiasja kinnitas ka Volke, kes esines viimases „Monoloog tundmatuga” osas. Volke väitel pole ka tal ühtegi kindlat tõendit esitada skeptikutele, mis tõestaks maavälise mõistusliku elu olemasolu. On piirdutud vaid UFO andmete kogumisega, mis aga pole olnud piisav vastava fenomeni lahti seletamiseks. Ometigi oli Volke lootusel, et kunagi professionaalne teadlaskond võtab taolised andmekogud enda uurimistööde aluseks. Nagu näha, siis saatesari „Monoloog tundmatuga” ei suutnud siiski enda eesmärki täita. Vaatamata sellele ei saa eirata, et tegemist oli ühe esmakordse UFO temaatikat käsitleva saatesarjaga, mille vahendusel said eestlased lähemalt tutvuda taolise pseudoteadusliku valdkonnaga nagu ufologia. Ka tekitas antud saade teatud erutatust nii ufoloogide kui ka vaatajaskonna hulgas, oli ju taoline olukord esmakordne ning midagi uut, mida varem ei oldud nii põhjalikult avalikkuses teadvustatud.¹⁷⁷

174 Laanejärv. Enn.

175 Lina, 1949, lk 62.

176 Tarmisto, lk 71.

177 Monoloogini ei jõutud. Paradoks B, 1992, 4(1), 10, lk 10.

Kokkuvõte

Juba Nõukogude Liidus oli kajastatud aeg-ajalt ajalehtedes mitmesuguseid UFO-juhtmeid. Ometigi puudus laiem teadvustatus ufoloogia vallas Eestis, vastava valdkonnaga tegelesid ufoloogid ning asjahuvilised omakeskis. Nii näiteks Igor Volke ja Jaan Saar, kelle juhtimisel loodi UFO-nähtusi kui ka muid paranormaalseid juhtumeid uuriv organisatsioon nimega AKRAK, mis hakkas püsivalt tegutsema alates 1986. aastast. Antud organisatsioon lõi sellega potentsiaali UFO fenomeni populariseerumisele edaspidiselt, sest lõi sellega võimaluse inimestel pöörduda antud komisjoni poole, kui oldi väidetavalt kogetud midagi anomaalset. Lisaks oli AKRAK ka keskuseks, mis koondas UFO-informatsiooni ühte punkti nii Eesti enda territooriumil ning üleliiduliselt, soodustades välissuhtlust Nõukogude Liidu siseselt ufoloogide vahel, mil valitses teatud defitsiit UFO temaatika osas.

Laiem ufoloogia-alane teadvustatus ja massideni jõudmine sai võimalikuks 1990. aasta alguses, mil ilmus esimene episood Vahur Kersna poolt juhitud saatest „Monoloog tundmatuga”. Saatesari pööras tähelepanu Eesti UFO-juhtumitele, lisaks tegeles ka ufoloogia-alaste teooriate tutvustamisega, jättes samas kõrvale akadeemilise lähenemise ja oli seetõttu orienteeritud eelkõige müüdi loomisele. Vaatajate ees avanes saatega uus maailm, millega ei oldud varem kokku puutunud ning see pakkus inspiratsiooni ka edaspidisteks muutusteks. Aastatel 1990-1991 leidis aset ka plahvatuslik para-ajakirjanduse levik ning hakati publitseerima ka UFO-temaatilisi teoseid nagu näiteks Soomere „UFO-kontaktid ja usk” ja Volke „UFO-raamat”, millest esimene lähenes UFO teemale läbi originaalse vaatenurga ufoloogilises diskursuses ja teine andis ülevaate Eestis toimunud märkimisväärtetest UFO-juhtumitest läbi tunnistajate kogemuste, mis muudab kajastatud sündmused ebausaldusväärseks. Hakkasid ilmuma ka mitmesugused uudsed ajakirjad, millest ufoloogilist mõtet aitasid edasi viia *Universum* ja *Paradoks B*. Vastavad ajakirjad olid valinud vahendava rolli: teadvustati lugejaskonnale maailmas levinud UFO-teoreetilisi seisukohti, vähemal määral kajastati Eesti enda ufoloogide kirjutisi ning nende reportaaže toimunust; kusjuures vastavatele para-ajakirjadele oli omane ebakriitiline sisu ja teemaarendus. Ka mitmed ufoloogid ei pidanud para-ajakirjades ja televisioonis aset

leidnud UFO-temaatika käsitlemist sobilikuks, sest näiteks Volke sõnul ei aidanud see kaasa „analüütilise” ufoloogia mõtte levikule ning oli eelkõige meelelahutusliku iseloomuga. Skeptikute silmis aga ei olnud ufoloogia kõige „ohtlikumaks” peetud pseudoteaduslik distsipliin valitseval ajal, selleks oli alternatiivmeditsiin, mis pakub erinevaid pseudoteaduslikke viise haigustest jagu saamiseks. Ka oli ufoloogia võrreldes teiste pseudoteadustega mitte kõige populaarsem valdkond, enim usuti kätega ravitsemisse ja astroloogiasse. Siiski ei saa ümber tõsiasjast, et 1991. aastal registreeriti AKRAK-i poolt ajaloos rekordarv anomaalseid nähtusi, milleks oli 37. Üsnagi tõenäoliselt võis selle taga olla para-ajakirjade, kirjastuste ning televisiooni mõju, mis vabanesid nõukogulikest kammitsatest ja hakkasid avalikkuses tegelema nii-öelda parateaduste propagandismiga. Lisaks ei saa ei saa eirata tuntud ufoloogide enda tööd, mille tulemusel elavnes antud fenomen. Oma mõju oli ka poliitilistel ja sotsioloogilistel aspektidel. Nii näiteks oli peale Nõukogude Liidu lagunemist maailm teatud „segaduste” perioodis, mil puudus ühiskondlikul tasemel „vaenlane”. Eelnevalt olid Nõukogude Liit ja USA teineteist vastandanud, mistõttu oli lahendus olemas vaenlase osas. Seetõttu suunati pilk maavälise mõistusliku elu peale, milles hakati teatud ohtu nägema Suurenenud huvi maavälisest mõistuslikust elust oli inspireeritud astronoomia-alastest arengutest.

Tänapäeval on aga ufoloogiline aktiivsus vähenenud ning vastav kuldajastu jäänud minevikku, nii on Volke kohaselt praeguselt kuni 10 anomaalset nähtust aastas, Lina sõnul pole suuri UFO-laineid esinenud ning ka Kändleri kohaselt ei ole skeptiline liikumine, kui vastureaktsiooni allikas, niivõrd aktiivne kui 1990-ndate alguses. Ometigi on internet nüüdsest aidanud ufoloogidel ja asjahuvilistel ülemaailmselt koonduda ning kõrvutada üksteise materjale, mistõttu on paremad võimalused võrreldes uuritava ajaga tegeleda nii-öelda „akadeemilise” ufoloogiaga ning mis ühtlasi aitab teemast huvitatuid omavahel efektiivsemalt koondada. 1990-ndate I poolel oli aga just para-ajakirjadel täita UFO-huvilistest inimeste koondamise roll, mis pakkus võimalusi teineteisega enda kogemusi (pidades silmas UFO nähtustega kokkupuutujate kogemusi) jagada kui ka oli potentsiaalne platvorm erinevate UFO-temaatikaga tegelevate organisatsioonide välja arendamiseks, mida ta ka ühel juhul, Marko O. Wosoy juhtimisel, osati ära kasutada.

Lisaks Volkele on Eestis olnud üheks olulisemaks väliseesti ufoloogiks uuritaval perioodil ka Jüri Lina, kes tegi koostööd ajakirjaga *Universum*, kus ta aeg-ajalt avaldas väljavõtteid

enda raamatutest ning kuhu ta ka artikleid kirjutas. Märkimisväärses panus on aga Linal Eesti ja Nõukogude Liidu ufoloogilise diskursuse riigist välja viimise näol ja selle tutvustamisel välisriiklikul tasemel. Nii on ta kirjutanud teose „UFO-gåtan fördjupas”, kus ta on kajastanud mitmeid UFO juhtumeid nii Eestist kui ka meie lähinaabritelt, samal ajal aga püüdes luua erinevaid teooriaid UFO-de olemusest pseudoteaduslikust aspektist lähtuvalt. Lina kõrval oli üks aktiivsematest ka Hans Raudsik, kes samuti tegi koostööd ajakirjaga *Universum*, kirjutades toimetusse erinevaid reportaaže kui ka ülevaateid väidetavatest UFO-juhtumitest. Kodukoha tasemel on ufoloogiaga tegelenud ka Ivo Tarmisto, kes teostas Hiiumaal välitöid ja aeg-ajalt abistas ka Volket tema töödes. Tegemist on ühe värvikama Eesti ufoloogiga, kuna Eesti tingimustes on tema elukäsitluses ühinenud nii ufoloogia kui kristlus (sünkretism), lisaks oli ta valinud nii-öelda individualistliku ufoloogi tee, mistõttu ei kuulunud Tarmisto UFO organisatsioonidesse. Lisaks tuleb ufoloogidest välja tuua ka Ilmar Soomere, kes andis välja ühe esimese eesti keelse UFO temaatikat käsitleva teose nimega „UFO-kontaktid ja usk”. Kokkuvõtvalt võib seega öelda, et Eesti ufoloogid erinesid omavahel suuresti, nii näiteks olid Volke ja Tarmisto elukutselt tuletõrjujad, samas Soomere oli kõrgharitud psühhiaater. Erinevus tuli välja ka vaadete puhul, millega läheneti UFO küsimusele. Nii näiteks võime ufoloogilises diskursuses pidada Volket pigem realistiks ja skeptilisema lähenemisega isikuks, kes püüab ka teadusdistsipliinidega koostööd teha. Samas Tarmistole on omane religioosne vaatenurk UFO nähtuste lahti seletamisel, kuid samas teostab ka Volke kombel välitöid. Akadeemiliselt vaadatuna on ufoloogid siiski pseudoteaduse esindajad, mistõttu ei saa nende uurimistulemusi reaalsena võtta, kuna kasutatakse mittesobivaid meetodeid.

Edaspidiselt saaks antud uurimistöö raames asetada Eesti ufoloogia perioodil 1988-1994 rahvusvahelisse konteksti ning uurida, et kas ka taoline UFO fenomeni populariseerumine para-ajakirjanduses ja televisioonis leidis aset ka teistes kunagistes Nõukogude Liidu liikmesriikides. Samuti oleks kasulik võrrelda Eestit mõne tema lähinaabriga nagu näiteks Soome või Rootsiga, mis annaks informatsiooni sellest, et kui palju oli ufoloogia elavnemise taga globaalseid mõjusid. Lisaks oleks võimalik antud uurimistööd veel laiendada temaatiliselt, võttes kajastusse ka erinevad UFO huviliste poolt läbi viidud konverentsid kui ka Merivälja juhtumi. Sellisel juhul peaks avama ka sügavamalt tausta lääneliku eluviisi pealetulekust ja vaadelda, et kas Nõukogude Liidus olid konkreetsed

punktid seaduses pseudoteaduste leviku vastu sätestatud.

Allikad ja kirjandus

PERIOODIKA

Bader, Chris D. *Studies in Popular Culture*, 1995, 17(2).

Douglas, Karen M., Sutton Robbie M., Cichocha Alexandra. Robbie M. Sutton, Aleksandra Cichocka. *Psychological Science*, 2017, 26(6).

Eghigian, Greg. *Public Understanding of Science* 2017, 26(5).

Feder L, Kenneth. *Journal of College Science Teaching* 1985, 15(3).

Kinney, Katherine. *Journal of Film and Video*, 2001, 53(4), 54-71, lk 54.

Noorte Hääl 06.10.1989

Noorte Hääl 10.10.1989

Paradoks B (PB) 1991-1993

Universum 1992-1994

Vaatleja 19.06.1992

Westrum, Ron. *Social Studies of Science* 1977, 7(3).

INTERVJUUD

Ader, Margus. Intervjuu Aari Juhansoniga (30.03.2019). Trankriptsioon lisades.

Ader, Margus. Intervjuu Igor Volkega (03.12.2018). Transkriptsioon lisades.

Ader, Margus. Intervjuu Ivo Tarmistoga (09.02.2019). Trankriptsioon lisades.

Ader, Margus. Intervjuu Jüri Linaga (03.04.2019). Trankriptsioon lisades.

Ader, Margus. Intervjuu Jüri Linaga (08.01.2019). Trankriptsioon lisades.

Ader, Margus. Intervjuu Tiit Kändleriga (04.03.2019). Trankriptsioon lisades.

KIRJANDUS

Lina, Jüri. Ufo-gåtan fördjupas. Kirjastus Referent. Stockholm 1992.

Marsh, J. Rosalind. Soviet Fiction Since Stalin. Soviet Fiction Since Stalin: Science, Politics and Literature. Kirjastus Barnes & Nobles Books. New York 1986.

Partridge, Christopher. UFO religions. Kirjastus Routledge. London 2003.

Simpson, Marek. UFO: müüt või reaalsus? Kirjastus Sünnimaa. Viljandi 1998.

Soomere, Ilmar. UFO-kontaktid ja usk. Kirjastus Sünnimaa. Viljandi 1990.

Vallée, Jacques. Teine reaalsus: Võõrkontakti juhtumiraamat. Tõlkinud Andres Valdre. Kirjastus Kupar. Tallinn 1993.

Volke, Igor. Täiendatud ufopäevikud. Kirjastus Pilgrim. Tallinn 2017.

Volke, Igor. UFO-raamat. Kirjastus Perioodika. Tallinn 1991.

VEENE KEELNE KIRJANDUS

непериодические быстропротекающие явления в окружающей среде: тезисы докладов междисциплинарной научно-технической школы-семинара. 18-24 апреля 1988 года. г. томск. часть III. Tomsk 1988.

третья томская международная научно-техническая школа-семинар: непериодические быстропротекающие явления в окружающей среде. 20-26 апреля 1992 года, г. томск. часть II. Tomsk 1992.

PERIOODIKA INTERNETIS JA SAATESARJAD

Eesti Päevaleht (EP) 05.02.2004: Mari Rebane. „Para-ajakirjanduses kummitusist ja tulnukaist ei pajatata”. <http://epl.delfi.ee/news/melu/para-ajakirjanduses-kummitusist-ja-tulnukaist-ei-pajatata?id=50975771> Otsing 20.04.2019.

Eesti Televisioon 06.01.1990. Monoloog tundmatuga: Raido. Režissöör: Laanejärv, Nele. <https://arhiiv.err.ee/vaata/monoloog-tundmatuga-raido> Otsing 13.04.2019.

Eesti Televisioon 17.09.1990. Monoloog tundmatuga: Vormsi Enn. Režissöör: Laanejärv, Nele. <https://arhiiv.err.ee/vaata/monoloog-tundmatuga-vormsi-enn/same-series> Otsing 13.04.2019.

Eesti Televisioon 18.03.1990. Monoloog tundmatuga: Tapani Koivula. Režissöör: Laanejärv, Nele. <https://arhiiv.err.ee/vaata/monoloog-tundmatuga-tapani-koivula/same-series> Otsing 18.04.2019.

Õhtuleht 29.08.2017: Urmas Vahe. Salapärase Merivälja objekt M: Eesti oma ja tõestisündinud salatoimik. <http://www.oh tuleht.ee/468128/salaparane-merivalja-objekt-m-eesti-oma-ja-toestisundinud-salatoimik> Otsing 09.04.2017.

Pärnu postimees (PP) 07.06.2001. „Intuitiivteadlane räägib pendlist” <http://parnu.postimees.ee/2336043/intuitiivteadlane-raagib-pendlist> Otsing 17.04.2017.

Pärnu Postimees 24.08.2001: Toomas Kuter. Teadmata kadunud - kas müüt või reaalsus? <https://parnu.postimees.ee/2340147/teadmata-kadunud-kas-muut-voi-reaalsus> Otsing 10.04.2019.

Postimees 09.06.2016. Postimees 1992. aastal: «Suurüraja» aastapreemia pälvis Eesti Televisioon. <https://arvamus.postimees.ee/3722385/postimees-1992-aastal-suururaja-aastapreemia-palvis-eesti-televisioon> Otsing 06.04.2019.

Sirp 18.01.2008: Paavo Matsin. „Vahingu rihmata kell”. <http://sirp.ee/s1-artiklid/c7-kirjandus/vahingu-rihmata-kell/> Otsing 06.04.2019.

INTERNET

Pappel, Piret. Folklorist ja ufoloog selgitavad, miks ufod jätkuvalt inimesi huvitavad. <http://novaator.err.ee/256280/folklorist-ja-ufoloog-selgitavad-miks-ufod-jatkuvalt-inimesi-huvitavad> Otsing 09.04.2019.

Paranähtus. <https://www.eki.ee/dict/qs/index.cgi?Q=paran%C3%A4htus&F=M> Otsing 28.04.2019.

Parascience. <https://en.oxforddictionaries.com/definition/parascience> Otsing 28.04.2019.

Poltergeist. <https://www.dictionary.com/browse/poltergeist> Otsing 28.04.2019.

Psühhosomaatiline. <https://www.eki.ee/dict/qs/index.cgi?Q=ps%C3%BChhosomaatiline&F=M> 28.04.2019.

Sinise planeedi projekt. Tulnukate eluvormid..
http://www.aigarsade.com/tulnukad/Sinise_planeedi_projekt.pdf Otsing 25.04.2019.

Sünkretism. <http://eki.ee/dict/qs/index.cgi?Q=s%C3%BCnkretism> Otsing 08.05.2019-

U.S Air Force Fact Sheet. UNIDENTIFIED FLYING OBJECTS AND AIR FORCE PROJECT BLUE BOOK.
<https://archive.is/20120719123429/http://www.af.mil/information/factsheets/> Otsing 25.03.2019.

What is the origin of the term „UFO”? <https://en.oxforddictionaries.com/explore/what-is-the-origin-of-the-term-ufo> Otsing 25.03.2019.

Summary

Ufological phenomenon in Estonia 1988-1994

In modern times there has been great interest in ufology. Science is always in the process of developing, trying to find solutions for questions that are unclear. On the other hand, unclearness is a profitable environment for the development of pseudosciences, including ufology. It is common that people who want to understand something start to create „myths”, which help to define the world around the person. People, that are part of the ufological subculture share common interests and understandings of life, but at the same time may differ from each other. Although, there has not been academic research on the ufological phenomenon in Estonia, at the period of the end of the Soviets, transitional phase and pre-independence time. The main idea of the thesis is to give an overview of how the ufological phenomenon was freed from the Soviet doctrine: what kind of journals, TV series and newspapers had an impact on the growing interest of UFO-s. Also, who were best-known ufologists and their viewpoints of UFO question, how they worked in their fields and propagated ideas about UFOs. And lastly, how the ufological activity has changed compared with nowadays.

Getting to know that, it is viewed para-magazines like *Universum*, *Paradoks B* and three episodes of „*Monoloog tundmatuga*”, TV Series and journals that had a key role in informing like-minded people and connecting them at the time. Also, two articles in the newspaper (*Noorte Hääl*) that were published in 1989, before the „great explosion” of the para-magazines and spreading of UFO theories. In that way, we could find changes and developments during the ufological discourse between 1989-1991 (comparing the nature of articles in newspapers and journals). Furthermore, it is interviewed best-known ufologists by the time: Jüri Lina, Igor Volke, Ivo Tarmisto. Also, one of the leaders of skeptical movement Tiit Kändler and one of the translators in *Universum* Aari Juhanson. Interviews help to understand how they saw researchable phase, how to define ufology by the time and also what kind of impact they had on ufology by the time.

As a result, the thesis came to the conclusion that at the end of the Soviets there were

mostly newspapers, that shared stories about UFO cases in Estonia from time to time. By the time, different UFO activists and ufologists tended to be by their own. For example Igor Volke and Jaan Saar who formed UFO research organization called AKRAK, which was permanently founded in 1986. AKRAK was collecting data from the UFO event place, interviewing witnesses and measuring radiation. Afterward, data was given secretly to academic labors in the universities for more comprehensive analysis. Ufological „explosion” in actuality was ushered in with the first episode of „Monoloog tundmatuga” which was aired in 1990. Afterward came different para-magazines, one of them was *Paradoks B*, which was also covering theoretical ufology topics and was first published in 1991. On the other hand, most of the articles in *Paradoks B* were oriented towards other pseudosciences and Sünnimaa (publisher) decided to publish first UFO magazine called *Universum* in 1992. Both of these journals were introducing ufological ideas from the wide-world, which was common for most of the articles. Some of the best-known Estonian ufologists co-worked with *Universum* like Hans Raudsik and Jüri Lina, writing different articles. On the other hand, these journals were inherently uncritical and even some ufologists found not academically critical enough and oriented towards entertainment. However, *Universum* and *Paradoks B* had a great responsibility for connecting like-minded people and also laid the foundation to an organization called Fen-Ühendus, at the time the internet was an unknown area.

When we compare nowadays ufological activity with the phase between 1988-1994 we can say that it has been diminished. For example in the year 1991 AKRAK registered 37 anomalous incidents, it was the golden age of the UFO sightings. On the other nowadays it is common for Volke that he registers 6,7 or 10 anomalous sightings per year. Also, Lina has said that UFO-waves are not so common anymore like they use to be. Interestingly these UFO waves tend to rise when there is instability in society. This is the question that needs solving.

Lisad

Intervjuu Igor Volkega. Transkriptsioon (03.12.2018)

1. Miks ja missugustel mõjutustel loodi 1986. aastal Anomaalsete Keskkonnanähtuste Registreerimise ja Analüüsi Komisjon ehk AKRAK?

1979. aastal loodi eellugu (täpsemalt raamatus „Täiendatud Ufopäevikud”), kuid poliitilistel põhjustel aga antud organisatsiooni tegevus hiljem katkestati, mainiti et tuleks neil aeg maha võtta ja taoline organisatsioon ei tohiks enam figureerida. Peale seda aastad möödusid ning Volke jõudis teoreetilis-lugemuslikult sinna maale, et tuli idee panna kokku Eesti anomaaliaid koguv uurimisgrupp. Tema ümber kogunes umbes paarkümmend teemast huvitatud inimest – sidemed tekkisid mitmesuguste Leningradi ja Moskva ringkondadega.

Tõnismäel eksisteeris tollal Eesti Teadus-Tehnilisse Ühingu kuuluv keemiaosakond, mille koosseisu oli võimalik luua 1980-ndate keskkonna orientatsiooniga grupp, seega tuli valmis kirjutada põhikiri ning see kooskõlastada „Vanema vennaga”. Sellest tulenevalt ka nõnda keeruline nimi organisatsioonile, sest nimest pidi näha olema, et millega tegeletakse – kardeti võimu kukutamist. Põhikirja järgi oli eesmärgiks luua tingimused edaspidisteks uuringuteks: humanitaarsed, tehnilised ja loodusteaduslikud.

2. Kui tihti antud komisjon koos käis ning milline nägi välja tööprotsess? Milliseid proove võeti koha peal ja kas leiti midagi eriskummalist (väljasõidud, arutelud, info kogumine)

Komisjon käis koos kindlasti korra kuus, vastavalt olukorrale ka iga kahe nädala tagant. See sõltus sellest, et kui palju tuli informatsiooni Nõukogude teistest piirkondadest, Soome poolt ning palju oli vaja teostada välitöid. Välitööde korraldajaks oli Igor Volke ning juriidilise poole vastutajaks oli Jaan Saar (keemiaosakonna koosseisu kuuluv isik). Lisaks tegeles Volke ka teoreetiliste koosolekute korraldamise ja teemade valimisega.

Tööprotsess nägi välja selline, et algselt oli narratiivi kogumine: diktofoniga salvestamine,

fotografeerimine ja vähemal määral filmimine. Seejärel tunnistajate otsimine, kes olid veel salapärase nähtustega kuskil kokku puutunud. Lisaks võeti ka mitmesuguseid pinnaseproove, teostati radiatsiooni ja elektromagnetlainete mõõdistamist, mõnikord vaadeldi ka taimekasvu. Tollal ajal oli põhimõte, et ükski UFO-komisjon ei pea omakeskis tegelema andmete analüüsiga – selleks on koolituse saanud teadlased. Nii näiteks taime- ja pinnaseanalüüse aitas teostada Saku maaviljeluse instituudi laborid, lisaks veel aitas kaasa ka Polütehnilise instituudi laborid. Laborid teostasid seda mitteametlikult ja maksti nii-öelda omast taskust.

3. Kas vastab tõele, et 90-ndate esimesel poolel laekus kõige enam teateid UFO nähtustest Eestis, mille sarnast hiljem pole ette tulnud?

Uuritavad keskkonnanähtused sai löödud neljaks AKRAK-i tööpõhimõtetes: energofoorilised ehk valgusnähtused, poltergeistid, tundmatud lendobjektid ja psühhosomaatilised nähtused. Nendest UFO-nähtused on kõige intrigeerivamad – avalikkusele pakuvad kõige enam huvi ja samuti ka uurijatele. Põhjuseks maavälise elu intrigeeritavus, selles nähti maavälist mõistuslikku elu.

Uuritaval perioodil, 1988-1994, kasvas keskkonnaanomaaliade arv üldse. Nii näiteks kui tänapäeval on Eestis 5,6 kuni 10 juhtumit aastas, siis sel hetkel oli neid tervelt 30. Tööprotsess oli üsna tihe sel hetkel, Volke sõnul UFO kaugvaatlused jäeti sel hetkel tähele panemata ning pandi viisakusest kirja, nende pärast kohta väljasõite ega info kogumist ei teostatud.

4. Millised olid märkimisväärsamad juhtumid ufoloogias perioodil 1988-1994? Kui oluliseks peate Eesti ufoloogia diskursuses Merivälja juhtumit?

Volke ei oska kindlaid sündmusi perioodist 1988-1994 välja tuua, selleks peaks ta istuma materjalide taga ning sealt järgi uurima. Ometigi soovitab ta intervjuu läbiviijal otsida tollasest ajast markantsemaid juhtumeid oma teosest „Täiendatud ufopäevikud”, kus need on välja toodud.

Meriväljat aga peab Volke Eestis kaasaegsematest müütidest kõige jõulisemaks. See olevat

puudutanud kõiki tasandeid, tegemist on läbiva diskursusega. Nii näiteks puudutas see meie Ministrite Nõukogu, kompartei ladvikut, eriti aga kompartei Keskkomitee ja Tööstusosakonda. Põhjusena toob Volke välja, et see oli seotud Nõukogude Liidu Kaitseministeeriumi huvidega ja sellega tegeles otseselt Stoljarovi komisjon Moskvas, kus istusid paarkümmend vägagi positsoonikat ja hästi informeeritud tegelast. Nende sõnul Merivälja esialgsed uurimistulemused väärised tähelepanu, arvati et tegemist on maavälise lennuvahendiga ja tuleks välja kaevata. Väidetavalt oli nõue uue narratiivi kirjutamine rahvale, et peita võimupoolset tegelikku huvi.

5. 1993. aasta psühhotroonika konverentsil te väitsite, et teaduse ja pseudoteaduse esindajad on ennast tugevasti vastandanud Eestis. Ometigi paljudes teistes riikides on olukord parem. Kuidas on olukord tänapäeval?

Võrreldes tänapäevaga on olukord suisa viletsamaks muutunud.

6. USAs on olnud kombeks, et UFO-kogukonnas on kriitikuid, kelle eesmärgiks on igasugune UFO-nähtus kõrvale heitmine ning nende tühiseks pidamine. Nende südameasjaks on justkui tulnukate mitteolemasolu tõestamine. Kuidas on lood Eestis tänapäeval ja olid 90-ndatel, kas selliseid inimesi leidub?

Kindlasti saab öelda, et taolisi eestkõnelejaid Eestis ei eksisteeri ega ka ole eksisteerinud. Omamoodi skeptikute lipukandjaks võib aga pidada Martin Vällikut, aga tema ei kuulu väidetavalt üldse vastavasse loogikakanalisse. Volke sõnul kuuluvad vastavasse loogikakanalisse aga USAs olevad skeptikud, kus vastav teema on rangelt riigisaladuslik. Seetõttu on määrati kindlad isikud, kelle ülesandeks oli infiltreeruda UFO-kogukondadesse ja levitada vale ning võlts informatsiooni. Akadeemilisel põllul aga loodi kriitiline ja naeruväärne hoiak vastava teema suhtes. Nii näiteks oli nende seas Carl Sagan (kunagine SERPO vedaja, mida keegi pole välja eriti toonud) ja astrofüüsik Donald Howard Menzel, kes püüdsid maavälise elu UFO-de taga kõrvale heita.

7. Kuidas teil endal tekkis huvi antud teema vastu? Kui suur roll oli selle puhul mängida Eesti ufoloogia isal Eduard Nurjal?

Huvi ufoloogia vastu tekkis Volkel enda sõnul siis kas geneetiliste või kosmoloogiliste mõjutuste kaudu. Täpsemalt öeldes algas kõik 1968-nda aasta augusti suveööst, mil ta mõistis, et mingisugused asjad peavad olema ja elu planeedil maa ning evolutsioon pole üldsegi diskreetne. Parajasti olid ka 60-ndad, mil Gagarin oli 1961. aastal käinud kosmoses ning 1969. aastal Apollo kuumissioon, mis jättis ka talle oma jälje – see ajendas teda mõtlema, et keegi kuskil kaugemal on juba vastavad sammud läbi teinud. Kui ta aga kuulis viimaks Betty ja Barney Hilli juhtumist 1961. aastal, siis ta jõudis lõplikult arusaamisele, et need asjad käivadki niimoodi (maaväline elu külastab meid ja eksisteerib).

Asjaolude kokkujuhumisel sai Volke tuttavaks tudengiga nimega Jaan Vilbaste. Vilbaste sõnul töötas Tallinnas üks mees tuletõrjes, kes on teadjamees ning „ufovana” (Eduard Nurja). Aasta pärast nad said omavahel tuttavaks Eduard Nurjaga ja see andis ka põhjuse minna tuletõrjesse tööle. Tuletõrjes töötamist nimetab Volke ägedaks seikluslikuks kohaks, kus sai teenida leivaraaha ning olla heas seltskonnas. Lisaks tagas see ka palju vaba aega, mis võimaldas tegeleda UFO-dega.

8. Mis teid ajendas kirjutama teosed "UFO-raamat" ja "Täiendatud ufopäevikud"?

Oma esimest raamatut ehk siis „UFO-raamat” nimetab Volke esimeseks pääsukeseks, mille ta andis välja 90-ndatel. Ennem seda oli taoliste teemade vastu teatud stigmatiseeritud, tõsiseltvõetavad kirjastused ei julgenud avaldada ja väga ettevaatlikud oldi taoliste teoste avaldamise suhtes. Enamasti on sellised raamatud tekkinud informatsiooni ja materjali kuhjumise tagajärjel, nii näiteks on sellel suvel olnud juba 18 välitööd käsil, mistõttu nüüd oleks vajadus „Täiendatud täiendatud ufopäevikute” järele. Lisaks pole ta oma raamatutes midagi väga teoreetilist ja targutavat lisanud, tuleks vaadata ja mõtelda ise antud nähtuste üle teoses.

9. Kui palju te puutusite kokku ajakirjadega nagu *Paradoks B* ja *Universum*? Kuidas te hindaksite nende panust UFO-fenomeeni populariseerumisele?

Ajakirjade *Paradoks B* ja *Universumi* loojad ning toimetajad on Volkele vägagi tuttavad. Nende panust peab ta positiivseks, aga professionaalselt negatiivseks. Need hoidsid küll antud teemast huvitatuid informeeritult, samamoodi ka Vahur Kersna saade „Monoloog

tundmatuga”. Negatiivseks aga peab Volke täpsemalt seda, et ajakirjad ei vahendanud akadeemilist mõtet ega ka professionaalset ufoloogilist lähenemist, vaid olid orienteeritud pehmele meelelahutuslikule narratiivide kohale toomisele.

10. Kui tihti korraldati erinevaid konverentse ja arutelusid maavälise elu ümber tollal ajal? Kas on märgatav tendentsi vahe tänapäevaga?

Nõukogude ajast rääkides, 1980-ndatel, siis Eestis ei korraldatud suurt midagi, Eesti veel kasvas. Kõik, mis ufoloogia alasel toimus oli eelkõige Volke enda lähikonnas. Eesti akadeemiline mõte pole üldse ärganud tänapäeval, selle tähendus magab. Nõukogude Liidus korra aastas või kaks oli ikka mõni üritus: oli Petroskoi, Leningrad, Kiiev, Almatan, Tomsk 1989-ndal aastal, Siber. Kusjuures Siberi fenomen on vägagi huvitav, Nõukogude algusperioodil küüditati Siberisse neid, kes olid tülikad. Aga nende järglased olid ka andekad ja tulemuseks oli see, et Siberi Teaduste Akadeemia Siberi filiaal oli väga võimekas ja potentsiaalne. Nende hulgas UFO ja anomaalia huvi oli palju suurem. Volkel oli seal palju tutvusi ja korraldati megakonverentse (Volke vihjab, et tal on vastavad allikad paberikandjal olemas). Läänes on jällegi nüüdisajal näha, et on kommersi suund, kus on asjahuvilised. Arvestatavaid rahvusvahelisi konverentse tänapäeval enam pole. Iga konverentsi reaalne eesmärk on luure, et saada materjal kokku. Nüüd on aga olukord selline, et need, kes on asjast huvitatud pigem hämavad ja herra uurijad teevad omi asju.

Peale Nõukogude Liidu lagunemist jäid piirkonnad omaette ning hakkasid vastavalt ka omakeskis tegutsema. Väiksemaid laadi üritusi oli Eesti 1990-ndatel ikka, kuid markantsemad jäävad siiski eelkõige Nõukogude aega.

11. Kuidas leidis aset UFO-teemade poliitilise surve alt vabanemine? Mis hetkest võis vabalt antud teemadel juba rääkida?

See hakkas aset leidma 80ndate lõpul, mil tulid telesaated. Nõukogude ajal represseeritud valdkonnad hakkasid ise vaikselt välja ujuma ja see oli eelkõige ajakirjanike töö, et kui palju keegi julges infot eetrisse tuua, nii näiteks Vahur Kersna. Ometigi ei jõudnud taoline liikumine akadeemilisse ringkonda, valitses akadeemiline konservatiivsus ja nõukogulik stigmatiseeritus, mis olid Volke sõnutsi niivõrd jõulised, et need on tänapäevani jätnud

teatud laadi UFO ateismi Eestis.

12. Kas Eestis on olnud levinud UFO-kultus grupid nagu osades välisriikides? Ja kui jah, siis millisel perioodil? (Raëlianism, Heaven's gate, Urantia raamatulugejad)

Taolisi liikumisi Eesti pinnal pole eksisteerinud. Tema arvamuse kohaselt on taolised liikumised ülepingutatud pisut ning on tänulik, et taolisi liikumisi Eesti maastikul ei eksisteeri.

13. Kui palju on üldjoontes muutunud erinevad käsitlused tulnukatest, nende eesmärkidest meie suhtes, võrreldes 90-ndatega? Sõnum inimkonnale on jäänud samaks?

Meie ettekujutus UFO-temaatikast on pidevalt uuenemas ning omastab uusi modernseid tunnuseid. Lisandunud 50-ndate planetaarne mudel (tulnukad pärit Marsilt) on tänapäeval asendunud märksa mahukama mitmedimensionaalse ja kvantelemendilise aspektiga. Tulnukaid kujutatakse tänapäeval seega rohkem mitmetasandilistena, kes võtavad meile sobivaid füüsilisi vorme ja formaate. Käsitlus meedia tasemel on primitiivne, lisaks on hakatud aru saama, et ufoloogia pole enam ainult loodusteaduslik, vaid ka folkloristiline.

Intervjuu Jüri Linaga. Transkriptsioon (08.01.2019)

1. 1978. aastal andsite toimetajana välja artiklite kogumiku "Kui avastame UFO-d ehk ufoloogia probleemid". Millised artiklid antud teoses olid? Kuidas võtsid soomlased antud artiklite kogumiku vastu (arvestades tõsiasja, et see avaldati Soomes)?

Seal oligi suur Kelami artikkel Lina sõnul, mis puudutas ufoloogia eetilisi küsimusi ja oletatavate kosmoseolendite eetikat. Lisaks Kelamile oli kogumikus kajastatud ka Vello Leito kirjutised, lisaks oli ka Lina ise esitatud autorite hulgas. Üldplaanis olid kirjeldas kogumik kosmoseolendite tegevuse moraalseid ja teaduslikke põhjendusi, nii palju kui meie suudame "kõrgemast" teadusest aru saada. Paljud kirjutised neist, mis avaldati, olid UFO-seminaride ettekannete materjalid, mis olid läbi viidud nii-öelda "põranda all".

Lina sõnul on soomlased pikkade juhtmetega ja kõik asjad ei jõua neile kohe kohale, võib võtta ennem aastaid või aastakümneid – soomlaste reaktsioonid on aeglasemad kui meie omad. Lina sõnul pole tal aga filosoofilistel teemadel soomlastega rääkida õnnestunud, sest peatselt langed sa küsimuse ohvriks, et mida sa targutad? Nad on üldplaanis vähesema lugemusega. Ometigi mingisugune arusaam soomlastel on UFO-küsimuses tekkinud läbi aastate ning antud kogumik pakkus soomlastele siiski huvi.

2. Kas ka Rootsis on olnud perioodil 1988-1994 teatud laadi suurem UFO-nähtuste laine, mil ka üldsus hakkas suuremat tähelepanu pöörama UFO-fenomenile?

UFO-nähtuste puhul on tüüpiline see, et see käib ülesse ja alla – huvi vastavalt UFO-lainetele. Avalikkuse huvi peale II maailmasõda pöördus UFO-de suunas just tänu sellele suurele lainele, mis pääses valla 1947-48. Seetõttu kõik UFO-lained on olnud tavaliselt neil aastatel, mis lõppevad numbriga 6, 7 ja 8. See tähendab, et järgmine laine oli 1956-57. Järgmine laine oli siis 1966-68, mil Nõukogude Liidus hakati UFO-dest rääkima Eestis ning ilmusid vastavad esimesed artiklid. Ja siis loomulikult 1976-77, selles perioodil tuli eriti palju materjale ja Lina on ise kirjutanud väga palju artikleid selle laine kohta. Eriti Karjalast tuli maandumisjuhtumeid jne. Järgmisena 1986-87.

Vahepealsel ajal eksisteerivad ka nii-öelda “vahelained”. Nii näiteks aastatel 1952-53, 1962-63, 1972-74 ja niimoodi tõusvas joones. 1947. aasta Kenneth Arnoldi juhtum äratas kõigil tähelepanu, millest väga palju räägiti ja kirjutati, kus ta avastas tundmatud objektid, mida tol hetkel hakati nimetama “lendavateks taldrikuteks”. Alates sellest on iga kümnend olnud võrreldes eelnevaga veelkord markantsem ning kajastatum kui kunagi varem. Siiski viimastel aastatel on UFO-lained lained hakanud näitama taganemislaineid – ja miks see nõnda on, sellele ei oska Lina vastata.

3. Kui tugevalt te ise olite seotud Eesti ufoloogiaga perioodil 1988-1994 ning kui mingil määral, siis milles see väljendus? Näiteks kas avaldasite artikleid või arvamusi siinsetes meediakanalites, kogusite teavet.

Sellel hetkel elas Lina Rootsis, mistõttu Eesti ufoloogiaga oli kokkupuude eelkõige teoreetiline, mitte praktiline. Eestisse tulek oli talle puhtfüüsiliselt võimatu. Aga Linal oli siiski kontakte Ukraina UFO-uurijatega, lisaks avati Ukrainas tollal perioodil UFO uurimisinstituut, kus ta võeti instituudi auliikmeks, mille kohta saadeti ka vastav diplom. Ja siis tal oli kontakte ka Felix Ziegeliga, kes oli Moskva lennundusinstituudi dotsent ja Lina vahetas temaga materjali. ning ta sai kätte ka tema koostatud raamatuid olulisematest Nõukogude Liidu UFO-juhtumitest. Hiljem võttis temalt teatepulga üle Vladimir Ažaža.

Aga peamine informatsiooni allikas on Linale olnud Ivanova, Moskvas parapsühholoog ja UFO-huviline, aga peamiselt oli parapsühholoog. Tegemist oli ka väga põnevate võimetega inimesega, näiteks oli ta väljapaistev tervistaja Lina kohaselt. Lisaks oli tal ka kontakte Larissa Vilenskajaga, Nõukogude parapsühholoog, kes tundis ka huvi UFO-de vastu ja kui ta kolis Ameerika Ühendriikidesse, siis jätkus tal ka kirjavahetus sealt kandist.

Eesti enda ufoloogiline elu on jäänud Linale aga varju. Sellepärast, et paljud tollased UFO-huvilised ei julgenud Linaga suhelda, kuna ka tegeles ka poliitiliste küsimustega lähemalt. Temaga suheldes oleks aga nad ennast kahjustanud ja tegemist oli targa otsusega Lina arvates.

4. Meilivahendusel mainisite, et siinsete vaimsete arengutega olite kursis korrespondentide kaudu uuritavaal perioodil. Kuidas te mäletate kirjeldustes siinseid arenguid ufoloogias? Kas oli midagi üllatavat või erisugust võrreldes Rootsi diskursusega?

Peamiselt 1992 aastast alates hakkas Lina külastama ka Eestit. Aga 1991. aasta sügisel tuli Lina esimest korda tagasi Eestisse, peale 1979. aasta äraminekut. 90-ndate alguses pani Linat imestama tõsiasi, et olid ilmuma hakanud UFO-ajakirjad, raamatud ja materjalid. Linaga paluti ka koostööd teha, näiteks ajakirjaga *Universum*, lisaks veel *Kolmas Silm*. Tänapäeval enam kahjuks selliseid ajakirju ei ole.

5. Kui palju on üldjoontes muutunud erinevad käsitlused tulnukatest, nende eesmärkidest meie suhtes, võrreldes 90-ndatega? Kas nende sõnum inimkonnale on jäänud samaks?

Tulnukate puhul on kõik muutuv praktiliselt iga paari aasta järelt. Tulnukad justkui jälgivad meie uurimistulemusi, kui me hakkame jõudma mingisugusele lahenduse lähedale, et me saaksime juba öelda, et mis asjad need siis õigupoolest on ja kus nad võiksid pärineda, siis otsekohe leiavad aset selliseid juhtumid, mis “löövad kõik meie kaardid segi” ning me ei oska enam väljapääsu leida. Aga kui me siis hakkame ennast koguma ja jõuame uuesti mingisugusele tasapinnale, siis toimuvad jälle sellised juhtumid, mis “löövad kaardid segi”.

Nii näiteks alguses arvati, et need on füüsikalised nähtused. Lina on ka enda teostes välja toonud, et ühte ja seda sama UFO juhtumi on erinevad vaatlejad kirjeldanud üsnagi erinevalt – kuidas see on võimalik, sellele ei oska Lina vastust anda. Ja teine selline näide on see Lina sõnul, et lävimine inimestega muutub ja kuna neid on väga erisuguseid, tulevad erinevatest allikatest ja kohtadest, siis on raske kindlaks määrata, et kes on heatahtlikult meelestatud ning pahatahtlikult.

Peale selle on juhtumeid väikeste UFO-dega, mis on õhutusaknast sisse lennanud lina sõnutsi. Objektid on tavaliselt olnud taldriku kujulised. Samuti on teada mitmeid juhtumeid Venemaalt, kus tulnukad on tulnud ka läbi seinu – ka Eestis on selliseid olukordi registreeritud. Üheks selliseks on Virve Havi juhtum (1990). Virve Havi maja on ka pildistatud ning samuti on linti võetud intervjuu temaga. Antud seinast, kus salapärased

olendid väidetavalt sisse tulid, oli maja hiljem kokku vajunud. Foto antud seinast on avaldatud ka teoses „UFO-gåtan fördjupas”.

6. Mis teid ajendas kirjutama teose “UFO-gåtan fördjupas” (1994)? Mis on antud teose põhiidee?

Rootsi keelest tõlgituna on antud teose nimi „UFO-möistatus süveneb”. Põhiidee on põhimõtteliselt sama nagu eelneva küsimuse puhul. Kui me jõuame UFO-möistatuse lahendamisele lähemale, siis muutub see veel möistatuslikumaks. See koguaeg kaugeneb meist, mängib meiega klli ja me ei jõua ühtegi sammu sellele lähemale Lina kohaselt.

Möte oli see, et tutvustada kõige jahmatavamaid maandumis- ja kontaktijuhtumeid. Nii Hiinast, Ladina-Ameerikast, Venemaalt kui ka teistest riikidest, aga sealhulgas ka Eestist. Sellepärast, et ka Eestist on teada juhtum Otepäält, kus UFO lendas õhuaknast sisse, tegi toas ringe ja seejärel lendas aknast välja. Seda juhtumit käis Lina isiklikult uurimas

Ka Lina ise tunnistab, et ta on kokku puutunud paarimeetrise keraga, mis lendas üle tema pea, paari meetri kõrguselt. Antud sündmus leidis aset novembri kuus aastal 1974. Sellest juhtumist on ühes Lina põrandaaluses teoses juttu, mida sai välja antud 4-5 tükki (masinatrükkis ning läbi kopeerpaberi). KGB-l oli neid kombeks nimetada „koduköitelisteks väljaanneteks”. Ilma valgust ometigi need teosed ei näinud, ometigi võis mõnest neist teostest ilmuda 50-60 eksemplari. Inimestel oli huvi ning neid taheti soetada. Lina hakkas oma kollektiiviga antud teostele lisama ka fotosid või joonistusi (käsitsi kritseldatud algselt, hiljem pildistati joonistused ning köideti raamatusse sisse). Enamasti olid antud teoste lugejaskonnaks noored inimesed, loominguliselt meelestatud (kunstikooli õpilased Tartust). Antud teosed on säilinud Linal, kuid need asuvad tema Rootsi arhiivis.

Lina käest on palju küsitud, et miks ta küll pole eesti keeles UFO teemal teoseid avaldanud – on avaldanud rootsi ja soome keeles. Tema artikleid on ilmunud mitmetes riikides ja UFO-ajakirjades, küll Ladina-Ameerikas ja Belgias, Prantsuse Guajaanas jne. Põhjuseks eesti keeles mitteavaldamise puhul oli see, et „koduköitelisi teoseid” ei saanud siinkandis avaldada ning Soome jõudes, 1979. aastal, avaldati koheselt Nõukogude Liitu puudutavad UFO-raportite kogumik sealkandis. Lisaks oli tema põhielukohaks kujunenud Rootsi.

7. Kui tihti korraldati erinevaid konverentse ja arutelusid maavälise elu ümber tollal ajal (1988-1994) Rootsis ja Eestis? Kas on märgatav tendentsi vahe tänapäevaga?

Seda täpselt ei oska Lina mainida, et millised konverentsid perioodil 1988-1994 aset leidsid. 70-ndatel aastatel aga püüti korra aastas korraldada UFO-seminare, mida KGB loomulikult pingsalt püüdis jälgida oma nuhkide kaudu, et teada saada täpsemalt toimunust. Nii näiteks tuli see välja olukorras, kus Lina kogukonnale anti rentida kooli ruume, kus toimusid üritused ja noored UFO-huvilised olid kokku kogunenud. Peamised esinejad olid Tunne Kelam ja Vello Leito.

Mõningaid konverentse külastas Lina aga oma pagenduse perioodil Rootsis. Ometigi polnud ta antud konverentside kvaliteediga rahul, nimetades neid pealiskaudseteks. Nii näiteks üks esimesi, mida ta külastas, oli Köpingsi linnas. Pealiskaudsus väljendus selles, et jäädi kirjelduste tasemele, piirduti raportitega, et mis moodi keda nägi, kaua jne. (UFO-nähtused). Aga mida need nähtused võiksid tähendada, milliseid järeldusi neist võiks teha – sellele küsimusele vastust ei antud. Selle asjaolu ajendil ta kirjutas ka töö, mille pealkiri on „Loominguline lähenemine UFO-nähtusele”. Antud kirjutis leidis avaldamist ka teoses „UFO-gåtan fördjupas”.

8. Millised olid märkimisväärsamad juhtumid Eesti ufoloogias perioodil 1988-1994? Kui oluliseks peate Eesti ufoloogia diskursuses Merivälja juhtumit?

Materjali lugemise tõttu tekkis huvi Merivälja objekti vastu Linal. Ometigi pidi Lina lõpuks tõdema, et niivõrd suurt mõju antud juhtumil ei olnud kui püüti näidata. Oli ka põnevaid kokkupuuteid tulnukatega 80-ndate aastate lõpul ning üsnagi palju, mida ka ajakirjanduses kajastati. Üks taoline artikkel UFO-juhtumist leidis kajastust ka ajalehes Noorte Häääl (antud juhtumist on kirjutatud ka Igor Volke teoses „Täiendatud UFO-päevikud”).

9. Kuidas teil endal tekkis huvi ufoloogiliste ja muude esoteeriliste teemade vastu?

Antud huvi on Linal juba algusest peale olnud. Kui ta esimest korda kuulis Tunne Kelamite loengutest, siis ta kahetses nende „maha magamist”. Loengud leidis aset Tartu

kultuurimajas. Järgmine etapp oli see, et Kelamil ilmus artiklite sari lisalehes Edasi ning seda UFO-dest. Selle ajendil hakkas ka tema antud teemat uurima. Lina esitas endale väga lihtsa küsimuse (eelnevalt mainides, et on väga skeptiline inimene, kes ei usu midagi, mida ta pole läbi elanud): „Kui nüüd sellised UFO-d on olemas ja on intelligentsemad olendid, kes juhivad kosmoseaparaate, siis peaksid nad suutma kinni püüdma ka meie mõtteid.” Nii näiteks, kui Lina saadab välja mõtte selle kohta, et ta tahab nendega kokku saada, siis peaksid nad ka temaga ühendust võtma. Täpselt nii juhtuski, Lina tundis puudutust. Sellega sai ta kõik vajalikud tõestused, et UFO-nähtused on olemas ja nad suudavad inimestega ühendust võtta.

10. Oma teoses "Õised päevad" kirjeldate detailselt poliitilist jälitustööd, mis teile osaks sai. Kuidas võib aga lühidalt kokku võtta teie suhteid 1960-ndatel ja 70-ndatel Nõukogude võimuliidiga? Mis pani teid Eestist lahkuma?

Võimuliidiga olid suhted äärmiselt halvad. Lina mainib, et tal võis olla lausa permanentne konflikti olukord ja see ei olnud tema enda süü. Tegemist oli võimurite sallimatusega teistsuguste arusaamade ja nähtuste suhtes, mida nemad ei suutnud aktsepteerida. Kui Linal keelati 1970-ndatel avalikult loengute pidamine ära, siis ta hakkas neid korraldama „põranda all”, nagu ka raamatuid, mida hakati andma välja salaja – kõik oli mitteametlik. 1979. aastal aga esitati Linale ultimaatum, et kuna ta pole sellist tegevust hüljanud, siis anti talle valida, et kas ta lahkub Nõukogude Liidu territooriumilt või vajaduse korral võidakse leida koht psühhiaatrilises haiglas. Seejärel Lina oli imestunud ning küsis, et kuidas on see võimalik ja mismoodi peaks äraarvamine toimuma. Selle peale vastati talle, et selles pole midagi harukordset, nad on ka varem „hulle” välja lasknud Nõukogude Liidust. Ometigi ei maininud nad Linale, et keda nad silmas pidasid. Siiski Helsingis olles ta kohtus ühe sellise inimesega, kes oli sarnastel kaalutlustel riigist välja saadetud.

11. Kui palju te puutusite kokku ajakirjadega nagu *Parakoks B* ja *Universum* või olete neist kuulnud? Kuidas te hindaksite nende panust UFO-fenomeni populariseerumisele Eestis?

Lina saatis neile osasid materjale, mida nad soovisid, aga ometigi palju ta nendega koostöös ära ei suutnud teha, sest Lina oli ülekoormatud erinevate teiste ülesannetega. Nii on Lina mitmekülgsete huvidega inimene ja iga asi nõuab keskendumist, võimalusi ja aega.

Ja tegeleda tuleb huvidega põhjalikult uurides seda. Huvide hulgas on tal lisaks esoteerika, muusikaloomelisele, vandenõuteooriad, parapsühholoogia.

12. Kui suureks probleemiks peate asjaolu, et akadeemiline maastik Eestis ei soovi koostööd teha ega ka mõtiskleda ufoloogilistel ja vaimsetel teemadel? Kas Rootsis on akadeemilisel maastikul olnud pidevalt samasugune ignorantne suhtumine "teistsugusesse"?

See on tüüpiline nähtus, lausa universaalseks võib Lina sõnul nimetada. Eestlased ei ole siinpuhul midagi erakordset ega hämmastavad selles küsimuses. See on inimeste loomupärane suhtumine Lina kohaselt, et kui ei soovita saada millestki aru või lausa ei taheta seda teha, siis tekib teatud laadi tõrjuv hoiak. Selle vastu ei aita aga muu kui inimese enda kogemused

Intervjuu Ivo Tarmistoga. Transkriptsioon (09.02.2019)

1. Kuidas teil endal tekkis huvi ufoloogiliste teemade vastu?

Hingeliselt ja vaimselt on Tarmisto pidevalt olnud paranähtustest ja vaimsusest huvitatud juba noorusest peale. Nii näiteks ilmus 1960-ndatel üksikuid artikleid, mida Tarmisto huviga luges. Ainuõigeks oli Nõukogude Liidus kujunenud marksistlik-leninistlik ideoloogia, mida peeti ainuõigeks lähenemiseks elule. Tarmistol tekkis sisemine vastuseis taolisele ideoloogiale – kuidas saab leiduda ainuvalitsev ideoloogia, kas tõesti ei leidu mõnda muud ideoloogiat, mida saaks sellele vastu panna?

Algselt püüdis ta sellele küsimusele vastust saada filosoofiast, et leida termineid ja uurida, et mida on mitte-marksistlikud filosoofid maailma toimimise kohta ütelnud. Seal ta sai aru, et on ka teistsuguseid termineid ja arusaame maailmast ning universumist – sai kinnitust, et marksistliku ideoloogiale on olemas vastumürk. Nii näiteks marksistlikus ideoloogias oli fookuses tõsiasi, et mateeria on primaarne, seevastu filosoofia andis selle vastu argumente, et ka vaim võib olla primaarne. Sellest tõsiasjast arusaamine viis juba Tarmisto edasi piibli juurde, kus ta sai vastuse tõe peitumisele. Tõde ei peitu mitte kunstlikult üles ehitatud marksistlikus filosoofias, vaid kuskil mujal.

Piiblit lugema asudes uuris ta seda algusest peale, alates Vanast Testamendist. Alguses oli selle mõistmine Tarmistole raskendatud, seetõttu hakkas ta mõnesi osasi sealt vahele jätma. Seejärel jõudis ta evangeeliumite juurde, kus ta hakkas Jeesus Kristuse sõna kõrvutama uuritud filosoofiliste mõtiskeludega. See laiendas tema maailmamõistmist. Sellel ajal õppis ta ka Tallinna Polütehnilises Instituudis. Tema kursuse grupis leidis inimene (Tarmisto pole nõus nime täpsustama), kes rääkis erinevatest paranähtustest ning osales ühes ringis – see periood oli juba 1970-ndatel. Kursusekaaslane kutsus ka Tarmisto antud ringis osalema, mille vaimseks juhiks oli Eduard Nurja. Ringis leidis mitmesuguseid noori nagu näiteks Igor Volke, tema abikaasa. Sealt tuli talle juurde ka suurem huvitatus UFO-dest, eelnevalt oli ta vastava teemaga tegelenud iseseisvalt ning nii-öelda “kõrvalt”.

Eduard Nurjal olevat olnud vägagi kompetentselt valmistatud tõlkeid tollaste kontaktisikute raamatutest, mida ta hakkas aktiivsemalt lugema. Antud teoste tõttu sai

Tarmisto maailmapilt terviklikuks, ning ta jõudis järeldusele, et erinevad humanoidi- ja UFO-juhtumid on jumalas iseeneses olemas – neid ei saa jumalast eristada. UFO-nähtused, vaimnähtused, kõik filosoofiad üleüldse ja ka religioonid – kõik on ühtne tervik ning maailm on palju laiem kui Tarmisto eelnevalt arvas.

2. Kuidas lõite 1970-ndatel lähemalt kaasa Jüri Lina, Eduard Nurja ja Igor Volkega antud ringi tegutsemistes? Mida see Teile pakkus?

Tarmisto oli antud ringi liige aastaid, aga siis ta hakkas nii-öelda “küpsema”. Tal hakkasid tekkima omad arusaamad, et kuidas tegelikult maailm toimib. Lisaks oli antud organisatsioonis üks tugev isiksus (Eduard Nurja), kelle ümber olid noored koondunud ning mis teda häiris. Tihti on ka ajaloos juhtunud, et taolised isikud muutuvad liialt mõjukateks ja kui sa nende arvamustega ei nõustu, siis tulemusena sa pole enam “see” nende jaoks Tarmisto sõnul. Nii leidis see aset väidetavalt ka antud organisatsioonis, kus Tarmistol tekkisid individuaalsed seisukohad erinevate küsimuste osas. Tarmistol tekkisid mitmed ideoloogilised konfliktid üldaktsepteeritud seisukohtadega ning tal tekkis küsimus, et millepärast ta antud ringi liige veel on ning tuli sealt ära.

3. Millal te kolisite Hiiumaale ning kuidas teenisite ufoloogia huvi kõrvalt elatist? Kuidas tegelesite ufoloogiaga Hiiumaal?

1980. aastal, olümpia aastal, kolis Tarmisto elama Hiiumaale, eelnevalt oli ta põline tallinlane. Sellest ajast peale pole ta ennast ka väidetavalt sidunud ka nende tegemistega (Eduard Nurja ja ta kaaskond). Laialiminekut kirjeldab Tarmisto rahumeelsena ning on sellest ajast peale olnud Hiiumaa kodanik.

Tarmisto oli tegutsev tuletõrjes, üleminekuajal oli ta Hiiumaal tuletõrjes peainspektor. Vene ajal oli miilitsa ülem ühtlasi ka Tarmisto enda ülem, sest ta oli üheks miilitsaosakonna osaks – tuleohutusjärelvalve. Seejärel viidi nad üle maavalitsuse alluvusse, kus nad olid mitmeid aastaid. Siis muudeti ülevabariigiliselt alluvussuhteid, kuniks oldi iseseisvad päästeteenistused. Seal olles oli ta kaua aega peainspektor. Vene ajal käis ta kontrollimas Emmaste kolhoosis mitmesuguseid hooneid (tuleohutus).

Esimesed arvutid jõudsid päästeteenistusse Tarmisto sõnul 1993 või 1994. aastal. Sellel ajal alluti otse Raua tänaval olevale päästeametile. Tegemist oli väidetavalt äärmiselt primitiivsete arvutitega võrreldes tänapäeva omadega. Nii näiteks kui tänapäeval on arvutid terabaitides, siis tollasel ajal olid need megabaitides. Sellest ajast peale hakkasid Tarmistot ka arvutid huvitama, mõne aasta pärast muutus ka juba internet “lahedaks”. See tegi ka võimalikuks vaimse kodulehe loomise, mida tegi ka Tarmisto 1997. aastal. Selleks õppis ta selgeks *Javascriptid* ja muu tehnoloogia, et ise koduleht teha ja kujundada kõik valmis otsast lõpuni – kõik oli ise õpitud. Tarmisto ei kasuta ühtegi Eesti serverit, vaid ühte Kanada Vancouveri väikelinna oma. Selle eest ta peab igaaastaselt maksma, kuid Tarmistole tehakse soodustusi, kuna ta on pikaajaliselt olnud nende serveri kasutaja (varasemalt maksis 200 dollarit, siis nüüd 100 dollarit) ja tal on “tohutult” palju informatsiooni seal sees (kaasaarvatud UFO-juhtumid perioodist 1988-1994).

4. Kas te olete kuidagi kaasa löönud AKRAK-i tegemistes, mis oli loodud 1986. aastal? Millistel sündmuskohtadel olete käinud?

Sellist asja pole ette tulnud, sest see oli ideoloogiliselt vastuolus Tarmisto enda põhimõtetega. Tarmisto ideoloogia on see, et iga inimene on vaba suhtleja jumalaga ning Jeesus Kristusega – vabalt, mingisuguseid takistusi kellelgi ei ole, et suhelda ning selleks ei pea ka vahemehi olema. See kehtib ka preestrite, kirikute puhul – jumal on siin ja praegu, Jeesus Kristus on siin ja praegu, sul pole vaja vahendajat.

Samuti ei meeldi Tarmistole mingisugused organisatsioonid, igas ühes neist on hierarhia ning seda ka riiklike-, era-, usuorganisatsioonide puhul. Organisatsioonil on alati tasemed alt ülesse, olles püramidaalne tavaliselt. Igor Volkel on aga väidetavalt teine ideoloogia võrreldes tema endaga, kes olevat tahtnud olla just püramiidi tipus. Hierarhilisus ja püramidaalsus oli ka põhjus, miks Tarmisto ütles Volkele, et tema ei taha AKRAK-i minna, aga on alati valmis Volket toetama. Nii näiteks tuli see välja olukordades, kus Volke kutsus Tarmisto erinevatele uurimisretkedele mandrile kaasa.

Organisatsioonilist hierarhiat sai Tarmisto tunda päästeteenistuses, mis oli riiklik organisatsioon. Nii näiteks just seda, et kuidas hierarhias käituma peab. Nii näiteks ei tohtinud sa selles valesti käituda, sest vastasel juhul langesid sa selles allapoole ning õige

tegutsemise puhul võisid sa tõusta. Ometigi on taoline seaduspärasus Tarmistole vastumeelseks osutunud.

Hiiumaal on Tarmisto kõik kohad läbi uurinud. Erinevad UFO-juhtumid, millega ta on tegelenud, on kõik Tarmisto kodulehel olemas ning ta on need ka enamjaolt paberkandjal välja printinud, siiski on antud kogust puudu üks humanoidi ja üks Heltermaa UFO-juhtum, millest viimase puhul täheldati UFO kuju muutumist kuubikust kettani. Kohad, mille uurimisega ta pole aga tegelenud, siis neist on Tarmisto ammendanud informatsiooni Hiiumaa lehtedest ning hiljem oma kodulehele kandnud. Sündmuskohal käies küsitles Tarmisto inimesi, pildistas kohti, kus oli UFO-t nähtud. Lisaks kasutas Tarmisto ka pendlit, millega ta väidetavalt määras ära energeetilised tunnusjooned

5. Kas vastab tõele, et 90-ndate esimesel poolel laekus kõige enam teateid UFO nähtustest Eestis, mille sarnast hiljem pole ette tulnud? Kuidas võiks seda lahti seletada? Kuidas kommenteerite Merivälja juhtumit?

Teatud määral kasvas üleminekuperioodil UFO-nähtuste arv tõepoolest Tarmisto sõnul. Tarmisto sõnul pole UFO-d midagi muud kui humanoidid - humanoidid on aga eri vormides ja eri ideoloogiaga. Kui maailmas on aset leidnud mingisugused muutused, siis samuti huvitab see ka tulnukaid väidetavalt. Nii näiteks kui suur "koloss" nimega Nõukogude Liit hakkas murenema ja lagunema, siis see oli maailma tähtsusega sündmus – seda ei saanud väidetavalt ideoloogiliselt lihtsalt kõrvalt vaadata tulnukate poolt. Alatihti võivad Tarmisto kohaselt ideoloogiad olla aga vastandlikud eri tulnukate vahel, mistõttu kui mingi riik laguneb, siis soovitakse saavutada mõjusfääre antud kohas. Ometigi pole see lihtne ta sõnul, sest igaüks neist olenditest püüab saavutada enda ideoloogiaga mõjusfääre. Seetõttu oli UFO-si ka Tarmisto arvates mitmetel kordadel siinsetes piirkondades (Eesti ja ta lähinaabrid) ka näha rohkelt, inimesi sooviti allutada tulnukate poolsele ideoloogiale Tarmisto kohaselt.

Meriväljast on Tarmisto kuulnud Igor Volke kaudu. Kõik ei pruugi olla aga Tarmisto arvates Merivälja juhtumi koha pealt selline nagu püüdsid meile demonstreerida kõrged sõjaväelased Venemaalt ja KGB-st. Mängus oli ideoloogilise mõjusfääri saavutamine väidetavalt. Nii näiteks oli Venemaa ja teiselt poolt Ameerika Ühendriikide üheks

ülesandeks saavutada olukord, kus ollakse tehnoloogiliselt teisest üle. Ameeriklaste üleoleku meetod on Tarmisto arvates raha, millega panustatakse kõrgemasse tehnoloogiasse, mida saaks laialdaselt kasutada tankide ja lennukite puhul. Seevastu venelastel nii palju raha ei olnud Tarmisto sõnul, mistõttu nad panustasid projektidesse, mis on palju odavamad, aga samas on väga võimsad. Üheks selliseks näiteks toob Tarmisto Novaya Zemlyal lõhatud vesinikupommi (Tsar Bomba), mis on kõige suurem maailmas lõhatud omalaadne üldse. Selle tõttu levis Tarmisto sõnul lööklaine kaks korda ümber maakera ning maavärsin mõõdeti vähemalt 3-5 magnituudi – venelaste suund oli teha tohutu võimsusega asi, mida teisel poolel polnud.

Aga kust tankida tehnoloogilist üleolekut teisest? Seda saab Tarmisto sõnul UFO-de kaudu. See leidis aset ka Merivälja puhul, kus ametivõimud püüdsid väidetavalt kätte saada UFO, mis oli sügaval maa sees. Seda ei saanud aga teha tavapäraste meetoditega Tarmisto ütlemise järgi, vaid hoopis “maagiliste” viisidega, mida ka kasutati kuuldavasti. Ometigi ei andnud katsed tulemust, kuigi ikkagi “puhuti” asi liigselt ülesse, mis on väidetavalt ka venelaste üheks omaduseks: liialdatakse liigselt kuniks täieliku valeinformatsioonini välja. Nii näiteks on KGB tunnistanud Tarmisto sõnutsi, et kui toimub mingi uhke relvasüsteemi leiutamine ja demonstreerimine, siis „blufitakse” tihti nende andmed ülesse ning seda teadlikult. Teine pool ei saa seetõttu ka teada, et kas see vastab tõele või mitte.

Ameeriklased said väidetavalt endale esimese võimaluse uurida ketast 1947. aastal, mil leidis aset Roswelli juhtum. Eelnevalt oli Tarmisto sõnul vastav tehnoloogia juba Kolmandal riigil olemas olnud, kuid ennem üldist kasutusele võttu hävitati nende tehased pommitamise tulemusel. Ka Venemaal on Tarmisto kohaselt aset leidnud mitmesugused UFO-katastroofid, mille tõttu on kätte saadud erinevaid UFO osasi, mille abil on püütud kindlaks teha, et kuidas on võimalik hetkega kiirendada nullist kümnekordse helikiiruseni (inimeste organism ei kannataks aga sellist ülekoormust välja). Kui saada enda käsutusse vastav tehnoloogia (mis lubab teha vastavaid kiirendusi), siis oled sa „võidumees” Tarmisto arvates. Seda tiitlit on Venemaa kui ka Ameerika Ühendriigid omavahel taga ajanud. Venemaa poolt olevat Tarmisto sõnul sellega pidevalt tegelenud GRU (sõjaväeluure ametkond), KGB, FSB (vastuluure amet riikliku julgeoleku tagamiseks) ja eraldi organisatsioonid õhuväes. Taolisi tehnoloogiaid aga ei avalikustata Tarmisto kohaselt, sest need on riigisaladused, mille avalikkuseks toomine tooks kätte olukorra, kus

sa oled omadega „läbi”. Seetõttu võib UFO-nähtusi Tarmisto järgi pidada äärmiselt mitmetahuliseks, alates ideoloogiast kuni tehnoloogiani välja.

6. Kui palju te puutusite kokku ajakirjadega nagu *Paradoks B* ja *Universum* või olete neist kuulnud?

Universumi ja *Paradoks B* ajakirju on Tarmistol endiselt säilinud ning neid on hulganisti. Tarmisto ostis antud ajakirjad, et saada täpsemat aimdust, et mida nad käsitlevad. Enamus teemasi, mida seal käsitleti, olid talle juba eelnevalt teada, mistõttu polnudki sealt midagi eriti lugeda Tarmistol. Aga kuna Tarmisto peab ennast astroloogilises mõttes kaljukitseks, siis on tal väidetavalt kogumine „veres” – on kogunud ka marke. Üldjoontes vaatles ta neis ajakirjades mitmesuguseid pealkirju ja mõnikord ka sisu täpsemalt, niimoodi neid vaadeldes ja uurides kogunes neid lõpuks hulganisti.

Ajakirjade ilmumise aegu külastas Tarmisto sagedasti Tallinnat komandearinguga tõttu. Väidetavalt oli Tallinnas kaks kohta, kus olid vaimsuse- ja paranähtustega seotud ajakirjad müügil. Üks asus neist Tarmisto sõnul arvatavasti Karja tänaval ühes keldris ning teine Tatari tänaval (viimase osas Tarmisto rohkem kindel). Neid poode külastades ta ühtlasi hankis antud ajakirjad. Tarmisto väitel olidki ajakirjad *Universum* ja *Paradoks B* ainult antud poodides müügil, mujal Tarmisto neid ei täheldanud kui kahes kohas. Lisaks oli antud poes veel müügil mitmesugused kristallid ja muud erinevad tervendavad esemed, mis talle silma jäid

7. Kas olete osalenud mõnel ufoloogia alasel või esoteerilisel konverentsil Eestis perioodil 1988-1994? Kuivõrd tuttavad on teile "Siberi" megakonverentsid?

Taoliseid konverentse Tarmisto vältis, samuti ta pole eriti kuulnud mõnest toimunud konverentsist nii Eestis kui ka Tomskis. Konverentsid talle midagi ei paku, nimetades neid „tühjadeks klõbistamiseks”. Paljud erinevad teemad on seal „üles kruvitud”, eriti jääb taoline asjaolu just silma venelaste poolel tema arvates. „Üles kruvimine” väljendub Tarmisto sõnul kahel viisil. Esiteks, et alguses teooria faasis olev arvamus muudetakse järsult üldiseks tõeks. Teiseks viisiks on teadlik „bluffimine” ehk valetamine, mille abil püütakse näidata enda kõrgust. Seda aga tehakse oskuslikult Tarmisto sõnutsi. Seetõttu

nimetab Tarmisto konverentse ka „tühjadeks pläradeks”, millel puudub praktiline väärtus - vaimsuse suhtes nõrgad lood.

8. Kuidas olite ise seotud Eesti ufoloogiaga perioodil 1988-1994 ning kui mingil määral, siis milles see väljendus? Näiteks milliseid kirjutisi avaldasite mitmesugustes meediakanalites?

Kõik Tarmisto kirjutised on olemas tema kodulehel, kõigile maailmas saadaval. UFO-uurijana häiris Tarmistot aga tõsiasi, et kõiksugu nähtusi hakati defineerima kui UFO-t. Aga tegelikkuses võis nende taga üldse peituda ka mingisugune meteoriidi nähtus. Seetõttu on ta palju ka meteoriitikast oma kodulehel kirjutanud. Kogunud informatsiooni maailmast inglise keeles erinevate meteoori nähtuste kohta, et teha inimestele lühikokkuvõtete näol ka oma kodulehel ühtlasi ka arusaadavamaks, et millised on meteoori ja UFO omadused. Kõige põhjalikumalt on Tarmisto käsitlenud aga Kärdla kraatrit. Ka ei saa kõiki meteoriidinähtusi pidada taevakivideks Tarmisto järgi, vaid seda võib põhjustada ka kosmiline „prügi”, mida kosmoses on niivõrd palju, et võib pidada lausa anomaalseks – inimesed on kõik selle prügikastiks muutnud. Teatud ajal on kosmiline „prügi” üleval, kaotades pidevalt oma orbiiti kuniks jõuavad tihedamatesse atmosfääri kihtidesse, kus nad põlevad ära ning tekitavad meteoriidinähtused.

Eesti vabariigi ajal hakkas teateid UFO-nähtustest üha rohkem tulema Tarmisto sõnul. Siiski Nõukogude perioodil oli neid üldjoontes vähe, uurijal pidi olema tutvusringkond, et omandada informatsiooni. Nii näiteks toob Tarmisto esile Volke, kes soovis luua keskuse, et koondada kõiksugu informatsioon UFO-vaatlustest ühte kohta. See Volkel ka ühtlasi õnnestus, mistõttu on tal Tarmisto sõnul tohutu andmebaas. Kui Tarmisto ja Volke aga kohtusid, siis Volke mõnest värvikamast UFO-nähtusest ka rääkis talle. Võimaluse piirides käis Volke ka Tarmisto ütluse järgi UFO-nähtuste sündmuskohtadel ning sai sellest täpsema ülevaate - nagu tuli välja, siis osasi neist võis pidada UFO-nähtusteks ning teisi mitte. Tarmisto sõnul oli Volke kõik infokanalid koondanud kokku ülevabariigiliselt, sealt sai ammendada ka informatsiooni. Volke suunaks oli ka viia kõike vabariigist välja, väga paljud tema tuttavad olid vene soost UFO-uurijad või nende nähtustega kokku puutunud. Nende abil sai Volke Tarmisto sõnul teada ka mitmeid teooriaid ja juhtumeid ufoloogilises diskursuses. Üldiselt peab Tarmisto end vastavatest teooriatest ja juhtumitest

„valgustatuks”, kuid näeb asju võrreldes Volkega läbi teistsuguse prisma, mistõttu paljudes neis leidub tema sõnul „üles puhumist” kuniks valetamiseni välja ning eriti just Vene poolt.

9. Kui palju on üldjoontes muutunud erinevad käsitlused tulnukatest, nende eesmärkidest meie suhtes, võrreldes 90-ndatega?

Tarmisto sõnul on kvantteooriate tõttu teadus tugevasti muutunud. Selle tõttu on näiteks esile tõusnud küsimused erinevate paralleelreaalsuste ja -universumite olemasolust. Algselt arvati, et tulnukad tulevad teistelt planeetidelt ja/või meie galaktikast. Teaduse arengu tõttu mitmed ufoloogid on aga nüüdsest seisukohal, et tulnukad võivad tulla ka teisest paralleelreaalsusest ja dimensioonist. Seetõttu on arutluse all sellised küsimused, et mida teine dimensioon endast kujutab, mis on seal teistsugust ja kuidas tulnukad meie dimensiooni jõuavad ning tagasi saavad – eelnevalt sellised küsimused ei olnud arutluse all. Lisaks mainib Tarmisto, et teisest dimensioonist tulnukad pole üldsegi materiaalsed algselt, aga siinses dimensioonis võivad nad vajadusel materialiseeruda.

10. Kuidas leidis aset UFO-teemade poliitilise surve alt vabanemine? Kas mäletate saadet „Monoloog tundmatuga”, mida juhtis Vahur Kersna?

Nõukogu perioodil oli tüüpiline Tarmisto sõnul see, et mis ei olnud marksismi-leninismi ideedega kooskõlas oli paha. Teistsuguse lähenemisega inimesi peeti väärastunuks, seda ka mitmesuguste katoliiklaste, luterlaste ja muude usujärgijate puhul. Nõukogude Liidu põhiusk oli Tarmisto sõnul ateism ja materialism, mis olid kaks põhialust antud ideoloogial. Täpsemat murdepunkti, kus oleks nähtav UFO-teemade poliitilise surve alt vabanemine Tarmisto aga välja ei too (või ei oska tuua).

Tarmisto sõnul tuli välja üksjagu episooide Vahur Kersna poolt juhitud saatega „Monoloog tundmatuga”. Siiski tema arvates ei oleks pidanud Kersna antud saate tegemisse sekkuma, sest see oli tingitud ajakirjaniku uudishimust. Ta püüdis Tarmisto sõnul oma ajakirjaniku tööd lihtsalt õigustada, otsides ülesse ufoloogia teema, mis oli talle parajasti käe pärast.

Intervjuu Tiit Kändleriga. Transkriptsioon (04.03.2019)

1. Kellena töötasite 1990-ndate alguses?

Hariduselt on Kändler füüsik. Ühtlasi on ta olnud ka satiirik ning ühinenud olnud kooperatiiviga Aara, kus ta oli kirjandusala juhataja, käidi ka esinemas, mistõttu võib teda pidada ka koomikuks. Pärast seda sattus ta Maalehte, kus ta oli arvatavasti 1990. aastal tegutsev poliitika osakonna juhatajana. Peale seda asus ta Rahva Häälede, kus ta andis välja lisalehte Vaatleja. Pärast lehe erastamist Standbergi juhtimisel sai sellest Eesti Päevaleht. Standberg mainis talle, et Kändler hakkaks teadusest kirjutama, mistõttu ta võttis suuna teaduse ja keskkonna suunas. Sisuliselt oli ta algul Visionäär ja Vaatleja toimetaja ning peale seda teadustoimetaja ning seda Eesti Päevalehes. Samal ajal ta siiski jätkas oma satiiride kirjutamisega, mis ilmusid ajakirjas *Sirp* aeg-ajalt.

2. Milline on Teie arvamus UFO-nähtuste osas ja kuidas antud fenomeni lahti seletada?

UFO on identifitseerimata lendav objekt, selle all peetakse silmas igat laadi atmosfääri nähtust, mis erineb tavapärasest vikerkaarest, päikesest ja halost. Füüsikuna teab Kändler öelda, et põhjuseid vastavateks nähtusteks võib olla mitmeid: alustades keravälgust kuniks suurte õhupallideni välja. Nii näiteks olevat just Eestis Nõukogude armee tegelenud suurte õhupallide üles saatmisega, siiski ei välista Kändler ka võimalust, et nende seas olid ka ilmastikuõhupallid, mis paistsid omapärased objektid. Kändler toob välja, et paljudele inimestele seostuvad aga UFO-d esialgselt tulnukatega. Lisaks on inimesel Kändleri sõnul halb võime eristada erinevaid vahemaid ning objektide suurusi, sest tal puudub nende mõõtudest täpne arusaam. Nii näiteks on võimalik arvata lennuki umbkaudset kaugust, kui sul on teada selle mõõtmed, siiski nende mitteteadmisel pole see võimalik. Eriti torkab tema sõnul vahemaade vale defineerimine silma just merel ning õhu keskkonnas.

Ühe kuulsa itaallasest tuumafüüsikuna, kes töötas Ameerikas tuumapommi väljaarendajana, nimetab Kändler Fermi. Kändler on sama meelt Fermiga maavälise elu küsimuses. Fermi nimelt küsis, et kus „nad” siis on ja miks „neid” pole veel nähtud, vaatamata sellele, et arvutustega on kindlaks tehtud maaväliste olendite olemasolu. Kõnekeeles nimetatakse taolist küsimust Kändleri sõnul Fermi paradoksiks. Sarnaselt on ka Kändler ise meelestatud, kelle arvates pole ka jäljed tulnukatest leidnud mitte

mingisuguseid kinnitusi. UFO-d on seetõttu inimeste peades Kändleri sõnul, sest inimese taju on juba selline ning selle taga ei ole ilmtingimata pahatahtlikkust. Nii näiteks on teada une ja ärkveloleku vahepealseid olekuid, mil inimesed sageli puutuvad kokku tulnukatega, kelle poolt on nad nii-öelda „ära viidud”. Ka erinevatel optilistel illusioonidel on võime inimese aju ära petta.

Siiski on Kändleri sõnul ka inimesi, kelle jaoks on ufoloogia äri ning kes ka nii-öelda nalja pärast propageerivad erinevaid ideid. Hulgaliselt on Kändleri sõnul ka inimesi, kes usuvad taolistesse vandenõuteooriatesse nagu oleksid valitsused hoidnud saladuses tulnukate olemasolu. Siiski on tema sõnul antud vandenõuteooria nõrkuseks see, et kuidas oleks venelased ja ameeriklased suutnud küll luua ühiseid kokkuleppeid Külma sõja ajal, pidades silmas nende erimeelsusi.

Kändler on tõlkinud ka ühe artikli ajakirjast *Sceptical Inquirer*, mis oli tema arvates üsna täpne ning humoorikas. Artikkel käsitles teemat, et mis nägu on tulnukad ning selgus, et see sõltub maailma poliitiliste jõudude olukorrast. Nii näiteks kui Mao Zedong hakkas kultuurirevolutsiooni ellu viima, siis tuli välja, et tulnukad muutusid pilusilmseteks (tulnukatega kokku puutunud olid niimoodi neid kirjeldanud), Vahepealsel ajal meenutasid nad aga venelasi – ameeriklased rääkisid antud ajakirjas enda juhtumitest. Kokkuvõttena võib öelda seda, et mida sa näed, seda sa ka kardad.

Inimesel olevat Kändleri sõnul ka komme unustada ära ennustused, mis täppi ei läinud. Nii näiteks olevat Uri Geller, kes on ka UFO huviline, televisiooni vahendusel ennustanud miljoni televaataja ees, et kui ta loeb kümneni, siis vaatajatel jääb kell seisma. Juhtus, et mõnel inimesel jäigi, sest kuna vaatajaid leidis niivõrd palju, siis nii mõnelgi nende hulgast seiskus kell antud hetkel.

Lisaks juhib Kändler tähelepanu sellele, et Tunne Kelam oli algselt perekonnanimega Sink, kuid ta muutis selle ära, sest Kelam kõlas ufoloogilisemalt. Kui Kändler veel ülikoolis käis, siis Kelam oli veel suur UFO-de propageerija ning käis ka lõbu pärast tema loengutes kohal. Siiski olid vastavad teemad Kändleri sõnul Nõukogude Liidus keelatud ja polnud soositud, vahepeal küll ajakirjanduses puudutati antud teemat, kuid kontekstis, et maavälist elu pole olemas.

Kändler rõhutab, et inimesel on tahe maailma alati ära seletada ja mida lihtsamalt, seda

parem. Siiski võib juhtuda, et mõnele küsimusele polegi vastust. Nii pole võimalik luua üdini loogilis-matemaatilist süsteemi, sest paljud neist tulevikus on ümberlükatavad.

3. Kas olete midagi kuulnud või kokku puutunud selliste ajakirjadega nagu *Universum* ja *Paradoks B*? Kuidas hindaksite nende panust ufoloogilise fenomeni populariseerumisele?

Ajakirjast *Universum* ei oska Kändler midagi rääkida. Siiski *Paradoks B*-ga ta kokku puutunud küll, mis olevat uuritaval ajal olnud üsna populaarne. Ühtlasi on Kändler pealiskaudselt tutvunud *Paradoks B*-ga, samal ajal kui ta teadusest kirjutas. Siiski pole ta antud ajakirja süvenenult lugenud.

Kändleri arvates teenisid *Paradoks B* ja *Universum* ennast tasa. Kui esimesed esoteerilised ärid ilmusid, siis neil oli ka suur turg. Paljud inimesed olevat „jooksanud tormi”, kui mingisuguseid esoteerilised teosed ja ajakirjad ilmusid, tänapäeval oleme aga taolise teemavaldkonnaga ära harjunud, mistõttu need ei tekita taolist melu nagu 90-ndatel. Isegi on Kändleri sõnul ka teada, et ka populaarteaduslik kirjandus pandi esoteeriliste ja pseudoteaduslike teostega algselt ühte sekka. Raamatupoed ei osanud vastavaid teoseid kategoriseerida.

Ometigi on isegi tänapäevani horoskoobid säilinud mitmesugustes ajalehtedes (välja arvatud Eesti Päevaleht), mis on Kändleri sõnul arvatavasti unustatud sinna. Siiski peab Kändler horoskoope suhteliselt ohututeks inimese jaoks. Kui inimene võtab midagi tõena, siis ta kipub ka seda ideed teistele müüma. Nii näiteks on füüsikas teooria, et eksisteerib tume aine, aga võib ka olla, et seda ei olegi. Seetõttu peab Kändler kosmoloogiat „karistamatuks” elukutseks ning kui selle eest ka tasutakse rahaliselt, siis miks mitte seda võimalust ära kasutada. Kändleri sõnul on maailm juba niimoodi üles ehitatud, et ühtset teooriat on võimatu leida, mille puhul oleks valemiga võimalik erinevad seaduspärasused ära seletada.

Kändler toonitab, et nii Postimees kui ka Eesti Päevaleht ei mänginud esoteerika ja pseudoteaduse taga, kui siis välja arvatud horoskoobid, mida avaldati igapäevaselt.

4. Mil viisil te kandsite edasi tervet mõistust ja teaduslikku mõtlemisviisi? Ehk kuidas täitsite Skeptilise Meelega oma ülesannet?

Kändler käis lahendamas Kunda poltergeisti juhtumit, seletades teaduslikult, et kuidas vastavad juhtumid on aset leidnud ning mis oli juhtunud. Räägiti ka tuletõrjujate ja matusekontoriga nimega TM ehk Taevas ja Maal. Pärast tehtud tööd vaibus tähelepanu Kunda poltergeisti fenomeni ümber ning Kändler veendus, et poltergeist oli inimeste enda peades. Nii näiteks võis peituda selle taga tõsiasi, et inimesed ei saanud omavahel läbi ning üks inimene otsustas teisele nalja pärast visata kartuli aknasse.

Kunda poltergeisti juhtumit olevat Kändleri sõnul kajatatud Eestis kõigis lehtedes. Ka linnapea olevat ise veendunud olnud, et poltergeist tegutseb. Salapärased juhtumid leidsid aset Kundas erinevates kohtades ning peredes. Ühele vanale prouale olevat visatud kartuleid, teises peres süttisid elektrikontaktid.

5. Kuidas võib seletada 90-ndate esimesel poolel Eestis aset leidnud UFO-nähtuste ja fenomeni populariseerumist?

Selle taga on Kändleri sõnul suur mõjuvõim, mis võib peituda ühe inimese taga. Täpsemalt öeldes Igor Volke ning tema sõprade tegevuse tõttu leidiski aset UFO fenomeni populariseerumine 90-ndate I poolel. Volkel olevat olnud Kändleri sõnul hea loengute pidamise võime, jutuoskus ja laialdane silmaring. Kändler on ka isiklikult Volkega pikemalt vestelnud UFO-de teemal. Vestluses mainis Volke, et nad on siis või mitte, aga mingisugused nähtused eksisteerivad ning ta soovib välja uurida, et mida need täpsemalt endast kujutavad. Antud asjaolu on Kändleri jaoks aktsepteeritav kui see just nii ka on nagu Volke väitis. Päris petiseks ta Volket ei pea, kuigi selles olevat palju kaheldavat Kändleri sõnul. Nii näiteks just Nõukogude armee juhtumite propageerimise puhul, mis läksid inimestele peale, sest oldi huvitatud armee saladustest. Samas mainib Kändler, et arvatavasti oli ka teisigi ufolooge, kes ufoloogia populariseerumise taga olid, kuid Volke olevat neist olnud kõige silmatorkavam.

Ka saatesari „Monoloog tundmatuga” on Kändlerile tuttav ning kahtlemata oli see populaarne inimeste seas, aga ometigi jäid mitmed juhtumid sealt siiski „hämarateks”. Aeg-ajalt ta jälgis neid saateid kui talle aeg selleks sobis. Kerna seisukoht Kändleri sõnul olevat olnud see, et inimesed peavad teadma, mida teiste poolt nähakse - olgu need siis tõesed või mitte. Selle seisukoha vastu Kändler vaielda ei saa, aga kas on mõtet igapäevaselt näidata erinevaid „hullumaja stseene” tema sõnul. Üks Kändleri maksimiideks

on see, et hulluks minnakse tuhandel ja ühel väga värvikal moel, aga targaks saadakse ainult ühel tuimal ning värvitul teel. Üldkokkuvõttes peab Kändler Kersnat kummaliseks nähtuseks, kes on tema arvates ka teinud väga häid ja adekvaatseid saateid.

6. Miks ja mis mõjutustel loodi 1991. aasta talvel mitteametlik teadustoimetajate ühing nimega Eesti Skeptiline Meel?

Kändleri sõnul loodi see seetõttu, et asi hakkas ületama juba igasugust piiri. Paranähtuste ja -teaduste tutvustamine hakkas käima juba tervisele. Seda tõsiasja näeme Kändleri sõnul ka tänapäeval igasuguste „imevedelike” ja muude taoliste ravimite näol.

Eesti Skeptilise Meele loomisel oli eeskujuks Soome, kus oli skeptikute selts nimega *Skepsis*, mis ühltasi andis välja ka ajakirja *Skeptikko*. Soomlased olevat Kändleri sõnul ka pidanud mitmesuguseid loenguid ja teinud pseudoteaduste vastast teavitustööd, mis oli ka neile inspiratsiooniks tegevusel. Lisaks võeti Kändleri sõnul ka eeskujuna ameeriklastelt, kellel oli samuti skeptikute ühing, mis andis välja ajakirja *Sceptical Inquirer* ning ilmub ka siiani. Nemad andsid väidetavalt välja ka enda Nobeli preemiat uurimuste eest, mida ei oleks pidanud, mida ei pea ja ka tulevikus ei peaks tegema. Praeguselt aga peab Kändler tõdema, et nad on muutunud poliitiliselt korrektsemateks, ometigi on vastava preemia välja andmine neil veel kombeks. Eesti Skeptilise Meele liikmed olid Indrek Rohtmets, Hendrik Relve, Peeter Ernits ja Tiit Kändler. Samuti oli ka üks neiu, kuid Kändler on tema nime unustanud.

Lisaks olid Kändleri sõnul Eesti Skeptilisel Meelel tugevad suhted Soome skeptikutega. Nii näiteks käisid nad Eestis külas, ometigi ei mäleta Kändler, et kas ka nemad soomlasi külastasid. Siiski olevat Helsingi ülikoolis korraldatud iga-aastaselt teaduspäevi, kus käisid kohal ka erinevad skeptikud, kuid hiljem antud üritust külastades neid Kändleri sõnul enam ei olnud. Kändleri arvates võis see olla tingitud sellest, et vastav entusiastlik „hoog” kadus neil ära.

Kändler teab ka rääkida, et ühtäkki hakati Aktuaalses Kaameras saate lõpul ette loetama horoskoope. Seetõttu otsustati anda enda auhind „Suurüraja” 1992. aastal Eesti Televisioonile. Kui aga auhinda hakati üle andma ning saal oli rahvast täis kogunenud, siis ei ilmunud kohale Eesti Televisiooni esindajat. Ometigi ei mäleta Kändler, et kuidas vastav auhind neile kätte toimetati, arvatavasti viidi see Eesti Televisiooni valvelauda.

„Suurüraja” auhind kujutas endast Kändleri sõnul kasti, kus sees oli veider kivimoodustis. Samas tuletab Kändler meelde, et keegi Eesti Skeptilise Meele tegemisi ei rahastanud. Samal ajal loodi ka Teadusajakirjanike Selts ning seda samuti soomlaste eestvõttel, aga rahalisel toetusel alguses, antud ühing tegutseb kuni praeguseni.

Kändler peab tõdema, et skeptiline tegevus on Eestis vaibunud. Siiski teab ta öelda, üheks taoliseks eestvedajaks on tänapäeval Martin Vällik, kellel on portaal skeptik.ee. 90-ndate esimesel poolel ta aga veel tuntud ei olnud. Tema võttis Eesti Skeptiliselt Meelelt n-ö skeptilise tegevuse juhtimise üle ning kontakteerus ka Soome skeptikutega. Välliku puhul oli tegemist kodanikualgatusega, tegeleb ise huviastronoomiaga ning Kändleri sõnul omab ta ka arvatavasti firmat, mis müüb teleskoope.

7. 1992. aastal aitasite viia Horisondi peatoimetaja Indrek Rohtmetsaga läbi avaliku arvamuse küsitluse, mille raames püüti tuhandelt inimeselt uurida nende uskumiste kohta. Kuidas kommenteerite antud tulemusi? Kus võiks antud uurimustulemused leida?

Kändler annab teada, et tegelikkuses ei puutunud Rohtmets asjasse. Kuidas oli antud valim võetud – see on kajastatud Kändleri enda artiklis, mis on publitseeritud Rahva Hääle lisalehes Vaatleja. Küsitlust aitas läbi viia üks prestiižne küsitlusfirma, võibolla oli tegemist Emoriga. Küsimustiku mõtles välja Kändler isiklikult. Tulemusena kirjutas ta valmis artikli pealkirja all, et eestlased on tontusksed. Kõige rohkem usuti Kändleri sõnul väidetavalt kummitustesse, protsent neisse uskujate puhul oli märkimisväärne. Kõige hämmastavamaks pidas Kändler aga asjaolu, et enim usuvad paranormaalsetesse nähtustesse kõrgharidusega naised, kes on teistpidi tuntud kui kõige usinamad ajakirjanduse lugejad.

8. Kas Eestis on lisaks teile ning teie kaaskondlastele veel tegutsenud n-ö skeptilisema suuna esindajaid nii 90-ndatel kui ka praegu?

Lisaks Vällikule on tegutsenud n-ö skeptilisema suuna esindajatena Teadusajakirjanike Selts ning seda ka 90ndatel. Nii näiteks olevat nad Kändleri sõnul mitmel moel tegelenud „valgustamisega” kas siis Eesti Raadios või ajakirjanduses. Siiski on Kändler jõudnud sügavale veendumusele, et inimesed, kes vääralt usuvad horoskoopidesse ja UFO-desse, siis pole mõtet nendega vaielda, sest loogiline argumentatsioon nende puhul ei kehti.

Kui aga peaks reaalselt maavälise mõistusliku eluga ühendust saadama, siis on Kändler üsna veendunud, et parem kui nad ei tuleks. Tulnukad ei tuleks meile enda leiutisi tutvustama ning isegi kui nad seda teeksid, siis me poleks veel selleks õigel tasemel võrreldes nendega. Arvatavasti leidub Kändleri sõnul mõistuslikku elu planeet Maa lähedal vähem kui me seda oleme varem arvanud. Nii näiteks on SETI ehk n-ö võõrintelligentsi otsimise programm kaotanud riigi poolse rahastuse, mistõttu selle tegevus laienes internetikeskkonda vabatahtlikke peale. Vaatamata nende tegevusele pole siiski leitud võõrintelligentsilt signaale.

9. Millised olid teie kokkupuuted pseudoteadusest huvitatute ja kohalike ufoloogidega? Kas olete osalenud nende poolt läbi viidud konverentsidel ?

Nagu eelnevalt mainitud, siis Kändler püüdis rääkida Volkega, et miks ta ufoloogiaga tegeleb ja nii edasi. Vastavatel konverentsidel Kändler käinud pole. Ometigi on ta käinud huvi pärast selgeltnägija juures, et vaadata mis talle räägitakse. Kändler küsis selgeltnägija käest, et miks ta ärkab alati kell 3 öösel üles ning selgeltnägija poolt antud vastus on siiani tal „hinges”. Nimelt olevat selgeltnägija sõnul käinud Kändlerit tema üks lähedastest kummitamas. Taolisi teadmisi peab Kändler inimesele aga suisa ohtlikuks ning ta mäletab seda siiani, et kuidas selgeltnägija pendeldas ning joonistas ta voodi üles. Selgeltnägija olevat soovitanud Kändleril ärgata üles kell 3 ning panna küünal põlema sel hetkel, mis olevat „kummitamise” vastu aidanud. Siiski on mitmete uneuurijate poolt selgeks tehtud Kändleri sõnul, et on üsna loomulik see, kui inimene ärkab kesköösel või mingil muul perioodil. Kokkuvõttena võib öelda Kändleri arvates, et mängitakse inimeste nõrkuste peale, mistõttu ta katkestas igasuguse suhtluse taoliste selgeltnägijatega.

10. Kuidas mäletate ufoloogilise temaatika poliitilise surve alt vabanemist 80-ndate teisel poolel ja 90-ndatel?

Kändleri sõnul sai see alguse siis, kui hakkas ilmuma ufoloogilist kirjandust. Algselt paranähtuslikke sündmusi kajastavate ajakirjade näol ning hiljem juba raamatute. Kunagi polevat Kändleri sõnul olnud lähiajaloo huvi nõnda suur kui antud perioodil. Täpsemalt öeldes huvituti erinevatest paranähtustest ning ideedest, mida kirjutati vastavas kirjanduses. Kui Kändler aga hakkas käima välismaal, siis tekkisid mitmesugused sõpruslehed Soomes ja Rootsis, kes tegelesid para-temaatikaga. Samal ajal töötas Kändler

Maalehe toimetuses.

Kui Kändler külastas esmakordselt Kopenhaagenit, siis talle jäi seal silma saientoloogia instituut. Kändler soovis seda ka huvi pärast külastada ning sisenes hoonesse, kuna uks oli lahti. Seal vaatasid talle vastu vormirõivastes naisterahvad, keda Kändler pidas headeks psühholoogideks, sest nad vaatasid talle silma ning mainisid, et Kändleril pole sinna asja ning kästi keerata ringi. Saientoloogia karjäärinõustamisprogrammi reklaamiti ka Eestis televisioonis. Seetõttu otsustas Kändler neid n-ö teolt tabada, sest ta pidas seda „tõsiseks asjaks”, kuna mitmed firmad uskusid antud programmi tõepärasusse. Firmad saatsid küsimustiku laiali, mille najal lubati anda isiku enda parameetrid. Seetõttu otsustas Kändler saata ühe ajakirjanikuks pürgiva naisterahva nende juurde, kes tuli umbes 50 lehega tagasi. Seejärel otsustati täringu numbrite tulemusel täita vastav küsimustik. Kändler avaldas tulemustest pika uurimise Eesti Ekspressi, lisalehes Magnet. Antud artiklis tõi ta välja, et isegi kui sa viskad juhuslikult täringuid, siis sellest siiski joonistub välja mingisugune profiil. Seda pidas Kändler ohtlikuks, sest see määras inimeste saatuse, kuid pärast artikli publitseerimist olevat vastav programm ära kadunud Eestist.

Kokkuvõttena iseloomustab Kändler uuritavat perioodi kui aega, kus erinevad pseudoteadused ja para-temaatika kuulusid tugevalt igapäevasesse ellu. Rääkides eestlasest kui usukaugest rahvast on Kändleri sõnul vale lähenemine, sest paljud on meie seast eba-, tont- ja UFO-usksed.

Intervjuu Aari Juhansonga. Transkriptsioon (30.03.2019)

1. Kuidas sattusite ajakirja *Universum* toimetusse tõlkijaks? Kui kaua te töotasite antud ajakirja toimetuses?

Aari Juhansonil sõnul oli tegemist ülikooli kõrvalise tööga. Õppis Tartu ülikoolis inglise keele filoloogiat. Tõlkis mitmeid artikleid inglise keelest, mis hiljem leidsid kajastust ajakirjas *Universum*. Ajakirja *Universum* toimetusse sattus Juhanson arvatavasti tööle läbi Viljandi turismibüroo, kes korraldasid erinevaid kursuseid. Nii käis ta linna peal giidi tuuri tegemas, mistõttu nende kohtumine Viljo Saldrega võis taolises olukorras aset leida. Ometigi ei oska Juhanson konkreetset hetke nimetada, et kuidas see täpsemalt aset leidis ja millal. Viljo Saldre tõi vastava materjali Juhansonile koju, samas mingi osa informatsioonist otsis ta ka ise. Ometigi ei oska Juhanson öelda, et kas ta tegutses ka *Universumi* kõrvalt *Paradoks B* toimetusse artiklite tõlkimisega.

Ainus asi, mida Juhanson väidetavalt UFO-de kohta tõlkis, oli Jenny Randlesi teosest „*Abduction*” („Tulnukate inimröövid”), kus ta tõlkis mõningaid välja valitud juhtumeid. Lisaks sai Juhanson tõlkida ka ühte Marsi raamatut, mille Saldre tõi talle isiklikult. Juhanson teostas antud teoste puhul kokkuvõtvat tõlget ehk vabatõlget – ei tõlkinud sõna-sõnalt, üritas pigem põhimõtet edasi anda. Pole Juhansonil sõnul ka välistatud, et ka toimetuses omakorda lühendati vastavaid tekste. Teoses räägiti sellest, kuidas Marsi peal olevat olnud püramiidid, lisaks salapärased jooned, mis justkui viitasid kunagisele vee olemasolule. Marsi raamatu puhul oli Saldrel kindel ettekujutus, mis läks sellesse temaatikasse, et kes seal elab ja nii. Kirjutised pani Juhanson kirja arvatavasti trükimasinaga, sest arvuteid, mälupulkasid ja *google docsi* sel hetkel veel ei eksisteerinud – tal on trükimasin kodus olemas. Juhanson ei mäleta, et ta oleks postiga enda tööd saatnud Saldrele, pigem tuli ta neile isiklikult järele.

Lisaks teab Juhanson välja tuua, et Krista Suits tegi samuti tõlkeid Saldrele, kes ühtlasi ka jätkas vastavat tööd kui Juhanson oli selle lõpetanud. Ometigi ei oska kedagi teist säärast tõlkijat Juhanson nimetada, kes oleks tõlkimisega tegelenud selles vallas.

2. Mis oli ajakirja *Universum* missiooniks ehk eesmärgiks?

Juhansoni arvates oli eesmärgiks inimeste harimine parateemade valdkonnas. Tegelikult liikus sel hetkel käsikirjalist

materjali Juhansoni sõnutsi inimeselt-inimesele nõukogude ajal ning ka selle lõpul. tõlgiti erinevat materjali näiteks numeroloogia teemal, mida küll ei kirjastatud, kuid oli tõlgitud. Lisaks oli käsikirjalisi teoseid ka jooga teemal, ufoloogiast. Tegemist oli Juhansoni kohaselt müstilise asjaga, mis oli saladuselooriga kaetud. Saldre kasutas aga vastavat niši ära, inimestel oli tegelikult huvi taoliste teemade vastu. Saldre aga pakkus välja uue võimaluse jagada informatsiooni avalikult, et ei peaks kuskilt nurga tagant seda hankima. Kogu orientalistika temaatika, UFO-d ja jooga moodustasid antud hetkel esoteerika valdkonna ning *Paradoks B* ja *Universum* üritasid seda katta.

Juhansoni sõnul alustas Saldre mitte millestki konkreetsest, kuid ühest hetkest hakkas üks valdkond minema oma rada ja teine teist teed. Nii olevat praegune ajakiri, *Tervendaja*, just kasvanud sellest välja (*Paradoks B-st*). Mingil hetkel (1990ndatel) läks ufoloogia oma rada ning muu temaatika, mis puudutas eelmiste elude nägemist, astraalkehasid, valisid teise kursi. Alustas Saldre ühe ajakirjaga, Juhansoni arvates võimalik, et *Paradoks B*-ga, kuid hiljem tuli *Universum* sinna juurde – lugejate jaoks oli vaja konkretiseerida.

3. Mille järgi otsustati, et millised lood pääsevad ajakirja veergudele ning millised mitte?

Saldre siiski ise otsis vastavat materjali Juhansoni kohaselt, samas ei välista ta ka võimalust, et Saldrel oli enda tutvusringkond, kelle käest ta alginformatsiooni sai. Ometigi ei mäleta Juhanson, et Saldre oleks enda valikuid artiklite näol põhjendanud. Mingites olukordades oli Saldrel kindel nägemus, teistes jällegi andis ta Juhansonile vabad käed. Nii näiteks Dänikeni raamat Edgar Cayce'st (ometigi kahtleb Juhanson, et kas see oli ka kindlalt antud teos), mille Juhanson pakkus Saldrele välja ning talle see ühtlasi ka sobis. Seejärel arutleti, et mis kohti sealt esile tõsta ning avaldada – mis pakub lugejatele huvi?

4. Milline artikkel või juhtum on teile tõlkijana kõige paremini meelde jäänud antud ajakirjast?

Juhansonile meeldisid artiklid, kus oli kajastatud UFO juhtumite nägijaid ning intervjuud

tervendajatega. Juhansonile meeldib tõlkida, sest see võimaldab alati uut informatsiooni teada saada. Lisaks, kui sa soovid midagi tõlkida, siis tuleb eelnevalt hankida ka taustainformatsiooni. Ometigi ei võtnud Juhanson kindlat seisukohta küsimuses, et kas inimkonda on külastanud tulnukat. Kui Juhanson aga tõlkis teost „*Abduction*”, siis tal jäi mulje, et konkreetsed inimesed näevad taolisi juhtumeid ning teised mitte. Seal oli artikkel, kus oli kaks inimest, kes olid autos. Üks neist nägi midagi ja teine mitte. Kui aga Juhanson taolist asja luges, siis tal tekkis küsimus: kas taoline asi on võimalik? Arvestades seda, mis tänapäeval on selgunud, siis Juhasoni sõnul mingisugune kontakt peaks sellistes olukordades aset siiski leidma, ometigi tekib küsimus, et kas see on maavälise eluga seotud või paralleelmaailmaga.

5. Kuivõrd oli avalikkuses täheldatav suurenenud UFO-huvi perioodil 1991-1994? Mis hetkest võis vabalt antud teemadel juba rääkida?

Tõenäoliselt oli suurenenud UFO huvi tekkinud Juhasoni kohaselt asjaolust, et vastavast teemast ei olnud varem räägitud. Järsku oli võimalik (1990-ndate alguses) juba sellest teemast rääkida, aga samas ei usu Juhanson, et oleks aset leidnud mingit sorti ilmingute suurenemine. Nii kuulis Juhanson esimest korda UFO-dest siis, kui ta oli 12-aastane ehk tegemist pidi olema 1980-ndatega. Lisaks peab ta üheks UFO huvi tekitavaks elemendiks ka kirjastuse Sünnimaa ajakirju ning ka nende inimeste hulgas, kes ei olnud varem taolise teemaga kokku puutunud. Antud ajakirjad (*Paradoks B* ja *Universum*) olevat olnud ka üsnagi populaarsed, reeglina müüdi läbi.

Ka mäletab Juhanson Vahur Kersna poolt juhitud saadet nimega „Monoloog tundmatuga”, mida ta küll on vaadanud, aga täpsem sisu talle ei meenu. Samas on konkreetset momenti raske öelda Juhansonil, et millal oleks olnud võimalik antud teemadel juba vabalt rääkida. Seda sellepärast, et kui sul oli oma seltskond, kellel olid samad huvid (Juhasoni klassiõde tuli Kanadast 1989. aastal Dänikeni teosega), siis tahtmatult räägiti ka para-teemadel. Ka teab mainida Juhanson huvitava fakti selle kohta, et *Paradoks B*, *Universum* hakkasid ilmuma umbes samal ajal kui esimene Eesti seksi-ajakiri *Maaja*, mis oli algselt nime all *Maarja*.

6. Kuivõrd puutusite kokku toimetusse laekunud lugejate kirjadega? Millised inimesed nad

olid, kas nad paistsid näiteks millegi poolest silma? (milline oli teie lugeja)

Lugejate ja toimetusse laekunud inimestega Juhanson isiklikult kokku ei puutunud – see oli siiski toimetaja teema.

7. Mis on Teie arvates need asjad, mis paeluvad inimesi ufoloogia osas? Kas ufoloogia on teadusharu, mida tuleks põhjalikumalt uurida või on tegemist n-ö pseudoteadusega?

Juhanson arvab, et selle taga on teadmatus ja müstika. Kellelgi kuskil on olnud mingit sorti kogemus, mis on teatud mõttes reaalne, samas aga tänaval tulnukad sul Juhanson kohaselt vastu ei tule. Asi, mis näib olevat olemas, aga samas need, kes on kokku puutunud on vähe. Inimestes tekitavad põnevust lood sellest, et keegi kuskil viidi ära tulnukate poolt ning midagi ei teata Juhanson kohaselt. UFO röövimiste puhul on täheldatud ka mingeid märke näiteks kehal hiljem ning inimesed on ka mäletanud vastavaid õudusi. Samas, kui sa näed taevas ka tundmatut objekti, siis sa paned vastavad infokillud kokku ning saadki tulemuseks UFO-de taga peituvat maavälise elu olemasolu.

Tänapäeval on aga Juhanson kohaselt läinud UFO-de uurimine teaduslikumaks kui varem. Nii kontrollitakse järgi, et taoliste juhtumite taga poleks ilmastikunähtusi või muid maiseid lendobjekte. Juhtumitesse suhtutakse tõsisemalt. Nii näiteks telekanalil *Discovery* või *National Geographic* on Juhansonile silma jäänud UFO dokumentaalid, kus aeg-ajalt näidati UFO uurijate gruppe, kes kutsutakse välja, kui midagi salapärase oli juhtunud. Taolised grupid olevat üsnagi teaduslikult lähenenud UFO-de seletamisele, tehes kindlaks kõik loogiliselt seletatavad asjaolud. Kui aga ilmastikunähtused ja muud eksitavad elemendid on välistatud, alles siis püütakse selgusele jõuda, et kas tegemist on UFO-ga või mitte. Tänapäeval on veel Juhanson kohaselt võimalus, et saab tegeleda fotode võltsimisega – selle vastu on aga olemas inimesed, kes suudavad pildi võtta kiht-kihi haaval lahti ning paljastada pettused või kinnitada selle originaalsust. 1990-ndatel aga taolist asja veel ei eksisteerinud, see võib-olla ka Juhanson sõnul põhjuseks, miks taolisi nähtusi teatati enam kui varasemalt – ei olnud võimalik teaduslikult uurida. Samas ei saa ka öelda Juhanson sõnutsi, et kriitilist mõtlemist poleks eksisteerinud 1990-ndatel. Palju lihtsam võis inimesel olla arvata, et tegemist on mõne kahtlase objektiga ja seda raporteerida. Siiski ei saa ümber ka küsimusest, et miks tulnukad peaksid meid külastama?

8. Kuivõrd tulusaks osutus ajakirja *Universum* läbimüük? Kui populaarne see inimeste seas oli?

Juhanson usub, et kahjumis antud ajakiri ei olnud, sest kui mõelda, siis see oli üsna populaarne. See võib järelduda juba sellest, et algselt kasutati antud ajakirja puhul taaskasutuspaberit, hiljem mindi kvaliteetsema paberi peale üle. Sellest, et edasi areneda, tuleb ka investeerida Juhansonis sõnul. Eraldi ise Juhanson vastavat ajakirja endale ei ostanud, ajakirjad tõi Saldre isiklikult Aarile. Ka ei saa öelda, et ta oleks need kaanest-kaaneni läbi lugenud.

9. Mis ajaperioodil olete enda karjääri jooksul puutunud kokku kõige rohkem UFO-juhtumitega?

Juhanson usub, et kõige rohkem puutus ta UFO-juhtumitega kokku sel hetkel, mil ta tegeles ajakirja *Universum* toimetuses tõlkijana. Sest peale seda pole Juhansonis sõnul tal küll olnud vastava temaatikaga aega tegeleda. Pärast seda tuli pere, lapsed ning juba sellele kulub aeg, mistõttu muutub vastav temaatika teisejärguliseks. Lisaks läks ta peale *Universumi* all töötamist edasi Viljandi Maagümnaasiumisse õpetajaks. Seda põhjusel, et Juhanson ei näinud isiklikult tõlkija tööd millegi sellisena, mida ta sooviks igapäevaselt teha, mis tähendab, et sa istud ning toimetad mingit põhjaliku teemat. Siiski teeb veel Juhanson siiani tõlketöid, kuid need on põhitöökohale lisaks – talle meeldib neid küll teha, aga ei soovi olla nendega seotud hommikust õhtuni. Teiseks põhjuseks lahkumise osas võib ka pidada seda, et teda kutsuti Viljandi Maagümnaasiumi õppelejuhataja poolt. Juhanson lõpetas ajakirja *Universumile* tõlketööde tegemise arvatavasti enne ära kui ta ülikooli lõpetas, kuskil aastal 1992-93. Kui aga Saldre lõpetas Sünnimaa kirjastuses toimetaja töö, siis võis ka lõppeda ajakirja *Universum* ilmumine.

10. Millised on teie arust kõige tõepärasemad lood, mille tõlkimisega olete tegelenud ajakirja *Universum* toimetuses?

Juhansonile pakkus huvi Marsi teema vastavas ajakirjas, mida oleks olnud ilus uskuda. Tegemist on kauge planeediga, mis asub üsna kaugel meist ning teadlased on tänapäeval selgeks teinud, et seal võis eksisteerida elu ning koore all võib-olla vedel vesi. Marsil

olevat olnud püramiidid ja näo-kujuline moodustis – selles osas on Juhansonil sõnul küsimus selles, et kui kaugelt on vastavad fotod tehtud, mistõttu ta ei oska midagi kindlat väita. Tänapäeval on ka teadlaste kohaselt Juhansonil poolt selgeks tehtud, et kui mingeid kindlaid ajuosasid stimuleerida, siis sellega võivad kaasneda taju muudatused, mis väljenduvad kujutlusena, et sind röövitakse tulnukate poolt ära. See pani ühtlasi kriitilise pilguga mõtlema, et kas UFO juhtumite läbi elajad polnud mitte rooli taga lihtsalt magama jäänud ning niimoodi midagi paranormaalset kogenud. Samas ei saa ka väita, et midagi ei oleks nende puhul aset leidnud Juhansonil mõtiskluse kohaselt.

Intervjuu Igor Volkega II. Transkriptsioon (03.04.2019)

1. Kuidas kirjeldate end kui ufoloogi, mille poolest erine teistest?

Kvantitatiivne erinevus seisneb selles, et Volke on tegelenud kaua aega ufoloogiaga, nii juba 1969. aastast, mil tekkis huvi. Lisaks erineb ta teistest ufoloogidest ka selle poolest, et pearõhu on ta asetanud ufoloogiaga tegelemisel välitöödele. Eesmärgiks on otsida tunnistajad, neid intervjuuerida ning vastav informatsioon dokumenteerida. Paljud teised ufoloogid on aga vastavas olukorras asetanud rõhu folkloorsele osale ehk lugudele, kirjandusele ning ajakirjade tundmisele. Kolmanda erinevusena toob Volke välja selle, et kui mitmetel UFO-huvilistel, nii Soomes kui ka Eestis, on soov esineda ning olla kui ufoloog ja asjatundja, siis Volke arvates on vastava valdkonna jaoks on olemas spetsiaalne välja koolitatud teadus. Neil peaks olema võimalus vastata ka küsimustele, kuid seda ei ole võimalik teha kui ei ole välitööde materjali. Seda aga seetõttu, et neil puudub katuseorganisatsioonist ehk ülevalt poolt lähetus välitöödele. Volke sõnul puudub õppeprogramm, õppetool ja õppekava, mis suunaks inimesi välitöödega tegelema, mistõttu on teadus kõrvale jäetud (seda stigma, autoriteedi ja rahastuse küsimuse tõttu). Välitööde tulemusi tuleb nii palju kui võimalik menetleda. Üldplaanis näeb see välja järgmine: narratiivi, uurimismaterjali kogumine, dokumenteerimine ning seejärel koostöö teiste distsipliinidega. Volke tulemused on kantud tema lähikonda ning antud aine baasil on välja antud ka kaks arvestatavat raamatut. Raamatutest on välja jäetud erinevad Volke sõnul “karvalised” ja “arusaamatud” asjad, mis uurijale ja lugejale küll suuremat huvi võiks pakkuda.

Volke on käsitlenud ka anomalistika meetodeid, tegevussuundi, mõtteviise - näitamaks parapsühholoogilisi aspekte, mis UFO-juhtumitega kaasnevad. Nii näiteks tunnistajate teadvuse ja taju muutus (parapsühholoogiline ja psühholoogiline) – kas on kaasnenud asotsiaalsuse aspekt, kuidas esineb post-traumaatiline seisund? Anomalistika koha pealt on uurinud Volke nähtuste esinemisi ajalises ja ruumilises jaotuses. Nii näiteks tuleb koguda kümnekond aastat andmeid, et oleks võimalik öelda, et UFO-juhtumid leiavad aset strateegilistes piirkondades, teatud võtmeisikute ligi või nendega seoses.

2. Kuidas on praeguselt muutunud tööpõhimõtted UFO nähtuste uurimisel võrreldes 1980-

ndate ja 90-ndatega? kas endiselt valitseb põhimõte, et andmete analüüsiks on spetsiaalsed koolituse saanud inimesed või on selle tendents vähenud?

Alati on Volke sõnul hea, et materjali uurimiseks peaks olema kogenud inimesed, mis tähendab professionaalsust. Nii palju kui võimalik, siis tuleks ikkagi professionaale antud uurimistesse kaasata. Erinevus praeguse ja AKRAK-i algusperioodiga on see, et AKRAK-i puhul oli välitöödel tavaliselt 6-8 inimest, koosolekutel aga juba 30-35 inimest. Praeguselt aga võtab Volke sõnul välitöödest osa ainult tema lähikond, jäädes piiridesse 4-5 inimest, ja mahukat metateaduseltskonda praegu ei esindata.

Kvalitatiivsest aspektist lähtudes, Volke sõnul, on aga maailm avardunud, internet annab võimaluse võrrelda teiste analoogide ja teiste uurimispiirkondade uurijate materjale, suhelda meilitsi ja isiklike kohtumiste näol. Nõukogude perioodil aga eksisteeris Volke sõnul “raudmaterjalist eesriie”, mis takistas mitmesuguseid kohtumisi ning samuti oli ka kirjavahetus raskendatud. Kokkuvõtvalt võib Volke sõnul öelda, et võimalused on tohutult kasvanud, aga töö tingimused jätavad seevastu soovida.

Metoodiliselt võib öelda, et välitööd on kõige alus. Folkloristika häda aga seisneb välitööde puudulikkuses või nende mitteteostamisel. Taolist asjaolu on Volkele kinnitanud mitmed kraadiga inimesed välismaalt kui ka Eestist. Volke ei kujuta ette ufoloogia uuringuid arhiivimaterjalide, raamatute ja ajakirjade, sest sellest saab literatuurne materjal. Aga loodusteadusliku objekti või objektiivsuse ja tegelikkuse uuring aga nõuab välitööde punktuaalset tegemist, eriti kui tegemist peaks olema oletatava maavälise intellektiga. Nõue on iseenesest Volke sõnul kriminalistika alane, kogemus ja ettevalmistamine: välitööde dokumenteerimine, ütluste saamine, küsitluste läbiviimine, materjali kogumine. Lisaks ei tohi eirata nõrke signaale, mis võivad Volke sõnul olla justkui saatanat paljastavaks pisiasjaks.

3. Kas nimekombinatsioon AKRAK tuli kasutusele 1979. aasta niinimeatud eelloo ajal või 1986. aastal?

Nimekombinatsioon AKRAK tuli Volke sõnul kasutusele 1976-79. aasta vahel, aga 1986. aastal kajastus AKRAK juba dokumentides formuleerituna. 1979. aastal ning ka hiljem, kui

dokumendid viidi sisse Teadustehnikate ühendusse, rahvakeeles Inseneride majja, siis administratsiooni nõue oli näha põhikirjas, et millega vastav komisjon tegeleb, mis nime see kannab.

Teaduse jaoks oli AKRAK-i näol seega tehtud tugev eeltöö, kuid “akadeemiline raskerelvastus” ei lähenenud sellele. See oli põhjustatud Volke sõnul asjaolust, et vastav materjal oli seotud julgeolekuga. Oli olukordi, kus Volke pani välitööde materjalid laua peale ning seejärel vaadati ning toodi välja, et milliste vastu täpsemalt huvi tuntakse. Sellise koostöö eest sai Volke vastu informatsiooni ja sidemeid nii-öelda keskuse poolt, mis olid Moskvast, ja üleliidulised ühiskondlikel alustel toimetavad organisatsioonid, kelle juhtkond oli kõrge kvalifikatsiooniga, akadeemiline ja mõnikord ka militaarne.

4. Milline ufoloog oli Teie pilgu läbi Hans Raudsik? Miks on Madis Jürge nimetanud teda 1998. aasta Eesti Ekspressi artiklis "UFO-mees Volke" Teie UFO-huvilisest konkurendiks?

Volke sõnul tegeles Raudsik suhteliselt vähe välitöödega, puutudes kokku ainult üksikjuhtumitega. Üldiselt tegeles ta loengumaterjalidega ning oli Volke silmis kui UFO-propagandist. Ühtlasi liitus Raudsik ka AKRAK-iga teatud perioodil, kust ta võttis informatiivse ja publitsistliku osa ja lähenemise (kirjandus, artiklid) ning pidas nendele tuginedes loenguid. Loengupidamist peab aga Volke UFO-propagandismiks, mitte antud fenomeni uurimiseks. Siiski saab midagi ka Volke sõnul teha artiklite ja raamatute põhjal üht-teist teostada, kuid see pole soovituslik. Peale Raudsiku pole aga leidunud Volke sõnutsi taoliseid „eriharuseid”.

5. Eelnevas intervjuus mainisite, et AKRAK-i töös anti algmaterjal edasi laboritele, kuid kas uuringutasud tasusid nemad või teie?

See, et kuidas Volke sai Paldiskist kätte teatud dokumendid: ta tegi ohvitseridele mõned viinad välja ning andis enda kodus neile korralikult süüa. AKRAR-il endal puudus rahastus, sõideti enda rahadega välja, oma kütus, toidud – päevaraha pärines liikmete enda taskust. Volke lisab veel, et uuringuid rahastas tema abikaasa ja lapsed, kelle kõrvalt ta nii-öelda varastas ehk näpistas. AKRAK-i toimimiseks oli kasulik, et Volke töötas veel kahe koha peal. Praeguselt poleks Volke sõnul mõeldavgi saada Eesti kaitseväest informatsiooni

pudeli viina eest.

Laborites teostati Volke kohaselt uuringuid tutvuste kaudu ja „partnertehingute” näol. Volke andis kirjandust lugeda ja talle kogutud materjalile toetudes viidi läbi uuring, seda näiteks Maaviljeluse Instituudi taime- või mullastikulaboris. Lisaks tolelaegse TPI (tänapäeval Tallinna Tehnikaülikool) materjali analüüsi näol. Kõik antud hetkel teadsid, et antud teemaga tegelevad inimesed on autsaiderid – keegi midagi ei teeni. See oli ka põhjus, miks oli niivõrd vähe UFO-temaatika uurijaid, sest poissmees võib Volke kohaselt raha panna, aga perekonnainimesel tekib tsensuur. Rahastamine ei olnud seetõttu riiklik, ühiskondlik – kõik oli oma raha. Eriti raskeks osutus 90-ndate alguses, mil oli bensiinikriis. Siis oli vaja AKRAK-i liikmetel panna kõik oma raha kokku ja kanister bensiini muretsesetud.

6. Kui tõsiseks probleemiks võib pidada tänapäeval Eestis niinimetatud põlvkonna probleemi, et aktiivseid UFO-temaatikaga tegelevaid noori pole peale tulnud? Mis on saanud noorsoogrupeeriingust EUFON (Estonian UFO Network)?

EUFON on praeguselt Volke sõnutsi kasvanud suureks, liikmed on äärmiselt tublid oma klassikalistes tegevusalades. Paljud neist on Tartu ülikooli poolt välja õpetatud humanitaarteaduse inimesed, samas esineb ka reaalteaduse esindajad. Ometigi on nende nimed konfidentsiaalseks informatsiooniks. Tegemist oli üleminekupõlvkonnaga, mille puhul oli näha, et turumajandus nõuab inimeselt tööd, et ära elada – pudeli viina eest ei saanud enam midagi. Esiteks, turutingimused muutusid ning kadus ära ka vastav kogemus. Teiseks, välitöö on iseenesest aeganõudev, samuti vahendeid ja pühendumist vajav. Kui inimene pühendub üksnes enda erialale, siis ta saab rahuldada ainult enda huviala – surfates internetis. Väljasõit välitöödele on aga metodoloogiliselt hoopis teine asi. Nii et kui Volke sõidab välitöödele, siis on tegemist nõukogude aegse mudeliga (sõpruskond). Samuti kantakse endiselt ühiselt söök, kütus. Ainukesena on Volke välitööde tiimi jäänud üks isik EUFONist, keda ta peab Eesti ufoloogia arvestatavaks numbriks. Lisaks on Nõukogude ajast nii-öelda soola ka Ivo Tarmisto, kes teostab kohalikke uuringuid.

7. Kas üheks kirkamaks looks võib teie raamatus "Täiendatud UFO-päevikud" pidada Kohtla Järvel aset leidnud sündmust, mille põhitunnistajaks oli kapten Pavlov?

Antud lool oli sügav mastaap Volke sõnul taga. Vastav nähtus oli seotud kõrgepingeliinidega, mille kohal mitmetes kohtades asetses ka UFO. Lisaks pildistati ka objekti, mis asetses sõjaväe piirkonnas, kus teostati kapten Pavlovi tunnistuse järgi maa-aluseid töid. Sündmus leidis aset varajasel hommikutunnil, mil sõjaväelased olid juba ärganud ning läheduses elavad perekonnad üleväl.

TASSI korrespondent, Jevgeni Kapov, suhtles mitmesuguste armee ja poliitika esindajatega, mistõttu oli tal lõpuks võimalik saada sõjaväest filmid kätte, mille ta viis ilmutusele. Kapov soovis niimoodi tegutsedes teha AKRAK-ile teenet. Kokkuvõtteks võib antud lugu pidada huvitavaks, sest see oli seotud tsiviilsüsteemidega, tavamajadest oli vaatlusi palju, leiti huvitavad fotod ja saadi kümnekonna inimese tunnistusi. Volke kohaselt võis antud juhtum olla kajastatud ka ajalehes.